

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY
PĚSTOUNSKÉ PÉČE
NA PŘECHODNOU DOBU:
MULTIDISCIPLINÁRNÍ POJETÍ**

Magisterská diplomová práce

Autor: Mgr. Bohuslava Janků
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc
2017

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „Psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu: multidisciplinární pojetí“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem veškeré použité podklady a literaturu.

V dne

Podpis

Poděkování

Mé poděkování náleží řadě osob, které významně přispěli ke zpracování této práce. Jsou jimi zejména Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc., jíž děkuji za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích k mé magisterské diplomové práci, dále neziskové organizace, jimž děkuji za spolupráci při oslovení účastníků výzkumu – sociálních pracovníků, psychologů a pěstounů na přechodnou dobu, kterým patří zvláštní poděkování za jejich čas a ochotu podělit se o své bohaté zkušenosti s doprovázením a přímým výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu.

Obsah

ÚVOD	5
1 CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉHO STAVU PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE	6
1.1 Vývoj pěstounské péče v bývalém Československu a České republice do roku 2016.....	6
1.1.1 Vývoj pěstounské péče od dob Československé republiky do roku 1948	6
1.1.2 Vývoj pěstounské péče v poválečných letech do roku 1989	7
1.1.3 Vývoj pěstounské péče po roce 1989	8
1.1.4 Vznik a vývoj institutu pěstounské péče na přechodnou dobu	11
1.1.4.1 Transformační rámec vzniku a vývoje pěstounské péče na přechodnou dobu	12
1.2 Současná legislativní úprava pěstounské péče v České republice.....	13
1.2.1 Legislativní úprava pěstounské péče na přechodnou dobu.....	15
1.2.1.1 Vybrané aspekty legislativní praxe pěstounské péče na přechodnou dobu.....	17
2 SPECIFIKA PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU	20
2.1 Cílová skupina pěstounské péče na přechodnou dobu aneb děti „vhodné“ pro přechodnou formu péče	20
2.2 Postup při svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.....	23
2.2.1 Předpoklady pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu	23
2.2.1.1 Kritéria výběru pěstounů na přechodnou dobu	24
2.2.1.2 Proces odborného posuzování žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu ...	25
2.2.1.3 Práva a povinnosti pěstounů na přechodnou dobu	28
2.2.2 Svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.....	29
2.2.2.1 Příchod dítěte do rodiny/k osobě pěstouna na přechodnou dobu.....	30
2.2.2.2 Příprava na proces předání dítěte do následné formy péče	31
2.2.3 Přechod dítěte do následné formy péče	33
2.2.3.1 „Ošetřovací“ procesy v průběhu a po skončení předání dítěte do následné formy péče	34
3 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU	36
3.1 Rodina a psychické potřeby dítěte	36
3.1.1 Význam uspokojování psychických potřeb dítěte pro vývoj zdravé osobnosti	37
3.1.1.1 Psychická deprivace a možnosti její reparability	38
3.1.2 Uspokojování psychických potřeb dítěte v kontextu přechodné formy péče	40
3.1.2.1 Teorie attachmentu a význam vztahové vazby	41
3.1.2.2 Rizika plynoucí z přechodnosti této formy péče	43
3.2 Syndrom vyhoření.....	45
3.2.1 Pojetí a definice syndromu vyhoření	46
3.2.2 Stádia vývoje vyhoření	47
3.2.3 Moderující faktory, prevence a intervence	47
4 PŘEHLED DOSAVADNÍCH VÝZKUMŮ	50
4.1 Výzkumný design dosavadních výzkumů.....	50
4.2 Zjištění plynoucí z dosavadních výzkumů	51
5 CÍLE VÝZKUMU.....	55
6 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU	57
6.1 Výběrový soubor.....	57
6.2 Metody získávání a průběh sběru dat.....	59
6.3 Metody zpracování a analýzy dat.....	61
6.4 Etické aspekty výzkumu	62
7 VÝSLEDKY	63
7.1 Polostrukturovaný rozhovor.....	63
7.1.1 Rozhovor s participanty – sociálními pracovníky	63
7.1.2 Rozhovor s participanty - psychology	72
7.1.3 Rozhovor s participanty – pěstouny na přechodnou dobu	81
7.2 Diagnostika syndromu vyhoření – CBI.....	91
7.3 Odpovědi na výzkumné otázky	93
8 DISKUSE: INTERPRETACE VÝZKUMNÝCH ZJIŠTĚNÍ	96

8.1	Výzkumná otázka č. 1	96
8.2	Výzkumná otázka č. 2	98
8.3	Výzkumná otázka č. 3	100
8.4	Výzkumná otázka č. 4	101
8.5	Úskalí výzkumu, přínos a doporučení do dalšího výzkumu.....	103
	ZÁVĚRY	105
	SOUHRN.....	107
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	111
	SEZNAM PŘÍLOH	116

Úvod

Diplomová práce je věnována stále nezřídka kontroverzně pojímanému institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice se zvláštním zřetelem na aspekty psychologické. Oproti legislativním aspektům je psychologická problematika víceméně opomíjena, ačkoliv je její zkoumání bezesporu žádoucí již ve světle skutečnosti, že se tato koncepce stává dominující formou krátkodobé péče o ohrožené děti. Nevýznamnou není rovněž míra poznání, kterou učinily země, v nichž je obdobná koncepce uplatňována, a která vyjma nesporných pozitiv poukazuje také na četná úskalí.

Volba tématu mé práce přitom vychází jak z mého několikaletého profesního působení v oblasti náhradní rodinné péče, tak osobního zaujetí danou problematikou. Ke zpracování daného tématu mne vede také přesvědčení, že má-li být pěstounská péče dále rozvíjena a zdokonalována, je zapotřebí vycházet z reálných a aktuálních údajů o jejím současném stavu a existujících problémech, nikoliv náhodně zachycených zdařilých či naopak nezdařilých případech. Předkládaná práce nabídne vhled do uvedené problematiky především perspektivou sociálně-právní a psychologickou, která je promítnuta v koncipování jak teoretické, tak výzkumné části této práce, pro níž byli získáni zástupci oboru sociální práce, psychologie a konečně samotní pěstouni na přechodnou dobu, od nichž je očekávána určitá míra „oscilace“ mezi nespécifickou odborností a lidskostí.

Teoretická část práce skýtá vhled do uvedené problematiky, zahrnující zachycení historické a celospolečenské perspektivy vývoje institutu pěstounské péče a posléze její přechodné formy, specifika pěstounské péče na přechodnou dobu, zaobírající se cílovou skupinou dětí „vhodnou“ do této formy péče, jakožto celým procesem od odborného posouzení žadatele o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu po její ukončení, a konečně psychologickými aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu. Teoretickou část práce uzavírá přehled dosavadních výzkumů úzce souvisejících s tématem této práce, které současně představují východiska pro její výzkumnou část.

Výzkumná část této práce, jejímž těžištěm je kvalitativní přístup, rozkrývá cíle výzkumu, přibližuje metodologický rámec výzkumu, a v neposlední řadě se zaobírá také etickými otázkami výzkumu. Výzkumnou část uzavírají výsledky výzkumu, které jsou následně debatovány a shrnuty v závěru práce.

Výzkumná část předkládané práce je realizována ve snaze naplnit mnou stanovený cíl, jímž je přispět k dosavadní učiněné míře poznání a určitému, byť nevelkému, posunu k propojení výzkumu, teorie a praxe, které vnímám jako vysoce aktuální.

1 Charakteristika současného stavu pěstounské péče v České republice

Porozumění této specifické oblasti společenské praxe, její stávající podobě a přítomným tendencím v jejím dalším směřování, předpokládá orientaci v jejím historickém vývoji a celospolečenských souvislostech jejího vzniku a proměn, neboť úprava jakéhokoliv institutu se v průběhu let mění obdobně, jako se mění myšlení a postoje jeho tvůrců.

Se záměrem hlubšího porozumění institutu pěstounské péče proto následující kapitoly obsáhnou historickou perspektivu vývoje pěstounské péče, přičemž bude zohledněn též dobový přístup státu, respektive společnosti k problematice péče o nezaopatřené nezletilé děti, jakožto jeho odraz v legislativním zakotvení tohoto institutu. Závěr kapitoly bude věnován vybraným problematickým aspektům legislativní praxe a diskutovaným perspektivám tohoto institutu.

1.1 Vývoj pěstounské péče v bývalém Československu a České republice do roku 2016

Současná podoba pěstounské péče v České republice je určena vývojem, jenž není zdaleka vymezen pouze od vzniku samostatného českého státu v roce 1993. Řada významných počinů, které zásadně ovlivnily budoucí směřování pěstounské péče v našem státě, se udála již v době vzniku Československé republiky, od něhož bude o vývoji institutu pěstounské péče v České republice pojednáno.

1.1.1 Vývoj pěstounské péče od dob Československé republiky do roku 1948

Od počátku vzniku samostatné Československé republiky byla patrna snaha vybudovat systém péče o nezaopatřené děti s ústřední rolí státu v pozici garanta, mající těžiště v samosprávě a v péči soukromé. Činnými byly v tomto systému veřejnoprávní, polooficiální a soukromoprávní instituce. Zatímco veřejnoprávní instituce náležely do správy, okresu, obce či veřejnoprávních svazků, polooficiální instituce reprezentovaly zejména různé dobrovolné spolky, jež svou činnost koordinovaly s veřejnoprávními institucemi, načež soukromoprávní instituce své záměry realizovaly prostřednictvím aktivit dobrovolnických.

V právním řádu Československé republiky byl institut pěstounské péče v letech 1918 – 1948 upraven zákonem č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, přičemž úprava pěstounského poměru dětí mladších 14 let byla obsažena v zákoně č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Na základě zákonné úpravy z roku 1921, spolu s prováděcím vládním nařízením č. 29/1930 Sb., byl nad výkonem pěstounské péče stanoven zákonný dohled okresních soudů, v jejichž pravomoci bylo pověřit dohledem spolky Okresní péče o mládež, které svou činností přispívaly k ochraně nezaopatřených dětí již od počátku 20. století, před vznikem samostatného československého státu (Hovorka, 2006). Československá republika tak navazovala na bohaté zkušenosti z tehdejšího Rakousko-Uherska, podpořené nově vznikající legislativou, díky čemuž stav péče o nezaopatřené děti doznal již v první polovině 20. století poměrně dobré organizace a odborného zajištění.

Pěstounská péče byla v uvedeném období, jak ji popisuje Matějček (1999), realizována jako pěstounská péče nalezenecká, v níž se dítě svěřovalo do společné péče manželů do šestnácti let věku dítěte, po jehož dosažení se vracelo zpět do ústavu, pěstounská péče řízená a kontrolovaná spolky Okresní péče o mládež, ze kterých se posléze staly výkonné orgány veřejné správy, pěstounská péče v tzv. koloniích, smyslem jejichž zřízení bylo zajištění vyšší efektivity, kontroly a podpory těchto rodin, a konečně pěstounská péče vzniklá na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny, realizované bez ingerence soudu.

1.1.2 Vývoj pěstounské péče v poválečných letech do roku 1989

Zásadní, ba přímo osudové, změny, ve skutečném významu tohoto slova, přinesl institutu pěstounské péče politický vývoj v Československu po roce 1948. Přijetím zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, zákona č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních a zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, jenž deklaroval přednost ústavní péče před náhradní rodinnou péčí, došlo ke zrušení ustanovení o úpravě pěstounského poměru v zákoně č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, a ke zrušení zákona č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, přitom výslovně stanovil, že „je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní; jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychovááno k lásce k lidově demokratickému státu, a která je schopna mu poskytnout prostředí příznivé po všech stránkách pro jeho rozvoj, a to zpravidla u toho, kdo dítě osvojí.“

(§ 9). Přijetí uvedené právní úpravy znamenalo, s výjimkou péče příbuzenské, faktický zánik pěstounské péče, v jehož důsledku byly děti vyrůstající v pěstounských rodinách přemístěny do kolektivních zařízení, popřípadě osvojeny stávajícími pěstouny.

Opětovnému začlenění pěstounské péče do právního řádu se tomuto institutu dostalo po více než dvaceti letech od jeho zrušení přijetím zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, jehož přijetí předcházela kritika stávajícího systému podložená vědeckým poznáním o negativních dopadech ústavní výchovy na zdravý vývoj osobnosti dítěte.

Přes nezpochybnitelnost přínosu přijetí této právní úpravy však tato nepřinesla změnu v deklarování přednosti náhradní rodinné péče před výchovou ústavní, neboť, jak je uvedeno v § 1 zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, „se umožňuje svěřit dítě do pěstounské péče podle tohoto zákona, jestliže nelze zajistit řádnou výchovu dítěte především jeho osvojením a ústavní výchova není vhodnější.“

1.1.3 Vývoj pěstounské péče po roce 1989

Demokratizací systému po roce 1989 doznal institut pěstounské péče významných koncepčních změn. Zásadní změnou bylo přijetí novelizovaného zákona č. 94/1963, o rodině, který nejenže deklaroval přednost náhradní rodinné péče před výchovou ústavní, avšak rovněž uložil soudům povinnost před nařízením ústavní výchovy zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, včetně povinnosti nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat trvání důvodů pro nařízení tohoto opatření a dostupnost možnosti zajistit dítěti náhradní rodinnou péči (§ 46, odst. 4, 5). Podstatným, z hlediska materiálního zabezpečení pěstounské péče, bylo rovněž přijetí zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, jenž nově upravil dávky státní sociální podpory.

K výrazným změnám v rodinném právu, jakožto oblasti sociálně-právní ochrany dětí a tím rovněž institutu pěstounské péče, došlo v souvislosti s přijetím zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, kterým byl zrušen zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, a úprava tohoto institutu přesunuta do zákona č. 94/1963 Sb., o rodině. Součástí této právní úpravy bylo mimo jiné vypuštění podmínky, že dítě nemůže být v péči svých rodičů z příčin dlouhodobé povahy, čímž byla vyjádřena idea přechodného trvání pěstounské péče.

Období následující po přijetí zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se neslo v duchu odborných diskusí o stávajícím stavu náhradní výchovy v České republice a otázkách jejího dalšího rozvoje, včetně problematiky profesionalizace pěstounské péče. Tyto se následně promítly do novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně

děti, provedenou zákonem č. 134/2006 Sb., v němž byl, mimo jiné, nově upraven proces zprostředkování, zavádějící institut poradního sboru zřizovaného krajskými úřady a Ministerstvem práce a sociálních věcí, proces odborného posuzování žadatelů, jehož součástí se stala příprava žadatelů o náhradní rodinnou péči, a především zakotvení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, jemuž bude s ohledem na zaměření této práce věnována samostatná kapitola.

V odezvu na neuspokojivou situaci v systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice byla usnesením vlády České republiky dne 26. 3. 2008 ustanovena místopředsdou vlády mezíresortní koordinační skupina, jejímž úkolem bylo předložit vládě Návrh opatření k transformaci a sloučení systému péče o ohrožené děti. Na základě navrhovaných opatření byl v roce 2009 vypracován Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (dále jen „Národní akční plán“) na období let 2009 až 2011, definující aktivity potřebné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. Deklarovanými cíli transformace byly zvláště zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, sjednocení postupu pracovníků při řešení konkrétní situace ohrožení dítěte, snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče a zvýšení životních šancí dětí a podpora rozvoje osobnosti dítěte (Národní akční plán, 2009). V návaznosti na výše uvedené uskutečněné kroky přijala vláda v roce 2012 Národní strategii ochrany práv dětí „Právo na dětství“ a posléze Akční plán k naplnění národní strategie ochrany práv dětí na období let 2012 – 2015. Cílem této strategie bylo dosažení takového fungování systému, které zajistí důslednou ochranu práv dětí a naplňování jejich potřeb s prioritami participace dítěte, eliminace nerovného přístupu vůči dětem, práva na rodinnou péči a konečně zajištění kvality života pro děti a rodiny. V kontextu náhradní rodinné péče byly cíli této strategie zejména rozvoj, profesionalizace a specializace pěstounské péče, aktivní vyhledávání náhradních rodičů, omezování počtu dětí umístěvaných z České republiky do mezinárodní adopce a realizace opatření a legislativních úprav k zajištění práva dětí znát své rodiče (Národní strategie, 2012).

Zde předestřené transformační úsilí vyústilo v novelizaci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jež vešel v účinnost k 1. 1. 2013. Cíle novelizace uvedeného zákona představovaly zejména vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a rozvoje dítěte v jeho přirozeném nebo v náhradním rodinném prostředí, změna orientace systému směrem k prevenci, s dílčím cílem eliminace nákladné a nezřídka neúčinné práce s dlouhodobě neřešenými problémy, zvýšení kvality systému zavedením standardů kvality a sjednocením postupů sociálně-právní ochrany dětí a osob pověřených k výkonu

sociálně-právní ochrany dětí, a konečně vytvoření alternativ k nadměrnému umístování dětí do institucionální péče rozvojem a profesionalizací pěstounské péče.

Zákonem navrhovaná opatření vztahující se k institutu pěstounské péče přitom měla reagovat na nedostatečnost pěstounské péče ve smyslu nepostačující alternativy k ústavní péči, nízký počet zájemců o výkon pěstounské péče, předčasné skončení pěstounské péče z důvodu nedostačující podpory při výkonu pěstounské péče, fungování tohoto institutu v ne výjimečných případech coby tzv. skryté adopce, neexistenci hmotného zabezpečení pěstounské péče na přechodnou dobu v době, kdy pěstounům není svěřeno dítě, a konečně na neexistenci systematické podpory a kontroly výkonu pěstounské péče (Důvodová zpráva k novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, 2012).

V době před novelizací zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, k 9. 11. 2011, byl Poslaneckou sněmovnou schválen návrh nového občanského zákoníku, který vstoupil v účinnost 1. 1. 2014. Přijetím tohoto právního předpisu byl zrušen zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, a právní úprava institutu pěstounské péče přenesena do tohoto kodexu. Podrobnostem současné zákonné úpravy institutu pěstounské péče a její přechodné formy budou věnovány následující kapitoly.

V současnosti, po uplynutí více než čtyř let od účinnosti zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, lze do určité, byť stále značně omezené, míry, reflektovat naplnění očekávaných přínosů či naopak obávaných rizik. Je možno tak činit na základě ohlasů jednotlivých aktérů činných v systému sociálně-právní ochrany dětí, nemnoha výzkumů, které se touto úzkou oblastí společenské praxe zaobíraly, či v neposlední řadě též sledovaných statistických dat. Lze konstatovat, že ambice novelizace uvedeného právního předpisu v oblasti výkonu pěstounské péče se podařilo v mnoha ohledech naplnit, avšak zejména s uplatňováním institutu pěstounské péče na přechodnou dobu došlo k „vynoření“ mnoha problematických aspektů, s nimiž bude nezbytné se vypořádat. Těmto je však věnována samostatná kapitola (viz 1.2.1.1).

Současné dění v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je soustředěno na úsilí sjednocení resortů angažovaných v tomto systému. Východiskem tohoto úsilí je skutečnost, že rezortně rozdělený systém není schopen naplňovat komplexní potřeby dětí, neboť příslušná část systému se zpravidla zaměřuje pouze na dílčí oblast v životě dítěte. Kritizováno je rovněž, že v některých případech se jedná spíše o zaměření na saturaci zájmů jednotlivých segmentů systémů, orientujících se více než na prospěch dítěte na vlastní zájem.

1.1.4 Vznik a vývoj institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl do právního řádu začleněn novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“), účinnou od 1. 6. 2006, zejména v kontextu potřeby rozšíření spektra možností řešení situace ohroženého dítěte, respektive vytvoření alternativy k ústavní výchově. Nicméně, nekoncepčnost a chybnější úprava hmotného zajištění činily z pěstounské péče na přechodnou dobu prakticky nenaplněvané ustanovení zákona. Tato nedostatečnost, v jejímž důsledku byl rozvoj pěstounské péče na přechodnou dobu do konce roku 2012 význačně limitován, byla následně zohledněna v novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jež vyvolala emocionálně vypjaté celospolečenské diskuse, podpořené ostrým vyhraněním se proti tomuto institutu tehdejšími prezidentem republiky, který využil svého práva zákon vetovat, načež však byl Poslaneckou sněmovnou přehlasován a zákon o sociálně-právní ochraně dětí vstoupil k 1. 1. 2013 v účinnost.

Smyslem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu je již od samého počátku jeho existence v právním řádu předcházet umístění dětí do institucionální péče a poskytovat dítěti individualizovanou péči osobou speciálně proškoleného pěstouna na přechodnou dobu v přirozeném rodinném prostředí. Využití tohoto institutu je přitom vázáno na předpoklad návratu dítěte do péče rodičů nebo svěření do jiného typu náhradní rodinné péče, přičemž očekávaná délka trvání pěstounské péče na přechodnou dobu se pohybuje v řádu měsíců (Macela et al., 2015).

Ačkoliv by se zavedení tohoto institutu mohlo zdát nadbytečné, neboť současná právní úprava akcentuje dočasnost pěstounské péče a tato ve své podstatě představuje též institut přechodný, daný dobou, po níž trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě (§ 959 občanského zákoníku), přetrvává vnímání pěstounské péče coby institutu dlouhodobého, což pramení z úpravy pěstounské péče v zákoně č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, jenž jako základní předpoklad pro svěření dítěte do pěstounské péče stanovil, že příčiny, které brání rodiči ve výchově dítěte, budou zřejmě dlouhodobé. Přestože pojem dlouhodobosti nebyl po zániku uvedeného zákona do legislativní úpravy převzat, je pěstounská péče nadále chápána jako výchovné opatření dlouhodobého charakteru, k němuž by mělo být přistoupeno až po vyjasnění všech právních skutečností. Rovněž na tuto skutečnost reagoval vznik institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, jež je ze své podstaty institutem krizovým a překlenovacím, s jasným určením maximální doby, po kterou je možné setrvání dítěte v péči pěstouna na přechodnou dobu. O úpravě tohoto institutu, jakožto o jeho dalších specifikách, blíže pojednává kapitola 1.2.1.

Skutečnost, že je institut pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi využívaným, dokládají sledovaná statistická data, dle nichž, spolu s nárůstem počtu pěstounů na přechodnou dobu, jichž bylo k 31. 12. 2015 evidováno již 654, vzrůstá také počet dětí svěřených do této formy péče – zatímco k 31. 12. 2013, rok od novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí, představoval tento počet „pouhých“ 108 dětí, činil k 31. 12. 2015 počet dětí svěřených do této formy náhradní rodinné péče již 543, což v konečném důsledku vede mimo jiné též ke snižování počtu dětí umístěných do zařízení ústavní výchovy (Roční výkaz o sociálně-právní ochraně dětí za rok 2013; Roční výkaz o sociálně-právní ochraně dětí za rok 2015).

Naplňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu s sebou však pochopitelně nese také určité problematické aspekty, jimž je věnována samostatná kapitola 1.2.1.1.

1.1.4.1 Transformační rámec vzniku a vývoje pěstounské péče na přechodnou dobu

Neboť předchozí text obsáhl okolnosti, za nichž bylo přistoupeno k úpravám legislativy v systému sociálně-právní ochrany dětí, dovolím si v této kapitole uvést výlučně skutečnosti, které bezprostředně souvisely se vznikem a dalším rozvojem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu.

Zásadní pohnutkou zavedení možnosti svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu do zákonné úpravy bylo rozšíření spektra možností pro řešení situace dítěte, respektive *vytvoření alternativy vůči ústavní péči*, s pojetím této formy péče coby krizového, přechodného institutu, sloužícího po dobu, do které bude rodič či širší rodina opět schopna převzít dítě do své péče, nebo do které se situace dítěte vyřeší jiným vhodným způsobem (Důvodová zpráva k zákonu č. 134/2006 Sb.)

Argumentace vztahující se k zanesení tohoto institutu do českého právního řádu vycházela zvláště z nezastupitelnosti rodinného prostředí při naplňování potřeb dítěte a jeho významu pro zdravý vývoj osobnosti, které nemůže žádné zařízení ústavní výchovy při sebevětší snaze plnohodnotně nahradit (MSPV, 2011)

V souladu s očekáváním autorů návrhu byl potvrzen předpoklad, že po „zprovoznění“ systému novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v roce 2013 budou do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřovány děti zpravidla ihned po narození, byť je namístě říci, že tento institut není určen výhradně pouze pro nejmenší děti. Již během prvního roku po nabytí účinnosti novely byl institut pěstounské péče na přechodnou dobu využit pro více než 200 dětí, což významnou měrou přispělo k poklesu počtu dětí, které v roce 2013 prošly kojeneckými ústavy (Macela et al., 2015)

Zavedení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu bylo dílem také odezvou na skutečnost, že *umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy* nezřídka znamená pro mnohé pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí skončení „případu“, respektive *konečné řešení výchovných poměrů dítěte*. Skutečnost, že řešení výchovných poměrů každého dítěte nuceného žít mimo vlastní rodinu musí být spojeno s představou, že pro další perspektivu dítěte existují v podstatě pouze dvě možná řešení, a sice návrat dítěte do původní rodiny, či zabezpečení náhradní rodinné péče, však zaznívala již po roce 1989, s vědomím potřebnosti nadále rozvíjet náhradní rodinnou péči tak, aby postupně docházelo k řešení výchovných poměrů každého dítěte, které je nuceno setrávat v zařízení pro výkon ústavní výchovy (Brabenec, 1992).

Očekávaným přínosem přijetí tohoto institutu, pouze však za předpokladu naplnění výše uvedené ambice vytvoření alternativy k ústavní péči, byl rovněž ekonomický benefit ve smyslu *zvýšení efektivity využívání finančních prostředků v systému sociálně-právní ochrany dětí*, neboť z celkového objemu ročních výdajů je více než padesát procent prostředků směřováno do oblasti ústavní péče (Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti, 2015).

1.2 Současná legislativní úprava pěstounské péče v České republice

Veškeré právní předpisy, odvětví rodinného práva nevyjímaje, vycházejí primárně z ústavního pořádku České republiky, potažmo mezinárodních úmluv, jimiž je Česká republika vázána, přičemž se v této souvislosti jedná zvláště o Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod a Úmluvu o ochraně dítěte.

Pomineme-li nezbytnost dostání výše uvedeným právním předpisům, reprezentuje základní legislativní rámec institutu pěstounské péče v České republice zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zatímco zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, coby základní předpis soukromého práva, obsahuje práva a povinnosti pouze ve vztahu mezi pěstounem a dítětem svěřeném do pěstounské péče, upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jenž má naproti tomu povahu předpisu veřejného práva, mimo jiné práva a povinnosti pěstounů a osob, které se chtějí stát pěstouny, a sice ve vztahu k orgánům veřejné správy, a dále také kompetence orgánů sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k pěstounské péči. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, tedy představuje vůči zákonu č. 89/2012 Sb., občanský

zákoník, speciální normu, doplňující v určitých aspektech obecnou právní úpravu v občanském zákoníku obsaženou.

Novelizace výše uvedených právních předpisů, zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, s účinností k 1. 1. 2013, a zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, rok poté, k 1. 1. 2014, přinesla zásadní a rozsáhlé změny, významně se dotýkající také oblasti náhradní rodinné péče, pěstounské péče coby jedné z jejích forem nevyjímaje. V následujícím textu, s přihlédnutím k cílům této práce, zmiňuji pouze takové legislativní změny, které zásadním způsobem pozměňují dosavadní úpravu tohoto institutu. Neboť není cílem postihnout na tomto místě veškeré legislativní změny, odkazuji případné zájemce na příslušnou, zde zmiňovanou, legislativu.

Přijetí novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, znamenalo pro institut pěstounské péče řadu zásadních změn a mimo jiné podnítilo mnoho odborných diskusí, z nichž řada přetrvává do současnosti.

Nově zavedenými opatřeními vztahujícími se bezprostředně k výkonu pěstounské péče, které měly přispět k naplnění výše uvedených cílů, byly zvláště *stanovení podmínek výkonu pěstounské péče*, a sice prostřednictvím uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče, na něž je vázáno poskytování státního příspěvku, a které upravují jak práva, tak povinnosti pěstounů dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny, a opatření v podobě *nové legislativní úpravy institutu pěstounské péče na přechodnou dobu*, jenž byl do roku 2013 téměř neuplatňovaným, byť byl v legislativě ukotven novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, již v roce 2006. Problematice práv a povinností je blíže věnována kapitola 2.2.1.3, o legislativní úpravě institutu pěstounské péče na přechodnou dobu pojednává následující kapitola.

V souvislosti s přijetím uvedeného zákona došlo rovněž k převedení právní úpravy nároku na dávky pěstounské péče ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, do zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Rok poté, v souvislosti s přijetím zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“) a zrušením zákona č. 94/1963, o rodině, došlo k přelomové změně, a sice přenesení komplexní hmotné rodinně-právní úpravy do kodexu občanského práva. V této spojitosti bylo nezbytné upravit též procesní předpisy, přičemž došlo k jejich vtělení do zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Úprava institutu pěstounské péče dle nového občanského zákoníku přinesla řadu změn, předně však deklaraci *přednosti pěstounské péče před ústavní výchovou*, přičemž se použije tehdy, nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník (§ 958

občanského zákoníku). Uvedeným ustanovením občanský zákoník konkretizuje okolnosti využití institutu pěstounské péče a přiznává subsidiární povahu výkonu péče rodičů/poručníka.

Občanský zákoník rovněž deklaruje *dočasnost trvání institutu pěstounské péče*, neboť o pěstounské péči soud rozhoduje *na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům osobní péči o dítě*. Ačkoliv je soudu přiznána pravomoc stanovit pěstounskou péči na dobu neurčitou, občanský zákoník jasně formuluje právo rodičů požadovat dítě zpět do své osobní péče, čemuž soud vyhoví, je-li to v souladu se zájmy dítěte (§ 959 občanského zákoníku). Ustanovením § 960 občanského zákoníku je kladen důraz na *zachování vazeb mezi dítětem a rodičem*, konkrétně je rodiči dítěte přiznáno právo osobního a pravidelného styku s dítětem, jakožto právo na informace o dítěti, nerozhodne-li soud z důvodů hodných zvláštního zřetele jinak. V souladu s § 967 občanského zákoníku přibyla k tradičním povinnostem zajištění osobní péče o dítě a přiměřeného výkonu povinností a práv rodičů (§ 966 občanského zákoníku) pěstounovi také *povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, příbuznými a osobami dítěti blízkými*, nestanoví-li soud jinak. Tímto ustanovením je pěstoun v podstatě přeurčen ke specifickému, doposud nezvyklému, poslání, jímž je vynaložení úsilí o zachování a podporu vztahu mezi dítětem a jeho rodiči či dalšími dítěti blízkými osobami.

1.2.1 Legislativní úprava pěstounské péče na přechodnou dobu

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu je v legislativě zakotven od roku 2006, přičemž je upraven zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“). V původní úpravě z roku 2006 se však jednalo v podstatě pouze o jakýsi „podinstitut“, jenž akcentoval potřebnost krátkodobosti pěstounské péče ve vymezených případech, aniž by však byl blíže specifikován jeho obsah (Smolíková, 2014). Na nedokonalost této legislativní úpravy pěstounské péče na přechodnou dobu reagovala právě novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí, již se tomuto institutu dostalo podrobnější úpravy.

V zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, je institut pěstounské péče na přechodnou dobu upraven v § 958, a sice s odkazem na jeho podrobnou úpravu v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí; v tomto právním předpise je tento institut obsažen v hlavě páté, § 27a. Pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu však až na určité výjimky, jimiž jsou vymezená doba trvání a výčet podmínek, za nichž může být dítě do pěstounské péče na

přechodnou dobu umístěno, platí ustanovení občanského zákoníku týkající se pěstounství obecně (Macela et al., 2015).

Do pěstounské péče na přechodnou dobu se v souladu s výše uvedenou legislativní úpravou svěřuje dítě rozhodnutím soudu na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí, přičemž se přechodnou rozumí doba, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, doba, po jejímž uplynutí může dát matka dítěte souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení dítěte odvolat, nebo doba po nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba (§ 7 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Aby mohl soud o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rozhodnout, musejí být naplněny obecné podmínky pěstounské péče, jimiž jsou absentující zabezpečení řádné výchovy v rodině, zájem dítěte na svěřením do jiného výchovného prostředí a kladné vyjádření k této věci přiměřeně věku dítěte, a konečně existence vhodné osoby v evidenci osob, jež mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu a souhlas se svěřením dítěte do péče (MPSV, 2013).

Soud je přitom povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, nadále trvají (§ 8 zákona o sociálně-právní ochraně dětí), přičemž je trvání této formy péče omezeno dobou jednoho roku. Toto ovšem neplatí, jsou-li do péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče u sourozence, který byl do pěstounské péče na přechodnou dobu témuž pěstounovi svěřen jako poslední (§ 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Shrme-li skutečnosti specifické pro tuto formu náhradní rodinné péče, pak tyto spočívají zejména v časové omezenosti tohoto institutu, ve způsobu svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, o němž na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí rozhoduje soud, a sice pouze osobám vedeným ve zvláštní evidenci pěstounů na přechodnou dobu, přičemž zde neprobíhá proces zprostředkování uplatňovaný u ostatních forem náhradní rodinné péče, dále ve formě odměňování, jež pěstounům na přechodnou dobu náleží i po dobu, po kterou o žádné dítě nepečují, a to z titulu čtyřiaadvaceti hodinové pohotovosti, během níž musejí být schopni dítě přijmout, a konečně ve větších nárocích na žadatele o pěstounskou péči na přechodnou dobu při procesu odborného posouzení a příprav za účelem výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu (o této problematice bude pojednáno v kapitole 2.2.1.2).

Dlužno též zmínit, že v souvislosti s pěstounskou péčí na přechodnou dobu se v praxi neztřídky setkáváme s pojmem profesionální pěstounská péče, se kterým je institut pěstounské péče na přechodnou dobu nesprávně zaměňován, byť nároky kladené na osobu pěstouna na přechodnou dobu tento koncept zcela logicky evokují. Uvedený termín se však v českém právním řádu neužívá.

1.2.1.1 Vybrané aspekty legislativní praxe pěstounské péče na přechodnou dobu

Přestože transformace systému sociálně-právní ochrany dětí zavedla do této oblasti řadu pozitivních změn, některé aspekty se ukazují být minimálně problematické.

Z hlediska samotné koncepce a naplňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se palčivým problémem jeví zvláště nejednoznačný výklad příslušných zákonných norem, zakládající rozdílnost již v samém přístupu k právům a výkladu nejlepšího zájmu dítěte. Nejednotnost přístupu se nadto promítá až do rozhodovací soudní praxe, která je mimoto v řadě případů velmi zdlouhavá. Situaci komplikuje rovněž neexistence specializovaného vzdělávání opatrovnických soudců, které by zabezpečovalo odpovídající odbornost soudců v oblastech vývoje a potřeb dítěte, které nabývá na významu vzhledem k proklamované nezávislosti a neovlivnitelnosti soudů, s nimiž se ne vždy daří navázat partnerský přístup.

Obsah samotného pojmu „nejlepšího zájmu dítěte“, jenž je běžně užíván v odborných diskusích k této problematice, je přitom rozličně interpretován jak v rámci polemik akademických okruhů, tak také v každodenní aplikaci v činnosti odpovědných osob v systému sociálně-právní ochrany dětí. Nejčastěji citovanou úpravu pojmu „nejlepší zájem dítěte“ zakotvila až Úmluva o právech dítěte, ukládající státu, zařízením sociální péče, soudům, správním či zákonodárným orgánům konat při veškerých činnostech vztahujících se k dítěti s ohledem na jeho nejlepší zájem. Žádný z dokumentů se však nepokusil tento pojem definovat, či blíže určit, co má být v konkrétnějším případě považováno za rozhodnutí učiněné v nejlepším zájmu dítěte nebo jak tento přiblížit praktické aplikaci (Janočková, 2009). Na tuto skutečnost reagoval v roce 2013 Výbor OSN vydáním komentáře, v němž popisuje tři složky tohoto konceptu, jimiž jsou: základní právo dítěte na posouzení nejlepšího zájmu, základní interpretační princip, dle něhož, je-li možné interpretovat právní předpis vícero způsoby, se zvolí ten, který nejefektivněji naplňuje nejlepší zájem dítěte, a konečně procesní pravidlo, spočívající ve vyhodnocení pozitivních a negativních dopadů při přijímání rozhodnutí, které ovlivní další život dítěte. Při hodnocení nejlepšího zájmu dítěte je přitom třeba přihlídnout dle relevance k několika aspektům, a sice názoru dítěte, jeho

identitě, zachování rodinného prostředí a vztahů, péči o dítě, jeho ochraně a bezpečí, zranitelnosti dítěte, právu dítěte na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdravotního stavu a k jeho právu na vzdělání. Nakolik toto vymezení napomůže při jeho uplatnění v praxi, ponechávám k úvaze čtenářům této práce.

Naváží-li na výše zmíněnou připomínku, v praxi se lze nezdědka setkat s rozdílnou distribucí kompetencí a odpovědností mezi jednotlivé aktéry systému, s čímž úzce souvisí též absence metodik sjednocujících pracovní postupy, v důsledku čehož se lze v rámci jednoho typu zařízení či úřadu setkat se zcela rozdílnými přístupy založenými na mnohdy intuitivních řešeních. K obdobným závěrům dochází také výzkum Střediska náhradní rodinné péče uskutečněný v roce 2014, který dospívá k dílčímu závěru, že řada výtek k novelizovanému systému nepramení z jeho úpravy, avšak z její implementace v praxi (Bubleová et al., 2014)

Uvedené zásadní problémy mají za následek řadu dalších dílčích nedostatků. Roli zde hraje bezesporu také skutečnost, že jednotlivé složky systému spadají pod různá ministerstva a úrovně veřejné správy, v nichž se prolínají rozdílné přístupy k právům a potřebám dítěte.

Rizika uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, se zvláštním zřetelem na psychologické hledisko, přehledně shrnuje Sobotková (2015). Poukazuje přitom na potřebu zaobírat se problematikou vhodnosti jak dětí, tak žadatelů pro tuto formu náhradní rodinné péče, otázkou citové angažovanosti pečovatелů v kontextu pojetí institutu pěstounské péče na přechodnou dobu coby určitého typu zaměstnání, či potřebou dítěte citově se připoutat ke své pečující osobě a následného rizika traumatizace dítěte při přesunu mezi prostředími.

V souvislosti s problematikou citového přilnutí dítěte k přechodným pečovatелům upozorňuje Sobotková (tamtéž) na potřebu se vypořádat s řadou významných aspektů, mezi těmito naplňováním potřeby otevřené a sdílené budoucnosti dítěte, způsobem zacházení s traumatem dítěte po jeho odloučení od přechodných pečovatелů, či například také opomíjením, zkruslováním či zlehčováním dopadů odloučení dítěte při přechodu do návazné formy péče směrem k veřejnosti.

Hojně diskutovaným tématem, souvisejícím s výše nastíněnou otázkou „vhodnosti“ dítěte pro svěřeni do pěstounské péče na přechodnou dobu, je rovněž problematika hodnocení situace dítěte v kontextu jeho dalšího osudu, respektive rizika putování dítěte do zařízení ústavní výchovy v případě selhání práce s rodinou dítěte či nenalezení vhodného náhradního rodinného prostředí, které je, za současné situace nízkého počtu zájemců

o pěstounskou péči, nanejvýše aktuálním. Na potřebu systematické práce směrem k dlouhodobosti směřování péče o ohrožené děti upozornila s kolektivem autorů také Bubleová (2014) ve výzkumu zaměřeném na zjištění potřeb aktérů systému náhradní rodinné péče (kompletní výčet doporučení pro praxi viz Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí, 2014).

K uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se nezbytně váže také problematika kontaktu dítěte s vlastní biologickou rodinou, respektive práv rodičů tohoto dítěte deklarovaných v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, které přináležely ke středobodům odborných diskusí již při novelizaci zmiňovaných právních předpisů. Jádro této diskuse představovala zejména obava z formalistického naplňování příslušných ustanovení zákona a současně nedostačujícího hodnocení vhodnosti takového kontaktu z hlediska zájmu dítěte. Pro vyvarování se neuváženému, necitlivému či zájem dítěte nerespektujícímu přístupu při uplatňování práv rodičů je samozřejmě nezbytné zvažovat a vyhodnocovat, zda v každém jednotlivém případě skutečně naplňujeme práva dítěte. Neboť, jak výstižně poukazuje Petrášová (in Radvanová, 2009), ačkoliv má rodič právo na styk se svým dítětem, nemělo by toto právo být naplňováno za cenu ohrožení psychického vývoje dítěte.

Nástin výše uvedených témat dokládá potřebnost soustavně reflektovat fungování novelizovaného systému, jakožto odpovědně vyhodnocovat jeho přínos a současně také rizika, neboť právě tato reflexe předpokládá správné určení dalšího směřování této úzké oblasti společenské praxe, z jejíhož ohniska by se nikdy neměl vytrácet onen nejlepší zájem dítěte.

2 Specifika pěstounské péče na přechodnou dobu

V souladu s informacemi uvedenými v předchozí kapitole této práce lze na institut pěstounské péče nahlížet ve své podstatě jako na institut zatímní, přiznávající možnost přechodu dítěte zpět do původního rodinného prostředí, a tedy ne nezbytně skýtající výhled dlouhodobosti péče, byť praxe zpravidla skýtá obraz pěstounské péče coby péče dlouhodobé, se vznikem celoživotních vazeb.

Nicméně, institut pěstounské péče na přechodnou dobu nese určitá specifika, jimiž jsou zejména již zmiňované legislativně určené časové ohraničení této formy péče, způsob jejího „zprostředkování“ spočívající v přímém svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rozhodnutím soudu na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí osobám vedeným ve zvláštní evidenci pěstounů na přechodnou dobu, zvýšené nároky kladené na žadatele o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, či konečně specifické hmotné zajištění osob vedených v evidenci pěstounů na přechodnou dobu (MPSV, 2013). Specifika zde uvedená budou reflektována v obsahu následujících kapitol.

2.1 Cílová skupina pěstounské péče na přechodnou dobu aneb děti „vhodné“ pro přechodnou formu péče

Otázka takzvané „vhodnosti“ dítěte do konkrétní formy náhradní rodinné péče je tématem široce diskutovaným již od samotného vzniku tohoto institutu.

V metodickém pokynu Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2013 je výslovně uvedeno, že tato forma péče by měla být využívána pro *všechny děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu, nebo pro které se hledá dlouhodobé řešení jejich situace*. V uvedeném materiálu jsou vypočteny příklady situací, v nichž je možné pěstounskou péči na přechodnou dobu využít, a jimiž jsou situace dítěte opuštěného či nalezeného, v krizové situaci, dítěte týraného či zneužívaného, pro něž je hledáno dlouhodobé řešení, či situace dítěte, jehož rodiče nezvládají jeho výchovu, vyjadřují úmysl svěřit dítě do dlouhodobé náhradní rodinné péče, či nemohou péči o dítě dočasně vykonávat kupříkladu pro nepříznivý zdravotní stav či nastoupení výkonu trestu odnětí svobody.

Otázka kontraindikace umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu není ve výše uvedeném metodickém materiálu řešena, respektive se v tomto hovoří maximálně o potřebě individuálního posouzení každého jednotlivého případu dítěte. Nicméně, v materiálu Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2011 se tato úprava objevuje, přičemž kontraindikací je, trpí-li dítě virulentním infekčním či dlouhodobým onemocněním

vyžadujícím dlouhodobou zdravotní ústavní péči, zejména pak závažné vrozené vývojové vady, stavy spojené s transplantačním řešením a neurochirurgické korekce, které však, jak upozorňují autoři materiálu, je třeba posoudit a z pěstounské péče na přechodnou dobu vyloučit pouze na základě individuálního posouzení.

Zmiňovanou otázkou vhodnosti, respektive indikace pěstounské péče na přechodnou dobu, se ve svém výzkumu zabírají také Konečná a Sudová (2011), poukazující v této věci na nepřítomnost jednoznačné shody. Dle autorek se shoda objevuje víceméně pouze v případech dětí novorozeneckého a kojeneckého věku, avšak i zde zaznívají určité kritické výhrady plynoucí zejména z potřeby specializované zdravotnické péče. Jak však upozorňují Langmeier a Matějček (1959), ačkoliv mají děti v kojeneckém ústavu dokonalou zdravotní péči, nedostává se jim oné „zbytečné a neužitečné“ péče, kterou dítěti při běžných denních činnostech poskytuje pečující osoba, a o které píší jako o nesmírně důležité vývojové „příspěvek“, která dává člověku osobní ráz a i z malého dítěte dělá osobnost.

Dosavadní zkušenosti ve shodě s teorií dětského vývoje nasvědčují, že dítě v prvním *půl roce* života velmi citlivě reaguje na nedostatečnost rozmanitých smyslových a zvláště emočních podnětů, načež jednotvárnost ústavního prostředí vede k nerozlišeným globálním reakcím, jež byly opakovaně popsány (Langmeier & Matějček, 2011). Citlivost dítěte na nedostatek vztahu, respektive specifické závislosti na mateřské osobě, přetrvává s určitými výkyvy dle Matějčka (tamtéž) až *do tří let věku* dítěte. V tomto období se sociální vztahy dítěte počínají rozšiřovat, a na místo deprivace „mateřské“ nastupuje deprivace „rodinná“, kdy emoční podněty nezbytné pro pocit jistoty dodává rodina jako celek. Na skutečnost možnosti spontánního citového přilnutí a vytvoření trvalých a hlubokých citových vztahů též u dětí předškolního věku upozorňuje také Koluchová (1992), opírajíce se o výsledky výzkumů realizovaných v šedesátých až osmdesátých letech dvacátého století. Ve *věku kolem šesti let* je dle Langmeiera a Matějčka (tamtéž) dobře vyspělé dítě schopno částečné samostatnosti a dočasného odloučení od rodiny, přičemž je též vybaveno schopností navazovat vztahy. Tato schopnost dítěte, rozvíjející se ve věku šesti až deseti let, spočívající v nalezení opory a jistoty ve skupině ostatních dětí, umožňuje dítěti snést nezbytnost případného umístění do zařízení ústavní péče. Ostatně na skutečnost, že ve školním věku dítěte již nemusí dojít k navázání plného citového vztahu, a fakt, že by bylo nesprávné něco takového od dítěte vynucovat, upozorňují Langmeier s Matějčkem již v roce 1959. Ve *věku kolem deseti až jedenácti let* dítě dosahuje relativní autonomie, a společně se ztrátou plastičnosti v ostatních vývojových složkách se ztrácí také schopnost vytvářet intimní

a intenzivní pouta, což je důvodem, pro který může dítě hůře snášet umístění v pěstounské péči nežli v neosobním zařízení (Langmeier & Matějček, tamtéž).

Nicméně, poslední tři výše uvedení autoři se shodují, že u dětí je schopnost a možnost adaptovat se na nové prostředí a výchovné podmínky determinována genetickým vkladem i jejich životními zkušenostmi učiněnými před příchodem do nového výchovného prostředí. Tyto se mohou značně lišit, přičemž mohou být poznamenány nedostatkem uspokojování citových potřeb dítěte, nevhodností prostředí ohrožujícího zdravý vývoj dítěte, či jakoukoliv formou nežádoucího výchovného působení nezpůsobilých rodičů či jiných pečujících osob.

Vrátíme-li se zpět k úvaze o indikaci pěstounské péče na přechodnou dobu, jež je stavěna do kontrastu s umístěním dítěte do zařízení ústavní výchovy, je mezi jinými, výše či dále uvedenými skutečnostmi, namísto připomenout také výrok Langmeiera a Matějčka (1959, s. 238), kteří o umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy hovoří ve smyslu, že toto je zásahem vážným, a tudíž musí být důkladně uvážěn a odůvodněn; o přínosu takového umístění se zde zmiňují ve dvou směrech, a sice ve směru přísunu více podnětů, než se dítěti dostávalo v zanedbávající rodině, či směru „vytržení“ dítěte z citových konfliktů a napětí panujících v rodině, které dítěti „poskytne sice citově chudé, ale klidné a vyrovnané prostředí, jež v takovém případě působí léčivě“. Neopomínají však současně upozornit, že příchod dítěte do ústavu je v každém případě vážnou životní událostí, která může konflikty jak řešit, tak také působit, neboť nezdědka děti reagují na radikální změnu prostředí neuroticky, neklidem, či úzkostmi.

Otázku indikace umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy výše uvedení autoři dále rozvíjejí, poukazující na potřebu přesnějšího vymezení indikací ústavního umístění, které by však mělo být prováděno se vší odpovědností a opatrností, jakožto opatření krajní. V otázce indikace doporučují autoři zohlednit proměnnou věku dítěte, jeho zdravotního stavu, rodinné situace a předpokládaného trvání pobytu v ústavním zařízení. Tyto úvahy se týkají zejména dětí starších šesti až sedmi let, s potřebou krátkodobého umístění, citově neutrálního prostředí, dále mladistvých, kteří se již jen obtížně přizpůsobují intimnímu prostředí náhradních rodin, dětí vážně nepřizpůsobených, s poruchami chování působícími obtíže v rodině, dětí z těžce rozvrácených rodinných poměrů, které tímto krokem vyvádíme z frustrační a konfliktové situace, či dětí, u nichž je předpokládán návrat do rodiny, a které by nemělo navázat jiný, příliš těsný, citový vztah (Langmeier & Matějček, 2011).

Otázkou indikace pěstounské péče na přechodnou dobu se krátce po jejím legislativním zakotvení zabírali také Gabriel a Novák (2008), kteří pro tuto formu náhradní rodinné péče zpochybňují zejména umístění dětí vykazujících masivní a dlouhodobé

poruchy chování, děti závislé, či, ve shodě se Sobotkovou (2003, in Gabriel, Novák, 2008) děti vrácené z neúspěšné formy náhradní rodinné péče, děti týrané či sexuálně zneužívané.

Skutečnost, že se jedná o otázku složitou, dokládá i výrok Matějčka (1999, 132), který se k otázce uvažování konkrétní formy péče vyjadřuje slovy „Není jedna „nejlepší“ a vhodná pro všechny případy. Věc je to složitá a jde vždy o jemné vážení možností – tak, aby se pro toto konkrétní opuštěné dítě vybralo to nejvhodnější náhradní výchovné prostředí.“

V kontextu současné, mnohdy i krajově roztržité, praxe sociálně-právní ochrany dětí, je nasnadě zaobírat se detailněji právě problematikou indikace umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, potažmo péče ústavního zařízení. Ačkoliv se následující výrok může zdát již jako klišé, bez pečlivého a komplexního posouzení každého případu individuálně se v současné praxi zcela jistě neobejdeme.

2.2 Postup při svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu

Při svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu *nedochází ke zprostředkování* ve smyslu § 24 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jehož určujícím principem je volba co nejvhodnějších žadatelů pro konkrétní dítě na základě vyhodnocení situace dítěte a posouzení vzájemné vhodnosti dítěte a žadatele, jak je tomu v případě zprostředkování pěstounské péče či osvojení.

Svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je na rozdíl od těchto forem náhradní rodinné péče učiněno rozhodnutím soudu na podkladě návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, a sice za podmínek blíže uvedených v kapitole 1.2.1. Podrobnostem procesu samého je věnována následující kapitola.

2.2.1 Předpoklady pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je posláním velmi náročným, kladoucím na osobu pěstouna na přechodnou dobu značné nároky jak po stránce duševní, tak fyzické. Pěstouni na přechodnou dobu přitom plní významný úkol, jímž je péče o děti, kterým se před svěřením do pěstounské péče na přechodnou dobu dostalo rozličného, pro vývoj osobnosti dítěte nepříznivého, zacházení, které se v různé míře „zapsalo“ do osobnosti, prožívání a chování svěřeného dítěte.

V kontextu uvedeného nabývá na významu proces posouzení a příprav žadatelů o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, jejichž smyslem je důkladné prověření

předpokladů a motivace žadatelů, jakož i jejich náležitá příprava na výkon a přítomná úskalí pěstounské péče na přechodnou dobu. O tomto procesu blíže pojednají následující kapitoly.

2.2.1.1 Kritéria výběru pěstounů na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu ve svém pojetí „krizovosti“, respektive vázaností jejího využití na předpoklad návratu dítěte do péče rodičů nebo svěření do jiného typu náhradní rodinné péče nejdéle v řádu měsíců, předurčuje k jejímu výkonu pouze osoby způsobilé dostát zvýšeným požadavkům. S ohledem na řadu specifík této formy péče má pěstoun na přechodnou dobu disponovat zvláštními předpoklady, což je mj. promítnuto rovněž v samostatné evidenci těchto osob (odtud legislativní zkratka „osoba v evidenci“, viz § 4a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí), která je vyjádřením právě zvýšených nároků, které jsou na osobu pěstouna na přechodnou dobu kladeny.

V kontextu uvedeného se jedná zejména o osobnostní předpoklady a nemalou měrou též předpoklady odborné, neboť se od pěstounů na přechodnou dobu očekává, že budou zralými a stabilními osobnostmi, vědomými si krátkodobosti péče o svěřené dítě, s čímž dokáží aktivně pracovat, a současně budou schopni, vyjma zajištění osobní péče o dítě, také aktivní spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí s cílem vytvoření podmínek, které dítěti umožní návrat do původní rodiny či přechod do dlouhodobé náhradní rodinné péče (Macela et al, 2015).

V dokumentu MPSV z roku 2013 se výslovně uvádí, že „na osoby poskytující pěstounskou péči na dobu určitou má být pohlíženo jako na *profesionály vykonávající specifickou činnost v oblasti výchovy a péče o ohrožené děti*“, nicméně se současně očekává, že dítěti poskytnou láskyplné prostředí po dobu několika týdnů až měsíců a jejich péče dětem pomůže vyrovnávat se s traumaty a ztrátami z minulosti, a připraví je na přechod do původní rodiny či trvalé péče. Dalším z vyjádřených očekávání je také schopnost spolupráce s rodinou dítěte či budoucí náhradní rodinou a podíl na práci odborného týmu, poskytujícího podporu dítěti a jeho rodině (MPSV, 2013).

V souvislosti s kladenými nároky a očekáváními od osoby pěstouna na přechodnou dobu je na místě zmínit dilema lidství versus odbornosti, neboť obě tyto roviny se v této formě náhradní rodinné péče neodmyslitelně snoubí. Škoviera (2007) v kontextu uvedeného dilematu hovoří o dvou předpokladech, a sice způsobilosti a současně skutečné připravenosti, respektive schopnosti, hluboce lidsky přijmout „cizí“ dítě, přičemž dodává, že být náhradním rodičem je vskutku dovedností „vyšší úrovně“. Ostatně, stavíme-li nejvýznačnější pozitivum institutu pěstounské péče na přechodnou dobu zvláště na naplnění

vylučnosti vztahu dítěte a konkrétního pečovatele, který je tu pro dítě 24 hodin denně, 7 dní v týdnu a v krajním případě až 365 dní v roce, je třeba pracovat s oběma rovinami; lidskou, respektive citově vřelou a autentickou péčí, a rovinou profesionální, na vědomostech a schopnostech založenou výchovou. Neboť, bude-li dítě vnímáno coby pouhý objekt sociální služby či jakéhosi projektu, bude v takovém případě pěstounská péče na přechodnou dobu postrádat vlastní smysl.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, explicitně vypočítává kritéria, respektive skutečnosti, které jsou u žadatele o náhradní rodinnou péči posuzovány, přičemž jejich naplnění se hodnotí v rámci odborného posouzení žadatele, jehož rozsah a provedení blíže upravuje §27 uvedeného zákona. Procesu samému, včetně zahrnutí výčtu těchto kritérií, je věnována následující kapitola.

S ohledem na výše uvedené je k výběru osob vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu zapotřebí přistupovat s vědomím nemalých nároků plynoucích z plnění jejich budoucího „poslání“, jak sami mnozí pěstouni výkon pěstounské péče na přechodnou dobu nazírají. Žádoucí je vyhledávat takové jedince, kteří jsou si vědomi zmíněných nároků, jimž v kontextu uvědomění odpovědnosti této „práce“ rozumějí, a též úskalí spojených s péčí o dítě svěřené do pěstounské péče na přechodnou dobu, kterým jsou připraveni, a zejména pak schopni, čelit.

2.2.1.2 Proces odborného posuzování žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu

Rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu předchází řada činností uskutečňovaných orgány sociálně-právní ochrany a soudy. Postup žadatelů při uplatňování žádosti o zařazení do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, jakožto postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při vyhledávání vhodných osob, upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Spisovou dokumentaci žadatele, do které jsou shromažďovány podklady potřebné pro zařazení žadatele do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, zakládá obecní úřad obce s rozšířenou působností, u něhož žadatel žádost podává, a tento je povinen ji neprodleně po doplnění o potřebné údaje a podklady postoupit krajskému úřadu, který provede odborné posouzení žadatele a rozhodne o (ne)zařazení žadatele do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu (viz § 27a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Na podkladě podané žádosti se provede odborné posouzení žadatele, které zahrnuje vyhodnocení řady skutečností zjišťovaných o žadateli již od okamžiku samého podání

žádosti obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Rozsah odborného posouzení žadatele je vymezen v § 27 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v němž jsou mimo jiné upraveny podmínky, které musí žadatel splňovat, a jimiž jsou: trvalý pobyt na území ČR či nepřetržitý pobyt v délce nejméně jednoho roku, prokázání zdravotního stavu nebránícího žadateli v péči o dítě, prokázání bezúhonnosti žadatele a dalších osob žijících s žadatelem ve společné domácnosti, doložení odpovídajících bytových a majetkových poměrů žadatele, absolvování odborné přípravy v rozsahu 72 hodin, prokázání schopnosti pečovat o dítě vyžadující speciální péči a schopnosti spolupráce s rodiči těchto dětí, a konečně podstoupení psychologického posouzení, v jehož rámci se zkoumají zejména psychický stav a charakteristika osobnosti žadatele, motivace k přijetí dítěte, výchovné předpoklady žadatele, stabilita manželského či partnerského svazku a prostředí v rodině, sociální prostředí, zvláště bydlení a domácnost, etnické, náboženské a kulturní prostředí žadatele, eventuálně další skutečnosti rozhodné pro svěřeni dítěte. Žijí-li v domácnosti žadatele nezletilé děti, je rovněž nezbytné zajištění jejich vyjádření k přijetí dítěte, jsou-li takového vyjádření schopny s ohledem na věk a rozumovou vyspělost, a posouzení jejich schopnosti přijmout dítě do rodiny.

Novelizací zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se důležitým podkladem pro odborné posouzení stalo rovněž zhodnocení přípravy k přijetí dítěte, čímž příprava žadatelů v procesu odborného posouzení zaujala významné místo, mimo jiné z titulu možného a zvláště podstatného vlivu na utváření představ žadatelů a jejich „vybavení“ potřebnými znalostmi a dovednostmi, kterými by měli v době přijímání dítěte disponovat. Příprava se přitom nedotýká pouze samotných žadatelů, ale rovněž dětí žijících v domácnosti žadatelů, u nichž se příprava provádí přiměřeně vzhledem k jejich věku a rozumové vyspělosti. Obsah přípravy k přijetí dítěte blíže stanovuje vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, přičemž ustavuje následující tematické okruhy: sebepoznání žadatele, jeho rodinného systému a sociálních kontaktů, poznání potřeb a práv dítěte v náhradní rodinné péči, osvojení spolupráce s dalšími odborníky, komunikace s dítětem a přístup k dítěti, rozvoj schopností a zájmů dítěte, uspokojení citových, vývojových, sociálních a vzdělávacích potřeb dítěte, styk dítěte v náhradní rodinné péči s rodiči a dalšími jemu blízkými osobami, práci s dětmi již žijícími v rodině žadatele, dovednosti potřebné pro spolupráci s rodinou dítěte, proces předání dítěte a konečně pravidelné vyhodnocování situace dítěte.

Metodický pokyn MPSV z roku 2013 blíže popisuje určitá výše uvedená kritéria, soustředíce se zvláště na rodinnou situaci žadatele, již pokládá za uspokojivou za

předpokladu stabilního svazku s dobou soužití zpravidla pět let bez aktuálních konfliktů, v případě samožadatelů pak zpracování této skutečnosti a přijetí tohoto postavení, důraz je kladen též na děti žijící v rodině žadatelů, ve smyslu neohrožení naplňování jejich potřeb, schopnosti dítěte porozumět a přijmout smysl pěstounské péče na přechodnou dobu, což pokyn ohraničuje osmým až desátým rokem věku dítěte, uplynutí doby alespoň dvou až tří let od narození či příchodu posledního přijatého dítěte, a konečně vytvoření bezpečného a pevného vztahu mezi dítětem a rodičem/pečovatelem; v kontextu osobnostních charakteristik je akcentována osobnostní zralost, samozřejmostí je vyloučení patologie osobnosti, mezi dalšími charakteristikami jsou zastoupeny schopnost sebereflexe, dostatečné intelektové schopnosti s ohledem na výrazný podíl na výkonu sociálně-právní ochrany dětí, schopnost poskytnout dítěti potřebné citové zázemí současně za předpokladu schopnosti předání dítěte do návazné formy péče, realistická očekávání a motivace; věk žadatele je ohraničen rozmezím 28 až 65 let, s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu žadatele; opomenuta není ani přítomnost přirozené podpůrné sítě žadatele, dostupnost služeb a zvláště ochota žadatele služby přijmout, či stabilní socioekonomická úroveň rodiny a bytové podmínky umožňující vytvoření patřičného prostředí pro příchozí dítě. Nicméně, i zde je zdůrazněna potřeba přistupovat k posouzení každého žadatele individuálně, a být schopen rozhodnutí o (ne)zařazení žadatele do evidence patřičně odůvodnit.

Ačkoliv se následujícímu kritériu v metodickém materiálu nedostává bližší úpravy, představuje motivace žadatele významného činitele v rozhodovacím procesu. Cesta rozhodování žadatele je dlouhá, přičemž rozhodnutí je zpravidla spojeno s více motivy, které mohou představovat širokou škálu různorodých motivací – od veřejných, přes neveřejné až po motivy skryté, vědomé či vycházející z nevědomí žadatele (Škoviera, 2007). Jak poukazují již Langmeier a Matějček (1959), důležité je vědět nejen, že si žadatelé dítě opravdu přejí, ale také *proč* si je přejí, neboť v motivaci žadatelů mohou tkvět nebezpečí, která by mohla svazek mezi náhradním rodičem a dítětem významně ohrozit.

Na skutečnost, že otázka výběru žadatelů je záležitostí neskutnou, upozorňuje již Matějček (1999), konstatující, že náhradní rodiče jsou lidé vzácní, a tuto „vzácnost“ lze měřit jen těžko – neměří se inteligencí, ba ani jen „dobrým“ srdcem, je k ní zapotřebí mnohem víc, co ani v psychologických testech nedokážeme zachytit. Jak připomíná také Kovařík v metodickém materiálu ministerstva z roku 1969, při rozhodování o výběru žadatelů přebíráme díl zodpovědnosti za utváření osudu nejméně dvou lidí – nejen dítěte, ale také jeho pečovatele, a s vědomím této skutečnosti bychom měli k procesu posuzování a následnému rozhodnutí přistupovat.

2.2.1.3 Práva a povinnosti pěstounů na přechodnou dobu

Pěstounům na přechodnou dobu, jakožto všem osobám a rodinám s dítětem svěřeným do některé z forem náhradní rodinné péče, je od novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, garantován nárok na odbornou pomoc, která je, společně s dalšími právy a povinnostmi, individuálně specifikována dle potřeb konkrétní rodiny a dítěte v tzv. *Dohodě o výkonu pěstounské péče*. Tato vytváří právně závazný základ pro vytvoření systému podpory a služeb pro každou jednotlivou rodinu, respektive dítě, které bylo svěřeno do její péče, neboť, jak uvádí Macela (2015), při naplňování práv a povinností jsou předním hlediskem individuální potřeby dítěte svěřeného do náhradní rodinné péče, ačkoliv jsou zákonné nároky a povinnosti směřovány k osobě pěstouna; ten je však adresátem podpory právě z toho titulu, aby byly svěřenému dítěti zajištěny co nejlepší podmínky pro jeho další vývoj.

Práva a povinnosti pěstounů na přechodnou dobu lze rozdělit do několika základních okruhů, jimiž jsou právo na doprovázení, vycházející z naplňování specifických povinností souvisejících s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu, v tomto kontextu zejména v zajištění a realizaci styku dítěte s rodiči či jinými dětmi blízkými osobami, který je realizován v rámci povinnosti pěstouna udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči a osobami dítěti blízkými (§ 967 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník), přičemž naplňování této povinnosti probíhá v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte; na odbornou pomoc, zaměřenou zvláště na oblast identity svěřeného dítěte, zpracování ztrát a traumat dítěte, či na otázku specifických vývojových a výchovných potřeb dítěte, dále na pomoc při zajištění osobní péče o dítě, včetně odlehčovací péče, či také na zprostředkování bezplatné možnosti zvyšovat své znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě spojené s povinností dalšího vzdělávání v rozsahu 24 hodin v době dvanácti kalendářních měsíců po sobě jdoucích, které reflektují potřebu průběžného rozvíjení dovedností dle aktuálních potřeb. Pěstoun na přechodnou dobu má mimo jiné povinnost umožnit dohled nad sledováním naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem úřadu obce s rozšířenou působností pověřeným sledovat vývoj dítěte svěřeného do péče pěstouna na přechodnou dobu.

Macela (2013) poukazuje také na to, že vzhledem ke specifickým pěstounské péče na přechodnou dobu je v dohodě o výkonu pěstounské péče zapotřebí upravit intenzivnější doprovázení v období příchodu dítěte do rodiny a následně jeho přechodu do návazné formy péče, častější frekvenci konzultací, mimo jiné také v otázkách konkrétního postupu práce

s dítětem v kontextu zpracování, aktualizace a vyhodnocování individuálního plánu ochrany dítěte, či v otázkách kontaktu dítěte s vlastní rodinou, jak již bylo nastíněno výše.

Uzavření dohody o výkonu pěstounské péče je projevem partnerského vztahu mezi pěstounem a doprovázejícím subjektem, jímž může být obecní úřad, krajský úřad či osoba pověřená k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, v němž nejde primárně o vztah podřízenosti a nadřízenosti, byť v sobě činnost doprovázejícího subjektu nese prvky dohledu, ale o vztah rovnocenných stran, které se stávají aktivní součástí řešení situace dítěte (Macela et al, 2015).

Pozitivní je v tomto ohledu zcela jistě skutečnost, že dohoda o výkonu pěstounské péče dává rigidní úpravě práv a povinností osob pečujících a osob v evidenci pružný charakter, čímž umožňuje přizpůsobení konkrétním potřebám pěstouna na přechodnou dobu, potažmo (a zejména) dítěti jemu svěřeného.

2.2.2 Svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu

Jak bylo nastíněno výše, o svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rozhoduje soud, a sice na podkladě návrhu na vydání předběžného opatření a/nebo na meritorní svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, předkládaného orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Náležitostí takového návrhu je dle § 14 odst. 3 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, také zpráva o projednání a přijetí opatření dle § 14 odst. 2 písm. a) až d) tohoto zákona, jimiž je: projednání důvodů, pro které má dojít nebo došlo k podání návrhu soudu, s rodiči či jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, včetně poučení o jejich právech a povinnostech plynoucích z rodičovské odpovědnosti; uspořádání případové konference o svěření dítěte do náhradní péče v průběhu soudního řízení, neproběhla-li tato před zahájením řízení, s cílem projednání důvodů a možných způsobů řešení (nebyla-li ovšem jejich realizace nemožná nebo neúčelná); a konečně uskutečněná opatření sociálně-právní ochrany dětí vyplývající z vyhodnocení situace dítěte a individuálního plánu ochrany dítěte.

Svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, o němž bylo rozhodnuto předběžným opatřením nebo rozsudkem soudu, může trvat *nejdéle* po dobu jednoho roku, s výjimkou případu svěření sourozence dítěte do péče téhož pěstouna před uplynutím této doby. Je-li však možné předat dítě do péče rodičů nebo jej svěřit do některé z dlouhodobějších forem náhradní rodinné péče, je obecní úřad obce s rozšířenou působností oprávněn navrhnout soudu, aby rozhodl o zrušení svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu před uplynutím této doby. Pakliže tento dospěje k názoru, že dítě může

být v osobní péči svých rodičů či jiných blízkých osob, nebo je možné svěřit dítě do dlouhodobé náhradní rodinné péče, rozhodnutí o pěstounské péči na přechodnou dobu zruší.

Z povahy a účelu pěstounské péče na přechodnou dobu vyplývá, že jde o *institut překlenovací*, přičemž zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v ustanovení § 27a odst. 8. explicitně stanovuje povinnost soudu jednou za tři měsíce přezkoumat, zda důvody, pro něž bylo dítě do této péče svěřeno, nadále trvají; tato povinnost není dotčena ani tehdy, bylo-li dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno formou předběžné úpravy poměrů dítěte. Stanovení jednoho roku jakožto maximální délky trvání pěstounské péče na přechodnou dobu zdůrazňuje krizový charakter tohoto institutu, přičemž limitace touto dobou má být zároveň impulsem pro veškeré zainteresované subjekty k vyvinutí potřebného úsilí k nalezení dlouhodobé úpravy poměrů dítěte (Macela et al, 2015).

2.2.2.1 Příchod dítěte do rodiny/k osobě pěstouna na přechodnou dobu

Příchodu dítěte do rodiny pěstouna na přechodnou dobu může předcházet různě dlouhé období očekávání, lišící se v závislosti na případné specializaci pěstouna, „potřebnosti“ ohrožených dětí, respektive vytíženosti či obsazenosti pěstounů na přechodnou dobu v evidenci daného kraje.

Náročnost období následujícího při a bezprostředně po příchodu dítěte do rodiny přitom bude, pomineme-li individuální osobnostní charakteristiky pěstouna, odviset zvláště od okolností příchodu dítěte, jeho věku, specifík, či dítětem učiněné životní zkušenosti. Do zcela odlišné situace v kontextu nároků na péči o dítě je postaven pěstoun na přechodnou dobu přijímající dítě novorozeneckého či kojeneckého věku s dobrou vývojovou prognózou, do jiné pěstoun přijímající dítě totožného věku s určitým znevýhodněním, a zcela odlišné zkušenosti bude čelit pěstoun přijímající dítě bezprostředně odebrané z rodiny. Významnou proměnnou zde představuje také věk dítěte, neboť u dětí batolecího a staršího věku se do úspěšné adaptace dítěte výraznou měrou promítá již jeho osobnost a dosavadní zkušenosti učiněné se světem dospělých (Zezulová, 2012).

Pokud se týká adaptability rodiny, jsou požadavky na ni kladené v pěstounských rodinách nepoměrně vyšší, nežli je tomu v rodinách biologických, přičemž specifické nároky na rodinu plynou zvláště z úkolu přijmout dítě s nejasnou prognózou, specifickými potřebami, závažnou osobní historií či problematickým, mnohdy obtížně srozumitelným chováním (Sobotková, 2003). S obdobnými nároky se potýkají rovněž pěstouni na přechodnou dobu, kteří se též musejí nezdůrazně vyrovnávat s nejednoznačnou prognózou

budoucího umístění svěřeného dítěte, včetně mnohdy nejasného časového rámce přechodu dítěte do návazné formy péče.

V souvislosti s nároky na osobu pěstouna na přechodnou dobu poukazuje Rotreklová (2014) též na skutečnost, že s příchodem dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je také spojena řada dílčích úkonů a povinností, které by měly být reflektovány v nastavení takových podmínek a podpůrných služeb, které pěstounům na přechodnou dobu umožní plně se od prvního okamžiku příchodu dítěte věnovat poslání, na které byli připraveni, a nebyli nadměrně zatíženi technickými či administrativními záležitostmi spojenými s příchodem a následnou péčí o svěřené dítě, s čímž se lze v praxi ne výjimečně setkat.

Nelze též opomíjet skutečnost, že adaptace na nové prostředí může být obtížná rovněž pro dítě přicházející do náhradní rodiny. Jak podotýká Vágnerová (2012), reakce dítěte přitom odvisí ne pouze od aktuální vývojové úrovně dítěte a jeho dosavadních zkušeností, ale také od postoje pěstounů. Vágnerová (tamtéž) upozorňuje rovněž na skutečnost, že proces adaptace na změnu prostředí může trvat různě dlouhou dobu na straně dítěte i pěstounů samých, jejichž náhradní rodičovství se přirozeně neobejde bez občasných stavů nejistoty, vyčerpanosti, či obtíží.

Z titulu možných adaptačních potíží dítěte je dle Ministerstva práce a sociálních věcí (2013) vhodná důkladná příprava dítěte před jeho umístěním do pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice způsobem vhodným s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte. V tomto rámci se u starších dětí jedná zejména o objasnění situace dítěti, optimálně spolu s plánem dalších kroků, a, je-li to možné, je žádoucí do procesu přípravy dítěte na přechod do pěstounské péče na přechodnou dobu zapojit také rodinu dítěte. Výjimku představují případy, kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu předběžným opatřením soudu ihned po narození do doby, než uplyne lhůta šesti týdnů pro udělení souhlasu rodiče k osvojení bez vztahu k určitým osvojitelům, nebo do doby pravomocného rozhodnutí soudu o splnění podmínek nezájmu rodičů o dítě.

2.2.2.2 Příprava na proces předání dítěte do následné formy péče

V souladu s pojetím pěstounské péče na přechodnou dobu jako krizového institutu činí veškeré zainteresované strany kroky vedoucí k urychlenému přechodu dítěte do následné, optimálně „konečné“ formy péče, a to již od momentu příchodu dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu.

V průběhu péče o svěřené dítě přitom pěstoun na přechodnou dobu coby jedna z oněch zainteresovaných stran aktivně spolupracuje s řadou subjektů, zejména sociálním

pracovníkem dítěte, jenž zodpovídá za návrh a realizaci kroků směřujících ke konečnému řešení případu dítěte. Přenos informací tohoto charakteru je významný s ohledem na možnost připravení jak dítěte, tak pěstouna samého na předání dítěte do následné formy péče.

S prodlužující se délkou trvání pěstounské péče na přechodnou dobu lze usuzovat na zvýšené nároky na důkladnou rozvahu a přípravu, respektive nastavení procesu přechodu dítěte do následné formy péče. Zatímco pěstouni jsou s touto svou úlohou srozuměni a jsou na ni též připravováni v procesu odborného posuzování v rámci příprav, pro dítě je tato zkušenost zpravidla obtížně „čitelnou“, skýtající v sobě, v případě podcenění přípravné a následně předávací fáze, riziko sekundární traumatizace dítěte.

Browne a Mulheir (2007) poukazují na riziko traumatizace dítěte, které značnou měrou snižuje právě příprava dítěte na přechod z jednoho umístění do jiného. Významnou je pomoc dítěti v porozumění důvodům změny, jeho průběžné pravdivé informování a postupné seznamování dítěte s budoucími pečovateli. Ačkoliv výše uvedení autoři upozorňují, že je s ohledem na individualitu každého dítěte obtížné sestavit univerzální návod programu přípravy, a akcentují individuální přístup vůči každému dítěti, poskytují několik následujících doporučení.

V případě dětí novorozeneckého až batolecího věku, které disponují značně omezenými verbálními schopnostmi, a nejsou tak schopny porozumět změnám pouhým verbálním sdělením, upozorňují Browne a Mulheir (tamtéž) na nezbytnost přípravy na přesun „přímou“ cestou, v první fázi představením nové rodině a umožněním si k této postupně vytvořit vztah, a sice formou návštěv v místě dítěti známém, za přítomnosti stávajícího pečovatele dítěte. Tuto fázi by mělo následovat společné samostatné trávení času nad herními činnostmi, které dítěti poskytnou příležitost pro dosažení radosti, a budoucímu pečovateli pro vyjádření radosti z úspěchů dítěte, čímž se, na bázi pozitivního posilování, začne mezi dítětem a budoucím pečovatelem vytvářet vztah. Následně lze přistoupit k návštěvám dítěte v novém prostředí za přítomnosti nového pečovatele, přičemž je doporučeno zapojení stávajícího pečovatele dítěte, jakožto jeho podpory v novém prostředí a osoby poskytující dítěti potřebnou kontinuitu. U dětí předškolního a staršího věku Browne a Mulheir (tamtéž) upozorňují, že ačkoliv jsou tyto schopny sdělovat verbálně své pocity a disponují stále vyšší úrovní chápání, což může vyvolávat zdání, že příprava těchto dětí bude záležitostí snadnou, vstupuje zde do procesu další kvalita, kterou je dítětem učiněná dosavadní životní zkušenost.

Nevyhnutelně vždy stojíme před úkolem pečlivě vyhodnocovat připravenost dítěte k přechodu do následné formy péče, což předpokládá zohlednění jednotlivých faktorů, které mohou úspěšnost přechodu dítěte ovlivňovat, a jimiž jsou na straně dítěte zvláště jeho věk, respektive vývojová fáze, v níž se dítě nachází, a v rámci které je účelné uvažovat o specifikách vývojových období, například rozvoji separační úzkosti dítěte, či vývojových úkolech dítěte, podstatnou bude též životní zkušenost dítěte, díky které se stává „klientem“ systému sociálně-právní ochrany dětí.

2.2.3 Přechod dítěte do následné formy péče

Přechod dítěte do následné formy péče, včetně jeho konkrétního průběhu a časování, je nezbytné provádět dle náležitě zpracovaného individuálního plánu dítěte, jenž stanoví role a povinnosti jednotlivých zapojených aktérů, průběh přechodu dítěte, včetně jeho seznámení s dalšími pečovateli, a průběžným hodnocením zdařilosti probíhajícího procesu.

Významným je plánování přechodu dítěte ne pouze v případě jeho umístění do náhradní rodiny, ale rovněž v případě jeho návratu do rodiny biologické. Také na návrat dítěte do biologické rodiny je zapotřebí dítě připravit a přechod plánovat jak s ohledem na dobu setrvání dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu, tak též s ohledem na důvod odebrání dítěte z biologické rodiny. Součástí plánu přechodu dítěte by měl být rovněž plán podpory rodiny, do níž se dítě navrací, s cílem předejít případnému selhání (MPSV, 2013).

Předpokladem úspěšného přechodu, potažmo předání dítěte způsobem odpovídajícím jeho potřebám, je také porozumění procesu přechodu dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu – jeho nastavením, respektive formou a dobou průběhu, či vůbec smyslu pěstounské péče na přechodnou dobu samého (MPSV, 2013).

Přechod dítěte má dle Klimeše (nedat.) mít podobu postupného gradientu, respektive nemá být bodovou událostí, ale postupným procesem, trvajícím v horizontu dní u měsíčních dětí, a po dobu několika týdnů u dětí starších. Současně však upomíná, že významnějším činitelem úspěšnosti přechodu je zde nikoliv délka období, ale frekvence setkávání dítěte, pěstounů na přechodnou dobu a budoucích pečovatelů dítěte.

Na potřebu plánování procesu přechodu dítěte do následné formy péče poukazuje též Rotreklová (2014), jež akcentuje přizpůsobení procesu potřebě dítěte v nepřerušeni kontaktu se současnou vztahovou osobou a v přenesení vazby na novou pečující osobu.

Jak je patrné z předchozího textu, úspěšnost přechodu dítěte do nového prostředí ovlivňuje řada činitelů, mezi nimiž je zastoupena odbornost angažovaných osob/subjektů, nesoucích odpovědnost za proces přechodu dítěte, připravenost pěstouna na přechodnou

dobu a budoucích pečovatelů, jakožto jejich srozumění s procesem přechodu dítěte, a konečně osobnost dítěte, v jehož zájmu jsou veškeré jednotlivé kroky činěny.

Mezi odborníky přitom panuje konsensus, že proces přechodu dítěte do následné formy péče by měl být rámcově vymezen, přičemž by však vždy měl respektovat individuální potřeby dítěte, odrážející se v nastavení plánu přechodu. Nelze opomíjet skutečnost, že každé jednotlivé dítě je individualitou, a proto nejlepším způsobem, jak dítě na přechod připravit, je vypracovat plán přechodu navržený tzv. na míru individuálním potřebám dítěte. Za tímto účelem je však nezbytné mít jasnou představu o historii dítěte a jeho potřebách, aby bylo na přechod náležitě připraveno. Náležitá příprava dítěte a jeho budoucích pečovatelů zde nabývá na významu také v kontextu toho, že na psychologickém přijetí záleží kvalita pěstounského či adoptivního svazku (Koluchová, 1992).

Dlužno také říci, že předáním dítěte do následné formy péče však péče pěstounů na přechodnou dobu zcela nekončí, zpravidla totiž dostává podobu podpory dalších pečujících osob formou konzultací, důležitých pro další zdárný průběh adaptačního procesu (MPSV, 2011).

2.2.3.1 „Ošetřovací“ procesy v průběhu a po skončení předání dítěte do následné formy péče

Odchod dítěte do následné formy péče může být pro pěstouna na přechodnou dobu, přes deklarovanou a požadovanou „profesionalitu“, více či méně bolestnou zkušeností. Role pěstouna na přechodnou dobu přitom přirozeně není nenáročnou – v období očekávání musí být pěstoun neustále připraven přijmout potřebné dítě, vytvořit mu podmínky pro jeho zdárný vývoj, pomoci dítěti zpracovat prožitá trauma, připravit jej na přechod do biologické rodiny či k budoucím pečovatelům, a na tomto přechodu se, s ohledem na potřeby svěřeného dítěte, aktivně podílet.

Na důležitost zaměřit se po předání dítěte do následné formy péče na potřeby pěstounů na přechodnou dobu a umožnit jim bezpečně zpracovat svou ztrátu upozorňuje již materiál Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 2013. Akcentována je, zejména u začínajících pěstounů na přechodnou dobu, potřeba provést hodnocení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, zahrnující reflexi potřeb dítěte a pěstounů, úspěchů a těžkostí, a konečně zhodnocení, zda je pěstoun na přechodnou dobu připraven na přijetí dalšího dítěte do své péče. Na základě uvedeného zhodnocení je možné opět zvážit, zda a jaké dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu umístit, a současně jaké potřeby, včetně formy naplnění, je třeba pěstounům na přechodnou dobu aktuálně saturovat.

Klimeš (nedat.) uvádí, že po každé ukončené pěstounské péči na přechodnou dobu, zvláště déletrvajících, by měla následovat refrakterní fáze, tzn. maximálně tříměsíční období konsolidace, během něhož by se pěstouni měli vyrovnat s odchodem svěřeného dítěte a rovněž zbilancovat proběhlý cyklus. Délku oné refrakterní fáze Klimeš odvíjí od délky setrvání dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu, v tomto smyslu je tedy refrakterní fáze progresivní, přičemž má navodit předěl zabraňující, aby se na nově přichozí dítě pohlíželo jako kontinuální pokračování předešlého. Důležitost zpracování zvláště obtížných momentů z proběhlého výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu akcentuje také Rotreklová (2016), s doporučením jejich promítnutí do vzdělávacího plánu a plánu další individuální práce a služeb poskytovaných pěstounovi na přechodnou dobu.

Významnou vnímá Klimeš (nedat.) reflexi průběhu pěstounské péče na přechodnou dobu, jejíž součástí by mělo být také zmonitorování přítomných zvláštností a rizikových jevů. Tuto reflexi by měl, zejména u začínajících pěstounů, tzn. u prvních pěti případů, provádět erudovaný odborník. Za důležitého činitele považuje Klimeš (nedat.) také možnost dočasného přetrvání kontaktu pěstounů na přechodnou dobu s dítětem.

Vyjma konzultací s doprovázejícím, zpravidla sociálním, pracovníkem, či psychologem/terapeutem, je pěstounům na přechodnou dobu nabízena též možnost vzájemného sdílení na setkáváních s pěstouny na přechodnou dobu, či možnost využití dnes již poměrně časté nabídky supervize. Konečně, v kontextu očekávání a nároků, jež jsou na osobu pěstouna na přechodnou dobu kladeny, je žádoucí, či spíše bezpodmínečně nutné, zajistit těmto takové podmínky a služby, které je ve výkonu jejich práce či poslání podpoří a umožní jim v systému nadále setrvat.

3 Psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu

Ačkoliv již předchozí kapitoly poskytly čtenáři určitý vhled do vybraných psychologických aspektů této formy náhradní rodinné péče, umožní následující kapitoly čtenáři dokreslení celkového obrazu, a sice nastíněním problematiky možností a limitů naplňování psychických potřeb dítěte v kontextu přechodnosti této formy péče, a současně také rizika vyčerpání či vyhoření osob poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu.

Zatímco je problematika uspokojování psychických potřeb dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu v diskusích poměrně hojně zastoupenou, nedostává se problematice vyhoření přechodných pečovatelů větší míry pozornosti. Je však nasnadě se domnívat, že s ohledem na současnou praxi v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, jež byla nastíněna v předchozích kapitolách, bude tato problematika nabírat na významu.

3.1 Rodina a psychické potřeby dítěte

Přestože rodina není jedinou institucí podílející se na utváření osobnosti dítěte, má, za předpokladu svého řádného fungování, mezi všemi zcela jedinečné, výsadní postavení, které Matějček (1992) dokládá skutečností, že stojí na počátku života dítěte, a tudíž má možnost ovlivňovat jeho vývoj v nejcitlivějších fázích života dítěte, je modelem mezilidských vztahů, jimiž bude dítě poměřovat vztahy, do nichž bude v budoucnu vstupovat, a konečně je nejvýznamnějším a nejpřirozenějším činitelem v uspokojování psychických potřeb dítěte. Rodinné uspořádání je přitom charakteristické oboustranným uspokojováním potřeb členů rodinného společenství a jejich vzájemností, jíž dle Matějčka (tamtéž) představuje vzájemný pocit jistoty, spokojenosti, radosti a dalších pozitivních prožitků, které provázejí uspokojování psychických potřeb.

Právě v rodinném prostředí, jak poukazuje také Kovařík (2004), budujeme základy svého celkového vztahu ke světu, a to jak vůči světu vnějšímu, tak vnitřnímu, bytostně vlastnímu světu. Postrádá-li dítě zkušenost základního přijetí ze strany „jeho lidí“, nedostává se mu příležitosti k postupnému utváření pocitu důvěry a postoje důvěryplné otevřenosti vůči světu, čímž se otevírá prostor pro vznik postoje opačného, jímž je postoj základní nedůvěry, obav a úzkosti (Kovařík, tamtéž). Vyjádřeno jinými slovy, rodinné prostředí poskytuje dítěti zásadní zkušenost, jenž ovlivní způsob, jímž bude dítě světu, společnosti a sobě sama rozumět, a jak se k těmto bude vztahovat.

3.1.1 Význam uspokojování psychických potřeb dítěte pro vývoj zdravé osobnosti

Následující kapitolu si dovoluji uvést otázkou „*Co potřebuje malé dítě?*“, již Matějček (1994, 9) zodpovídá slovy „Mnoho věcí, ale ze všeho snad nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem“. Ona jistota ve vztazích přitom představuje jednu z pěti níže popsaných vitálních psychických potřeb, které, má-li se dítě vyvíjet v osobnost zdravou a zdatnou, musejí být od počátku života dítěte v náležité míře uspokojovány.

Výše nastíněný koncept psychických potřeb pocházející z „dílny“ tzv. Pražské školy spojené se jmény Langmeiera a Matějčka, je, dle mého názoru, neprávem označován za koncept přežitý. Odhlédneme-li od skutečnosti, že uvedený koncept nejenže umožňuje vhléd do „situovanosti“ dítěte ve světě, ale zároveň umožňuje nalézt řešení deprivací na úrovni jednotlivých potřeb jak z hlediska jejich terapie, tak prevence, tak také, jak výstižně poukazuje Kovařík (2004), poskytuje odpovědi na zde dříve diskutovanou problematiku obsahu pojmu nejlepšího zájmu dítěte. Ten může být dle Kovaříka (tamtéž, 92) zodpovězen právě optikou tohoto konceptu, respektive jako „takové konstelace okolností a uspořádání životní situace dítěte, v níž mohou být trvale, smysluplně a individuálně přiměřeně uspokojovány základní životní potřeby dítěte.“ Jejich identifikace pak není klíčovou pouze při určování nejlepšího zájmu dítěte, ale také v otázce porozumění toho, jak děti rozumějí svým světům, jak si vytvářejí jejich smysl či jakými významy je naplňují.

Koncept vitálních psychických potřeb vychází z obecného předpokladu, že základní tendencí organismu je jeho potřeba aktivního styku s okolím, respektive že je člověk svou podstatnou aktivní a tato aktivita je neodmyslitelně zaměřena ke světu a věcem v něm. V této aktivitě, která se rozvíjí v procesu ustavičné anticipace a jejího naplňování, při nichž je člověk sám aktivně dotvářen a uskutečňován, je také podstatou jeho sebeuvědomění ve světě (Langmeier & Matějček, 2011).

Matějček (2005) na základě bohatých profesních zkušeností a výzkumné práce přichází s konceptem pěti vitálních psychických potřeb, zastoupených potřebami:

- *stimulace*, spočívající v přísunu určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů,
- „*smysluplného*“ *světa*, jímž se rozumí určitý řád, smysl a stálost v podnětech, a jejíž naplnění umožňuje, aby se z jinak chaotických a nezpracovatelných podnětů staly zkušenosti a poznatky, což z této potřeby činí nezbytnou základnu pro jakékoliv další učení,

- *životní jistoty*, naplňované skrze *prvotní emocionální a sociální vztahy*, jejichž uspokojování je nezbytnou podmínkou pro vnitřní integraci osobnosti,
- *vlastní společenské hodnoty*, svého uplatnění, uznání a ocenění, z nichž vychází zdravé uvědomění vlastního „já“, neboli vlastní identity, které je podmínkou pro osvojení žádoucích společenských rolí a cílů životního snažení,
- a konečně potřebou *otevřené budoucnosti*, či jinými slovy životní perspektivy, jejíž uspokojení dává lidskému životu časové rozpětí a podněcuje a udržuje životní aktivitu.

V kontextu uspokojování potřeb ve vztahu k dítěti hovoří Koluchová (2002) v rámci první zmíněné potřeby o rozmanitém stimulování dítěte v oblasti smyslové, zahrnující podněty zprostředkované druhou osobou, jimiž je dotyk či úsměv, v kontextu potřeby druhé o významu určité stálosti věcného a sociálního prostředí zprostředkovaného dítěti blízkou osobou, v případě potřeby třetí o rozvinutí trvalého kladného vztahu k mateřské osobě, dalším členům rodiny a později též vrstevníkům dítěte, v rámci potřeby čtvrté o přijetí a přiznání role v rodině či dalších společenstvích, skrze které si dítě uvědomuje své „já“ a vytváří svou identitu, a konečně v kontextu poslední z uvedených potřeb o možnosti sdílet s někým společnou, otevřenou budoucnost.

Otázce možností a limitů v naplňování psychických potřeb dítěte v kontextu přechodnosti této formy náhradní rodinné péče blíže pojedná kapitola 3.1.2.

3.1.1.1 Psychická deprivace a možnosti její reparability

Obeznamení s konceptem vitálních psychických potřeb, jak je nastíněn výše, umožňuje hlubší porozumění problematice vzniku, rozvoje, ale také reparability psychické deprivace. Ta je popisována jako „psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouho dobu“, přičemž psychickým stavem je zde míněna trvalejší, nikoliv však neměnná charakteristika jedince, jemuž nebyla dána možnost, aby rozvinul své základní psychické potřeby (Matějček, 2005, 198). Ke vzniku tohoto stavu přitom dochází v důsledku nedostatečnosti podmínek pro účinnou interakci dítěte s jeho prostředím, při které se dítěti nedostává celkové stimulace, dostatku možností pro učení, navázání specifických sociálních vztahů či pro významnou integraci „já“ (Langmeier & Matějček, 2011).

Jak upozorňuje Koluchová (2002), psychická deprivace s sebou nese riziko vážného narušení psychického vývoje dítěte s možným průmětem do celé struktury osobnosti, schopnosti sociálního začlenění či životní orientace. O deprivacích projevech hovoří jako o projevech mnohotvárných a četných, neposkytujících určitý uniformní obraz psychické deprivace. Na variabilitu následků působení deprivacích činitelů z hlediska jejich charakteru a závažnosti poukazuje také Vágnerová (2012), která mezi jinými uvádí deficit rozumových schopností dítěte, respektive neschopnost dítěte je účelně využívat, změny citového prožívání dítěte, odlišnou kvalitu vztahů, vyznačujících se povrchností a nediferencovaností, neschopnost orientace ve vlastních pocitech či pocitech a projevech druhých lidí, či celkové opoždění vývoje dítěte.

Ve spojitosti s problematikou psychické deprivace zcela logicky vyvstává také otázka možnosti její *reparability*. Tato byla dle zjištění plynoucích ze studií z časných padesátých let, které hovořily ve prospěch jednotného rázu poškození a nepříznivé prognózy, považována za nedosažitelnou, přičemž zásadní obrat přinesly až studie z let šedesátých, poukazující na skutečnost, že důsledky působení deprivacích činitelů nejenže nelze považovat za jednotné, ale že jejich náprava je možná a zejména úspěšná, je-li zahájena včas s přihlédnutím k individuální povaze každého jednotlivého případu (Matějček, 1968).

Problematicke možnosti reparability psychické deprivace se věnovala též Koluchová (2002), poukazující na činitele podmiňující míru nápravy psychické deprivace. Mezi těmito uvádí hloubku a rozsah deprivacního poškození, zátěž, již bylo dítě vystaveno, genetické dispozice dítěte, kvalitu a počet prostředí, v němž dítě setrvalo, osobnost náhradních rodičů a kvalitu náhradního rodinného prostředí, které jsou dle Koluchové (tamtéž) nezastupitelnými a rozhodujícími činiteli nápravy psychické deprivace.

Vágnerová (2012) uvedený výčet doplňuje o trvání deprivacní situace, respektive délku setrvání dítěte v nepodnětném prostředí, a věk dítěte v době jeho svěření do náhradní rodiny. V souvislosti s posledním jmenovaným činitelem hovoří Vágnerová (tamtéž) o zvláště významném období šesti měsíců až dvou let věku dítěte, jež je podstatným pro rozvoj vztahu s blízkou osobou, a po kterém se, za předpokladu absence této zkušenosti, stává náprava psychické deprivace obtížnější, respektive je navázání vztahu s náhradními rodiči a vytvoření bezpečné vazby složitější. Upozorňuje také, že závažná komplexní deprivace v raném věku dítěte hrozí změnami mozkových funkcí, u kterých je možnost jejich reparability nejasná.

Vycházíme-li ze zjištění výše uvedených, můžeme si, byť s určitou obezřetností, dovolit předpokládat, že ačkoliv bude na každé jednotlivé dítě působit vystavení

deprivačním činitelům odlišně, přispějí jeho nízký věk, minimální genetická zátěž, krátkodobé setrvání v nevhodném prostředí či stabilita jeho umístění, respektive absence přechodů mezi prostředími, k eliminaci deprivačního poškození.

3.1.2 Uspokojování psychických potřeb dítěte v kontextu přechodné formy péče

Budeme-li imaginárně prostupovat systémem náhradní výchovné péče, dovodíme, že na „cestě“ od osvojení po velkokapacitní dětské domovy prvků rodinné výchovy, tolik významné pro vývoj osobnosti dítěte, ubývá. Jak ale současně upozorňují Dytrych a Matějček (1994), záleží zejména na podmínkách pro uspokojování psychických potřeb dítěte a jeho pečovatelů, na vnějších okolnostech, a konečně také na podmínkách, na nichž se zakládá a jimž je udržován svazek mezi dítětem a jeho pečovatelem. Kde se na uvedeném kontinuu nachází pěstounská péče na přechodnou dobu, a nakolik je v jejích možnostech naplňovat psychické potřeby dítěte, je také předmětem této kapitoly.

Navážeme-li na předchozí příměr, pak je nesporným negativem péče ústavního zařízení zejména ta skutečnost, že vztah k dítěti zde má ráz zaměstnání se svými pracovními hodinami, je rozptýlen na různě početnou dětskou skupinu, a není trvalého charakteru. Nepříznivě se zde projevuje také fluktuace zaměstnanců zařízení a také ta skutečnost, že nežli dítě umístěné do zařízení nastoupí školní docházku, projde zpravidla dvěma různými ústavami, přičemž je tato změna spojena se změnou osob, dětí, a neřídka také prostředí. Matějček (1992) jako nespornou nevýhodu ústavního zařízení mezi jinými uvádí nedostatek pocitu jistoty, respektive hluboký, mnohdy rozličně kompenzovaný, pocit nejistoty. Svá zjištění popisuje slovy „*Já*“ *ústavního dítěte se neseťkává s žádným „Ty“, ba ani s žádným „On“ či „Ona“ (někým třetím, čtvrtým či dalším), k němuž by ono „Ty“ mělo také nějaký vztah a následkem čehož by i každé „On“ či „Ona“ mělo vztah k „Já“, jak je tomu v rodinné triádě.*“ (Matějček, 1992, 82).

Ačkoliv na řadu také zde zmíněných negativ úspěšně reaguje pěstounská péče na přechodnou dobu, bylo by liché se domnívat, že je ideální alternativou, postrádající jakákoliv negativa. V kontextu uspokojování psychických potřeb dítěte zde do popředí vystupuje zvláště potřeba sdílené a otevřené budoucnosti, neboť, obdobně jako je tomu v ústavním zařízení, přechodní pěstouni žijí s dítětem přítomností, bez výhledu sdílené budoucnosti. Ono žití v přítomnosti se přitom děje na bázi značné nejistoty, markantní v poměrně hojně zastoupených případech, kde není zřetelná vidina budoucího osudu dítěte. Pocit jistoty je však přitom jednou ze základních duševních potřeb dítěte, která musí být uspokojena

v dostatečné míře, aby se dítě mohlo vyvíjet v osobnost zdravou a zdatnou (Langmeier & Matějček, 1992).

Je proto zcela nasnadě si klást otázku, do jaké míry je pěstoun na přechodnou dobu schopen, či lépe je-li vůbec reálné, dítěti zprostředkovat pocit jistoty a smysluplnosti světa, za předpokladu nejistoty dalšího životního směřování dítěte, zvláště pak v situacích, kdy osud dítěte v průběhu jeho setrvání v péči přechodných pěstounů kolísá, ať ve smyslu pozměňování délky setrvání dítěte u přechodných pečovatelů či proměn variant jeho dalšího umístění vůbec.

V souvislosti s těmito problematickými aspekty výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu jsou v kapitole 3.1.2.2 diskutována rizika, jež z přechodného trvání této formy náhradní rodinné péče plynou.

3.1.2.1 Teorie attachmentu a význam vztahové vazby

Jak poukazují již Langmeier a Matějček (1959), má specifická závislost dítěte na mateřské osobě, již však nemusí být nezbytně matka dítěte, zásadní význam pro pocit jistoty a organizaci úzkosti, čímž podmiňuje prvotní utváření osobnosti dítěte. Není-li tato potřeba uspokojena, respektive nemělo-li dítě možnost si takový vztah vytvořit, zdá se trvale poškozeno ve schopnosti utvářet vztahy vůči lidem a společnosti vůbec. Uvedení autoři proto o vztazích a rodinném uspořádání dále hovoří doslova jako o „živné půdě“ pro osobnostní vývoj dítěte.

Výše uvedený předpoklad našich předních psychologů potvrdila také zjištění, že nedostatek vzájemného vztahu dítěte k výlučné osobě, která dítěti poskytuje citlivou interakci v jeho prvních třech letech života, má dramatický vliv na vývoj mozku (Schore, 2001). Na kritický význam prvních měsíců a let života dítěte z hlediska růstu a vývoje mozku upozorňuje též Pöthe (2012), upozorňující, že mozek dítěte se nevyvíjí pouze dle předem daného genetického scénáře, ale zejména dle toho, jak je používán, tedy tzv. „use dependency“. Dle tohoto konceptu dochází v závislosti na četnosti stimulace ke spojení mozkových neuronů a vzniku „obvodů“, pomocí nichž se jedinec nejen učí novým dovednostem, ale vytváří si též struktury pro regulaci stresu a emočních procesů vznikajících jako reakce na to, co se s ním, a v něm, děje. Dle Pötheho (tamtéž) v mozku dítěte, jehož úzkost není dostatečně regulovaná neboli „kontejnovaná“, nedochází k vytvoření potřebných neurálních okruhů a center, které by dítěti v budoucnosti zabránily v zaplavení pocitu úzkosti či jej ovládly ve formě závažných duševních poruch.

Na skutečnost, že výchova dítěte v počátku jeho života je v zařízení kolektivní výchovy nepřírozenou, limitující naplnění vývojových potřeb dítěte, upozornil Matějček již v šedesátých letech dvacátého století, opíraje své tvrzení o chybění výhradní dospělé osoby, kterou by dítě mělo „samo pro sebe“, a které se v ústavním zařízení stává členem pouhého beztvareho „my“ bez hierarchického uspořádání, pouze na této jedné vztahové rovině. Na nepříznivé důsledky tohoto uspořádání upozorňuje též Bowlby (2010), jenž u dětí vychovávaných v neosobním prostředí ústavního zařízení vysledoval významné zpoždění vzniku diferencovaně zaměřeného vazebného chování, respektive jeho posun až do druhého roku věku dítěte, ačkoliv ve stavu zvýšené citlivosti ke vzniku vazebného chování je dítě, za příznivých podmínek, již ke konci prvního půlroku života. Po uplynutí této doby se, dle Bowlbyho (tamtéž) podmínky pro vznik citové vazby komplikují, respektive se vzrůstajícím věkem dítěte je jeho modifikace novou zkušeností méně snadná.

Ve shodě s uvedenými zjištěními poukazuje Vágnerová (2012) na skutečnost, že zkušenosti učiněné dítětem v prvním roce života ovlivní vytvoření základního postoje k sobě, jiným lidem, světu a životu obecně, a přestože může být nepříznivá raná zkušenost korigována novými zážitky, zprostředkovanými náhradními, láskyplnými pečovateli, je nezbytné, aby tato péče byla citově strádajícímu dítěti poskytnuta co nejdříve.

Význam vztahové osoby v počátcích vývoje dítěte lze ilustrovat také na vývojové koncepci tvorby sebeobrazu a obrazu světa dítěte zpracované Piagetem, Kohlbergem a Eriksonem (1997, in Škoviera, 2007). Dle uvedených autorů dochází v období prvního roku života dítěte k budování základní důvěry v sebe a druhé, přičemž absence prostředí, která dítěti potřebnou zkušenost důvěry zprostředkuje, jej ve vytvoření této schopnosti významně ohrožuje a v konečném důsledku vede ke vzniku bazální nedůvěry. Význam přítomnosti mateřské osoby v tomto období dokládá skutečnost, že právě do tohoto období jsou situovány počátky vzniku nejtěžších forem psychické deprivace. Období raného dětství, tedy věku jednoho až tří let dítěte, je charakteristické učením se asertivnímu prosazování svých potřeb a současně sebekontrolou a podřizování se druhým. Střídání pečujících osob je v tomto období pro dítě závažnou komplikací, znesnadňující dítěti úspěšné vyřešení dané psychosociální krize. Období následující po raném dětství je charakterizováno věkem tří až šesti let dítěte, které v jeho průběhu testuje své schopnosti a hranice. Z vývojového hlediska je důležité, kdo a jaké jsou osoby pro dítě v tomto období významné, protože skrze porozumění jejich chování dítě interpretuje věci, které se pro ně stávají důležitými, včetně pojetí vlastní osoby. V období následujícím, završeným dvanáctým rokem života dítěte, se prohlubuje diferenciací mezi ženskou a mužskou rolí, a imaginativnost, která

charakterizovala předchozí vývojové fáze, odeznívá a mění se na symboly a „pravdy“. Završením vývoje sebeobrazu a obrazu světa je období adolescence, spojené s procesem identifikace se skupinou i vytvořením vlastní identity. V kontextu primárního rodičovského odmítnutí je zde zmiňováno riziko prožitku negativní identity, které těmto „dětem“ může působit potíže v dovršení tohoto stadia, respektive úspěšného řešení této psychosociální krize.

Shrnutím výše uvedených zjištění opět dospíváme k Matějčkovu (1992) staronovému poznatku, že princip jistoty a bezpečí zprostředkovaný „jeho“ osobami je v lidském životě člověka mimořádně důležitým činitelem, provázejícím jej pomyslně od kolébky do hrobu, přičemž v dětství, kdy se tvoří stavba naší osobnosti, má důležitost zřejmě největší.

3.1.2.2 Rizika plynoucí z přechodnosti této formy péče

Skutečnost, že výkon pěstounské péče na přechodnou dobu provázejí jistá úskalí, byla nastíněna již v předchozích kapitolách, zvláště v souvislosti s možností naplňování psychických potřeb dítěte. Pro dokreslení celkového obrazu si v textu níže dovoluji uvést úskalí, která jsou v odborných kruzích zastoupena nejpočetněji.

Hojně diskutovaným je v této souvislosti především *riziko další traumatizace dítěte, plynoucí z přechodů mezi jednotlivými prostředími*. Jak upozorňuje Matějček (2005), velké opatrnosti bychom měli dbát všude tam, kde má být dítě uvedeno do deprivace situace, přičemž opatrnost našeho jednání by měla být tím větší, čím je dítě menší a situace náročnější. Ačkoliv dále uvádí, že poradenská zkušenost potvrdila předpoklad, že psychika dítěte není křehčí, nýbrž platičtější, a že děti se s bolestnými prožitky vyrovnávají lépe, než si dospělí představují, neopomíná dodat, že se tak děje pouze za předpokladu, že svou bolest prožívají spolu s těmi svými blízkými, kteří jim jsou citovou oporou. Na významu nabývá tato problematika také v kontextu poznání, že separace dítěte, respektive přerušení vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím, může být činitelem vedoucím ve svém důsledku ke vzniku deprivace dítěte (Langmeier & Matějček, 2011). Uvedení autoři však současně dodávají, že je více než pravděpodobné, že, než na separaci samé, závisí na okolnostech emočních vztahů, které separaci předcházejí nebo z ní vyplývají, a že se psychologický vliv separace bude v krátkodobé či dlouhodobé perspektivě patrně značně různit dle individuálních okolností. Na negativní dopad odloučení dítěte od vazebných postav v krátkodobém i dlouhodobém hledisku upozorňuje také Bowlby (2012), poukazující na

skutečnost, že prožitek ztráty nebo již samotná hrozba odloučení může mít za následek odklon z cesty optimálního vývoje osobnosti dítěte a skýtat nebezpečí odchýlení mimo zdravé mantinely. Negativní důsledky opakovaného přemísťování dítěte byly mimoto prokázány studiemi zahraničních autorů, upozorňujících, že právě nestabilita je limitujícím faktorem při formování zdravé osobní identity dítěte (Sinclair, 2005; Lockwood, Friedman & Christian, 2015), a že přerušování rozvíjejících se vztahů kvůli častým přesunům z jednoho prostředí do druhého přispívá k emočnímu ochuzení a narušení socializačního vývoje (O'Connor et al., 2003).

Určitá rizika lze také vztahovat k oblasti *výběru osob vhodných k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu*, potažmo jejich *schopností naplňovat dítěti jeho psychické potřeby*. Prvé z uvedených rizik je skloňováno zejména s ohledem na nebezpečí, která skýtat nevhodná motivace těchto osob (Sobotková, 2015; Schneiberg, 2012), druhé pak zejména v souvislosti s jejich kompetentností, jež se odráží od diskusí nad požadavkem erudovanosti těchto osob v kontextu nároků na ně kladených (Gabriel & Novák, 2008). Tyto nároky dávají uvedení autoři do souvislosti mimo jiné se schopností pěstouna zvládnout určitou „rozštěpenost“ ve vytváření vzájemné citové vazby, ovšem za předpokladu současného projevování citové náklonnosti svěřenému dítěti. Zajímavým je v této souvislosti zjištění Sinclaira (2005), a sice že je-li péče pěstouna vnímána dítětem jako pouhá sociální služba a pěstoun jako profesionál, bude tento spíše ohrožen nepříznivým osobnostním vývojem a neovládáním sociálních rolí v budoucnu.

Argumentem vyznívajícím v neprospěch pěstounské péče na přechodnou dobu je také dostupnost zdravotní a psychologické péče, která je v ústavních zařízeních běžným standardem, a již pěstouni na přechodnou dobu nemohou konkurovat (Schneiberg, 2012).

Jistá rizika plynou rovněž ze specifické konstelace rodinného systému, žijí-li v rodině pěstouna na přechodnou dobu vlastní nezletilé děti, eventuálně děti svěřené mu do jiné formy náhradní rodinné péče. Ačkoliv je tento aspekt reflektován v metodickém pokynu Ministerstva práce a sociálních věcí (2013), a sice poukázáním na důležitost schopnosti v rodině žijících dětí porozumět smyslu pěstounské péče na přechodnou dobu, na posouzení existence bezpečného vztahu dítěte vůči osobě rodiče/pěstouna a také reflexi uplynutí dostatečné doby od příchodu posledního dítěte do rodiny, nedostává se mu výraznější pozornosti, kterou však, s ohledem na *riziko destabilizace dítěte či celého rodinného systému*, bezesporu zasluhuje (Janků, 2015).

Určité riziko zde představuje také *návrat dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu do své biologické rodiny, není-li tato schopna či ochotna převzít díl odpovědnosti za*

vývoj věcí minulých a budoucích. Ačkoliv nelze biologickým rodičům upírat jejich zákonem přiznaná práva, neměla by tato být naplňována na úkor práv a zájmů dítěte. Na rizika spojená s formalistickým uplatňováním práv biologických rodičů upozorňuje kupříkladu Sobotková (2013), vzpomenout můžeme také Matějčka (2005), poukazujícího na nešťastnou praxi mnoha zemí, které pod vlivem studií věnovaných psychické deprivaci nasměrovaly cíl veškerého sociálního snažení na ne vždy uvážené zachování rodiny, přestože tato byla pro dítě prostředím zcela neuspokojivým, ohrožujícím dítě v jeho zdárném vývoji. Ve prospěch uváženého rozhodování o návratu dítěte zpět do biologické rodiny hovoří také zjištění zahraničních autorů, u nichž byla uvedená praxe uplatňována (Taussig, Clyman & Landsverk, 2001; Sinclair, Baker, Wilson et al, 2005).

K uzavření kapitoly si dovoluji zapůjčit výrok Matějčka (1994, 31), jenž upozorňuje, že s psychologickými riziky musíme jakožto se skutečnostmi tohoto světa počítat, a **„i když toto riziko existuje jen v podobě možnosti, přece jen s ním musíme reálně počítat, přestože realizováno či zhmotněno nikdy být nemusí“**. Měli bychom jej však poznávat a z tohoto poznání odvozovat patřičné postupy.

3.2 Syndrom vyhoření

Žít smysluplným životem je základní charakteristikou kvalitního života. Žít pro něco, jak upozorňuje Krivohlavý (2009), však nezbytně neznamená, že žijeme zdravě, neboť se může stát, že v onom „žítí pro něco“ překročíme určitou pomyslnou hranici, a své psychické a fyzické zdroje zcela vyčerpáme.

Jedná se o jev známý pod českým termínem „vyhoření“ či „vyhasnutí“, jenž je ekvivalentem anglického výrazu „burnout“. Anglická metafora „to burn“ (silně hořící oheň), z níž uvedený výraz vznikl, přitom symbolizuje velkou angažovanost a zápal, které se u člověka stíženého syndromem vyhoření postupně vytrácí, dokud jeho energie zcela nevyhasne (Kebza, 2005). Jak k onomu vyhasnutí dochází, co jej podmiňuje a jakými způsoby je možné jeho vzniku předcházet, bude předmětem následujících kapitol. S ohledem na zaměření a rozsah této práce však není jejich účelem poskytnout čtenáři vyčerpávající vhled do této problematiky, ale nastínit možnou spojitost mezi výkonem péstounské péče na přechodnou dobu a vznikem vyhoření.

3.2.1 Pojetí a definice syndromu vyhoření

Ačkoliv lze předpokládat, že existence jevu vyhoření sahá daleko do minulosti, uvedený termín se v psychologii objevuje až v sedmdesátých letech dvacátého století v práci amerického psychoanalytika Freudembergera, který jej popisuje jako konečné stadium procesu, při kterém lidé, kteří se hluboce emocionálně zabývají určitou činností, ztrácejí své původní nadšení a motivaci (Křivohlavý, 1998).

Syndrom vyhoření se v povědomí veřejnosti objevuje nejprve jako sociální problém, z něhož se později stává předmět systematického vědeckého zkoumání, usilujícího o popis onoho fenoménu, jeho vymezení oproti jiným psychickým stavům a tvorbu nástrojů, pomocí nichž se tento jev zjišťuje, a užití těchto metod v praxi (Kebza, Šolcová, 1998).

Přestože je tento jev předmětem mnoha výzkumů již přibližně čtyři desetiletí a je tedy poměrně dobře zmapován, není ustavena jeho jednotná definice, respektive bychom těchto mohli v literatuře nalézt značné množství. Křivohlavý (1998, 49) rozlišuje mezi popisnými a „zralými“ definicemi tohoto jevu, které usilují o jeho systematictější a přesnější definici, přičemž jako příklad těchto uvádí definici Pinesové a Aronsona, dle níž je „Burnout formálně definován a subjektivně prožíván jako stav fyzického, emocionálního a mentálního vyčerpání, které je způsobeno dlouhodobým zabýváním se situacemi, které jsou emocionálně těžké. Tyto emocionální požadavky jsou nejčastěji způsobeny kombinací dvou věcí: velkým očekáváním a chronickými situačními stresy.“ Přes určitou variabilitu jednotlivých definic však Kebza (2005) poukazuje na určité společné obecné charakteristiky, jimiž jsou prožitek vyčerpání, přítomnost symptomů vycházejících především z oblasti psychické, sociální a fyzické, emoční exhausce, dotčení kognice a celková únava jako klíčové složky tohoto jevu rezultující z chronického stresu a konečně výskyt u těch profesí, součástí jejichž pracovní náplně je práce s lidmi.

Vydeme-li z výše uvedené charakteristiky syndromu vyhoření, nabízí se domněnka, že jako jedna ze skupin ohrožených vznikem syndromu vyhoření se mohou profilovat také pěstouni na přechodnou dobu. Konečně, jak upozorňuje Zezulová (2012), je-li člověk pohlcen potřebami svěřených dětí, může se stát, že začne opomínat potřeby vlastní. V životě pěstounů je přitom neustále přítomna značná míra odpovědnosti za vývoj svěřeného dítěte, častým rizikovým faktorem přispívajícím k možnému vzniku syndromu vyhoření je zde také značné množství stresu, jež může plynout jak z obtížně pochopitelného prožívání a chování přijatých dětí, tak z mnohdy obtížné komunikace se zaangażovanými subjekty či jinými osobami. Pěstouni mohou být mimoto poměrně snadno také konfrontováni se situací, kdy je skutečnost ve značné nerovnováze s jejich ideály či očekáváním, či s pocitem, že jejich

vkład a snaha není dostatečně oceněna. A právě zátěž a přetížení, frustraci z neuspokojení našich očekávání a potřeb, negativní či konfliktní vztahy s druhými lidmi, přílišná emocionální zátěž a další specifické vlivy v kontextu pracovních podmínek, mezi které patří nízká míra kontroly nad situací, špatná informovanost, nesmyslnosti požadavků či nereálnost nároků patří k okolnostem pro vyhoření příznačným (Křivohlavý, 1998).

3.2.2 Stádia vývoje vyhoření

Vyhoření není, jak by se při pozorování tohoto syndromu mohlo mylně zdát, jevem statickým, ale procesem, dynamickým dějem. Tento přitom, jak upozorňuje Křivohlavý (1998), není jevem osamoceným, respektive do určité míry představuje konečné stadium Selyeho procesu obecného adaptačního syndromu („General Adaptation Syndrom“), sestávajícího ze tří fází, a sice působení stresoru, zvýšené rezistence a poslední, třetí fáze, spočívající ve vyčerpání rezerv sil a obranných možností, do které je obvykle průběh syndromu vyhoření zařazován.

Vymezení průběhu samotného syndromu vyhoření se přitom v počtu jeho fází různí, přičemž si pro účel této práce dovolím uvést nesložité, čtyřfázový model procesu vyhoření dle Christiny Maslach, jenž je reprezentován fázemi počátečního idealistického nadšení a přetěžování, následovaného nastupujícím emocionálním a fyzickým vyčerpáním, které se překlápí do dehumanizace druhých lidí jako obrany před vyhořením a končí stavěním se „proti všem a všemu“ a objevením se syndromu vyhoření v celé jeho pestrosti, respektive vyhořením všech zdrojů energie (Křivohlavý, 1998)

Vyjma různého členění jednotlivých fází procesu vyhoření se v nových studiích objevuje připisování nového, závěrečného stadia – intervence. Touto se rozumí jakýkoliv krok, jenž je reakcí na stav vyhoření a má směřovat k jeho přerušení, přičemž může nabývat mnoha podob, od vyčlenění času na soukromí, redefinice vztahu k práci či klientům, po systematickou práci na sobě, i skrze terapeutické působení. Začlenění této fáze je vyjádřením skutečnosti, že vyhoření je dynamický, ale zvláště pak proměnlivý a zvrátitelný jev, na který je možno nahlížet i jako na prostor pro změnu a vlastní růst (Vlachovská, 2011).

3.2.3 Moderující faktory, prevence a intervence

Ve spojitosti se vznikem syndromu vyhoření se autoři věnující se dané problematice shodují na několika hlavních faktorech, jež vznik tohoto jevu podmiňují, a mezi nimiž jsou zastoupeny nutnost čelit chronickému stresu, permanentně prožívaný časový tlak, původně

vysoké pracovní nadšení, angažovanost a obětavost, dlouhodobý bezprostřední styk s lidmi, nereálná očekávání od povolání, pracovní přetížení, mimořádné požadavky na pracovníka bez náležitého ocenění, nedostatek volného času k odpočinku, neschopnost přibrzdit v pracovním tempu či také neschopnost relaxace (Křivohlavý, 1998; Kebza, 2005). Mezi faktory, které lze označit za neutrální, pak Kebza (tamtéž) řadí intelekt a charakteristiky, jakými jsou věk, rodinný stav, vzdělání či také délka praxe v oboru. Diskutovanými jsou osobnostní charakteristiky jedince predisponující jej ke vzniku syndromu vyhoření, přičemž Kebza (tamtéž) hovoří o senzitivitě jedince, obětavosti, idealismu a výrazné tendenci identifikace s druhými.

Křivohlavý (1998) uvádí, že na počátku i při dalším postupu vyhoření se výrazně uplatňuje zejména nepoměr stresorů, respektive faktorů zatěžujících, a salutorů, neboli schopností, dovedností, sil a možností těžkou situaci řešit. V případě převážení stresorů pak Křivohlavý (tamtéž) hovoří o dvou možnostech řešení této situace, a sice o „ubrání“ na straně stresorů, nebo naopak „přidání“ na straně salutorů, kam Křivohlavý řadí mimo jiné také posilování vlastní nezdolnosti. Nezdolnost jako osobnostní charakteristiku přitom Křivohlavý řadí k faktorům, které, blíží-li se člověk stavu vyčerpání všech sil, mu vedle dalších charakteristik, mezi těmito například nepoddajností (hardiness), „flow“, či Friedmannovým/Rosemannovým typem chování „A“, mohou být ku pomoci před úplným zhroucením.

Z faktorů, které Ptáček (2013) uvádí jako specifické pro mechanismus vzniku vyhoření v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, lze mnohé sledovat charakteristickými pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, mezi nimi zejména konfrontaci mezi osobními očekáváními a profesní realitou, kontakt s těžkými životními příběhy klientů, jejich traumaty a bezmocí, nepřátelství či nedůvěru klientů, vystavení společenskému tlaku často protichůdných názorů, absenci společenské podpory, nízkou prestiž, osobní a etické konflikty či emocionální zátěž.

V rovině zvládnání a současně též prevence syndromu vyhoření hovoří Křivohlavý (tamtéž) o významném postavení sociálních faktorů, především o podpůrné sociální síti, poskytující člověku potřebnou sociální oporu, dobrých vztazích v soukromé i pracovní rovině, o evalvací druhými, či vhodné úpravě organizace práce a pracovních podmínek. Uvedený výčet doplňují Kebza a Šolcová (1998) o význam dovednosti osvojení základních postupů hodnocení stresogenních situací a strategií zvládnání stresu, dovednosti relaxovat a vhodně organizovat čas, posilování pocitu dostatku vlastních schopností zvládat zátěžové situace, či optimismu jako životním nastavením. Ptáček (2013) také poukazuje na skutečnost,

že v oblasti prevence vyhoření se u pracovníků sociálně-právní ochrany dětí jeví účinnou zvyšování mentální připravenosti na možné krize a obtíže, včasné seznamování s riziky, doporučeními a nástroji, jak krize zvládat, a v neposlední řadě také dostupnost vhodných podpůrných služeb bez překážek, a sice preventivně a proaktivně, nikoliv až v době samého vzniku vyhoření.

Na riziko vyhoření spojené s výkonem pěstounské péče upozorňuje Zezulová (2012), poukazující na důležitost uvědomování si tohoto rizika samotnými pečovateli, neboť podcení-li tuto prevenci a vyhoření podlehnou, nedokáží poskytovat tolik potřebnou pomoc. Za zcela zásadní v otázce prevence vyhoření přitom vidí zejména možnost sdílení, čím při výchově přijatých dětí náhradní pečovatelé procházejí, jelikož samotné poznání, že „žijí“ totožné problémy neboli nejsou v té které situaci sami, může přinést tolik potřebnou úlevu. Hovoří také o významu schopností umět zpomalit, respektive podívat se na vlastní život „zvenku“ a v případě potřeby se na chvíli zastavit, o schopnosti uvědoměle hospodařit s vnitřními zdroji, včetně schopnosti snížit přehnané nároky jak vůči sobě, tak svému okolí, přijaté děti nevyjímaje, o možnosti vyčlenění chvil pro sebe, od potřeb dětí, a konečně o důkladném poznání a reflektování vlastních potřeb a vyjadřování svých pocitů.

Na místě je připomenout také tvrzení Koluchové (1992), a sice že psychologické rodičovství je záležitostí velice náročnou, a je proto nanejvýše žádoucí pomáhat náhradním rodinám prostřednictvím zdokonalování péče jim poskytované, čímž můžeme napomoci předcházet případnému selhávání v jejich, tolik důležitém, poslání.

V kontextu uvedené problematiky se nabízí její další rozpracování směrem konceptu resilience, jak v individuálním pojetí, tak pojetí resilience rodiny, které však již přesahují rámec této práce. Tato úvaha však může být inspirací pro ty, kteří budou zvažovat možnost na předkládanou práci navázat. Případné zájemce odkazuji na příslušnou literaturu, zvláště pak výzkum Sobotkové věnovaný právě problematice fungování a odolnosti pěstounských rodin (2003).

4 Přehled dosavadních výzkumů

Účelem této kapitoly je poukázat na dosavadní zjištění získaná prostřednictvím výzkumů zabývajících se zkušeností s uplatňováním takové formy náhradní rodinné péče, jež se vyznačuje přechodnou dobou trvání a profesionalizací této formy péče.

Mezi výzkumy, z nichž jsou níže uvedena zjištění čerpána (viz kapitola 4.2), jsou zahrnuty výzkumy jak zahraničních, tak českých autorů, přičemž prvé z uvedených jsou zastoupeny početněji, jelikož výzkum na dané téma je v České republice stále víceméně ojedinělým.

S ohledem na možnou reflexi pozitiv/negativ plynoucích z užití konkrétních výzkumných metod přiblíží kapitola 4.1 metody, které byly autory výzkumů použity. Zjištěním z těchto výzkumů je věnována kapitola 4.2.

Přestože jsou níže uvedena výzkumná zjištění bezpochyby přínosná, zejména s ohledem na jejich potenciál pro další zkoumání dané problematiky či jako podnět pro současnou praxi, je třeba je reflektovat v kontextu fungování daného institutu v konkrétní zemi, a sice s ohledem na odlišnosti plynoucí z legislativního zakotvení, což nemalou měrou omezuje generalizaci výzkumných zjištění.

4.1 Výzkumný design dosavadních výzkumů

Autoři výzkumů, na jejichž zjištění v následující kapitole odkazují, založili své výzkumy zejména na užití metod rozhovoru (Ondrůj, 2016; Ostřanská, 2016; Plecháčková 2016; Sobotková, 2013; Šmajdová Búšová, 2015), ohniskových a diskusních skupin (Konečná & Sudová, 2011), analýzu dokumentů (Wulczyn, Chen, 2010), výjimečnou není též kombinace více metod, včetně užití dotazníků (Fernandez, 2007; McLain, 2008; Parker, 2009; Sinclair, 2007; Prachařová, 2016; Ward, 2009).

Zatímco někteří autoři se ve výzkumech na dané téma zaměřili výhradně na výpovědi pěstounů (McLain, 2008; Ostřanská, 2016; Ondrůj, 2016; Parker, 2009; Plecháčková, 2016; Prachařová, 2016; Šmajdová Búšová, 2015) či dětí/dospívajících/dospělých, kteří byli do pěstounské péče sami svěřeni (Sobotková, 2013; Ward, 2009), někteří se ve svých výzkumech soustředili také na výpovědi odborníků se v dané problematice angažujících, či sbírali data od alespoň dvou ze zde uvedených skupin (Fernandez, 2007; Konečná & Sudová, 2011; Sinclair, 2007; Ward, 2009).

4.2 Zjištění plynoucí z dosavadních výzkumů

Níže reflektovaná výzkumná zjištění jsou čerpána z výzkumů zabývajících se zkušeností s krátkodobým, respektive přechodným konceptem náhradní rodinné péče, a sice za použití různých výzkumných metod a z perspektiv, jak je popsáno v kapitole 4.1.

Ačkoliv je při generalizaci výzkumných zjištění třeba zvláštní obezřetnosti, z titulu mnou uvedeného již výše, lze v dosavadních výzkumech identifikovat témata, která zaznívají se zvláštní naléhavostí, přičemž se objevují ve výzkumech realizovaných napříč různými zeměmi, popřípadě i obdobími, v nichž byly uskutečněny.

Jedním z těchto naléhavých témat, objevujícím se ve výzkumných pracích autorů z Velké Británie, USA, Kanady, Austrálie, či také evropských států, je téma stability, či přesněji *nestability* umístění dětí v náhradních rodinách, respektive jejich přesuny mezi prostředími, a rizik z ní plynoucích. Mezi negativními důsledky častých změn prostředí jsou uváděny zejména zvýšená zranitelnost, zejména ve vztahu k budování vlastní sebeúcty, problematické formování zdravé osobní identity, narušení emocionálního vývoje, problémy v socializaci, navazování trvalých vztahů, behaviorální problémy, či potíže s plněním očekávaných budoucích rolí (Fernandez, 2007; Sinclair, 2007; Ward, 2009; Wulczyn, Chen, 2010; aj.). Ward (2009) upozorňuje současně také na to, že zkušenost jiného dítěte být přítomen příchodům a odchodům dalších dětí může být pro tyto děti záležitostí velmi stresující, a tudíž by měla být v praxi skutečností náležitě reflektovanou.

Pozornosti neušlo také téma *vyváženosti profesní role a osobní angažovanosti*, které má též nezanedbatelný vliv na psychické prospívání svěřeného dítěte. Danému tématu se věnovala také Šmajdová Búšová (2015), která ve výzkumu zaměřeném na postavení profesionální matky ve vztahu ke svěřenému dítěti, respektive k jeho přáním a potřebám, dospěla k závěru, že svěřené dítě se status profesionální matky snaží posouvat do úrovně, kterou aktuálně potřebuje v závislosti na stadiu svého psychického vývoje, a sice ve směru rovnováhy mezi profesionalitou a osobním angažováním, či do roviny osobního angažování ve smyslu „slibu stálé lásky“. Autorka výzkumu upozorňuje, že je-li dítě v tomto úsilí neúspěšné, vytváří se u něho nedůvěra vůči základní lásce a je limitováno v hladkém přechodu do dalšího vývojového stadia. Ke změně statusu profesionální matky přitom dochází jak s jejím vědomím, tak nevědomě, přičemž tato změna může vést ke vzniku vnitřních konfliktů, pocitů viny a pochybnostem o vlastní roli, v některých případech až ke konfliktnímu vztahu se svěřeným dítětem. Je-li péče profesionální matky naopak vysoce profesionalizovaná, s minimální osobní angažovaností, promítá se tato negativně do

psychického vývoje svěřených dětí. Na negativní konsekvence této zkušenosti ve směru ohrožení psychického zdraví, schopnosti sociálního začlenění a dostání očekávaným budoucím rolím, souvisejícími se zkušeností vnímání sama sebe jako „objektu sociální služby“, poukázala například také Goodyer (2011) či Sinclair (2007), upozorněním na význam pocitu sounáležitosti dítěte (sense of belonging) a vzájemné oddanosti/odevzdání se (enacted commitment).

V řadě výzkumů bylo zastoupeno rovněž téma *vyrovnávání se s odchodem dítěte z rodiny*, kterému se v českém prostředí věnovala Prachařová (2016). Ve své práci přehledně shrnuje zjištění zahraničních výzkumů, případně zájemce proto odkazují na její práci. Autorka ve své práci poukázala na skutečnost, že významnými prediktory míry prožívaného zármutku jsou vnímaná role (v rovině „rodičovské“) a míra separační úzkosti, a ačkoliv ve své práci nepotvrdila vliv situačních faktorů, upozorňuje, že předchozí empirická zjištění poukazují na významný vliv faktorů odchodu dítěte do zařízení ústavní výchovy, nedostatečné podpory, či nulového kontaktu s přebírající rodinou. Poslední z uvedených faktorů zmiňuje také Ostránská (2016), která ve své práci jako další významné faktory popisuje rovněž dobu trvání pěstounské péče na přechodnou dobu a intenzitu vztahu mezi pečovateli a svěřeným dítětem. Stojí jistě za zmínku, že „dobrý“ kontakt s dalšími pečovateli je faktorem důležitým také pro přemísťované dítě, neboť, jak zmiňuje Sinclair (2007), děti, které byly adoptovány a jimž bylo umožněno zůstat v kontaktu s předchozími pečovateli, vykazovaly menší potíže při navazování vazby k novým pečovatelům.

Dlužno říci, že výzkum zaměřený na psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu je v českém prostředí nadále spíše ojedinělou záležitostí. Na význam hlubšího zkoumání této problematiky upozorňuje například Sobotková (2013), která na rozsáhlém výzkumu realizovaném s dospělými, kteří vyrůstali v pěstounských rodinách, „zrcadlila“ témata, která by neměla být v kontextu odborných diskusí opomíjena. Mezi těmito zmiňuje již výše uvedené téma nestability, respektive otázku naplnění potřeby sdílené budoucnosti a jistoty, téma traumatu dítěte v následku odloučení, či dilema lidskosti a profesionality, které se v této formě péče střetává. Souvislostem výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu se také poměrně obsáhle věnovaly Konečná a Sudová (2011), které ozřejmily několik témat, z nichž některá jsou stále, přes více než desetiletý odstup, aktuální, přičemž se jedná zejména o otázku vhodnosti dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu, v níž nepanuje jednoznačná shoda, otázku předpokladů osob, které chtějí vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, či opět již zmiňovaného dilematu lidskost versus profesionalita v kontextu navázání citové vazby s dítětem.

Jak lze dovozovat z předchozího textu, zastávání role pěstounů na přechodnou dobu je úlohou nesnadnou, hrozící možným vyčerpáním zdrojů a sil jedince. Jak poukazuje Ptáček (2013), je daná problematika vysoce aktuální také v oblasti výkonu sociálně-právní ochrany dětí, v níž je nezdědkou zkoumána v kontextu jevů sekundární traumatizace, stresu ze soucitu, motivace, či pocitu spokojenosti s prací.

Problematicke vyhoření u osob vykonávajících pěstounskou péči se v zahraniční v poměrně nedávné době věnovaly McLainová (2008) a Parkerová (2009), které tento jev zkoumaly v souvislosti s výše zmíněnou sekundární/zástupnou traumatizací („compassion fatigue“) a pocitem naplnění z pomoci druhým („compassion satisfaction“). McLainová (tamtéž) poukazuje na skutečnost, že péče o přijaté děti, které se ne výjimečně potýkají s fyzickými, psychickými a zvláště emocionálními problémy, klade na osobu pěstouna značné nároky, které, společně s pocitem odpovědnosti za dosahované pokroky, bezradnosti, beznaděje, nedocnění, nesrovnalostmi v komunikaci s provázejícím pracovníkem či dalšími profesionály, nedostupností podpůrných služeb, pocitem vyloučení z rozhodování o dalším osudu dítěte, nebo také s nejednoznačností zastávané role, se negativně promítají do pocitu uspokojení z vykonávané „práce“ a mohou tak přispívat ke vzniku vyhoření. Pocit naplnění/uspokojení z pomoci druhým („compassion satisfaction“) zde naopak vystupuje jako protektivní faktor, který pomáhá vzniku sekundární traumatizace a vyhoření předcházet (McLain, tamtéž). Parkerová (2009) ve svém výzkumu potvrdila předpoklad, že osoby vykonávající pěstounskou péči jsou vystaveny riziku vzniku sekundární traumatizace („compassion fatigue“) a vyhoření, a že uvedené dva jevy spolu souvisejí, čímž mimo jiné stvrdila výsledky studie McLainové.

V českém prostředí se tomuto fenoménu, avšak u skupiny „dlouhodobých“ pěstounů věnovali Ondrůj (2016) a Plecháčková (2016). Zatímco Plecháčková (tamtéž) se ve své práci zabírala subjektivně vnímanou náročností role pěstouna v kontextu reflexe rizika vzniku vyhoření, které, jak se vyslovuje v závěru své práce, pěstouni subjektivně bezprostředně neprožívají, byť toto riziko připouští, a aktivně mu proto, zejména formou relaxace a čerpáním podpory předcházejí, Ondrůj (tamtéž) sledoval činitele, které působí rizikově či naopak protektivně na vznik vyhoření. Mezi těmito rozlišuje Ondrůj (tamtéž) faktory na straně pěstouna, zejména jeho očekávání, míru frustrační tolerance, či způsoby zvládnání stresu, tak také faktor rodinného zázemí a podpory v širším okolí pěstouna – přátel, komunity, či angažovaných pracovníků.

Nutno však připomenout, že přechodná forma pěstounské péče se, jak objasňuji v teoretické části práce, od dlouhodobé formy pěstounské péče v řadě aspektů liší, a uplatňování těchto poznatků v praxi tak vyžaduje určitou obezřetnost.

S ohledem na aktuálnost tématu a naléhavost poznanych rizik se tak otevírá široký prostor pro výzkum uvedeného v kontextu českého prostředí, který by mohl přispět k dalšímu posunu ve snaze o propojení teorie, praxe a výzkumu.

5 Cíle výzkumu

Předkládaný výzkum je zaměřen na oblast náhradní rodinné péče, konkrétně jednu z jejích specifických, v současné podobě nedlouho existujících, forem, již představuje pěstounská péče na přechodnou dobu, respektive souvislosti naplňování tohoto institutu v praxi sociálně-právní ochrany dětí.

Výzkum je realizován s cílem **identifikovat problematické aspekty provázející uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, se zvláštním zřetelem na aspekty psychologické**, a sice perspektivou pracovníků angažovaných subjektů, jmenovitě sociálních pracovníků organizací pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, dále psychologů a konečně též pěstounů na přechodnou dobu. V rámci mapování zmíněných problematických aspektů budou mimo jiné identifikována **úskalí**, která s sebou uplatňování uvedeného institutu v praxi přináší, a jejichž rozpoznání je významné jak s ohledem na podporu zdravého vývoje osobnosti dítěte, tak zdravé rodinné fungování.

Výzkum obsáhne vyjma informací povahy výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu také zmapování výskytu rizika vyhoření pečujících osob, jakož i názory, přesvědčení a postoje jak samotných pěstounů na přechodnou dobu, tak odborníků angažovaných v dané problematice.

V uvedeném cíli jsou implicitně obsaženy *výzkumné otázky*, které je možno formulovat následovně:

Výzkumná otázka č. 1: Jaký význam je přikládán existenci a uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi?

Výzkumná otázka č. 2: Jak je vnímána role pěstounů na přechodnou dobu, potažmo institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?

Výzkumná otázka č. 3: Jaké faktory se promítají do fungování pěstounské péče na přechodnou dobu?

Výzkumná otázka č. 4: Jaká je incidence vyhoření u osob poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu?

Předkládaný výzkum má přispět k míře poznání, která byla doposud v této oblasti učiněna, přičemž, jak upozorňuji výše, je výzkum zaměřující se na danou problematiku navzdory jejímu významu v českém prostředí stále málo zastoupen, a přestože jsou zjištěni zahraničních autorů, kteří jsou nositeli širší zkušenosti s obdobnou praxí, přínosná, je možnost jejich zobecnění ovlivněna odlišnostmi legislativní praxe a tradice obdobného institutu/konceptu v jednotlivých zemích.

Přínos zde prezentovaného výzkumu je dán postavením uvedené problematiky, plynoucím z přesvědčení o jejím nesporném přínosu, stále víceméně na okraji *výzkumného* zájmu. Vzhledem k této skutečnosti může být přínos výzkumu spatřován zejména v možném podnícení zájmu o zkoumání dopadů praktického naplňování tohoto institutu a v inspiraci do dalšího výzkumu. Výzkumná zjištění mohou oslovit zejména odborníky věnující se dané problematice či osoby/rodiny, které o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu uvažují či ji již vykonávají. Odborníkům mohou výzkumná zjištění posloužit jako východiska při práci se žadateli o pěstounskou péči na přechodnou dobu či již se zařazenými pěstouny na přechodnou dobu, žadatelům či pěstounům na přechodnou dobu mohou posloužit jako námět k úvahám.

6 Metodologický rámec výzkumu

Následující kapitola je věnována ozřejmění metodologie výzkumu, jmenovitě charakteristik výběrového souboru, metod získávání, analýzy a zpracování dat, a v neposlední řadě také etických aspektů výzkumu.

6.1 Výběrový soubor

K výběru participantů výzkumu bylo přistoupeno *metodou záměrného výběru přes instituci*, a sice oslovením organizací pověřených k výkonu sociálně právní ochrany dětí s žádostí o účast odborných pracovníků organizace a současně o postoupení oslovovacího dopisu pěstounům na přechodnou dobu s nabídkou účasti ve výzkumu. Participantů výzkumu získání výše uvedenou metodou se následně stali „informátory“ pro doporučení dalších potenciálních účastníků výzkumu, kteří k výzkumu přistoupili prostřednictvím *metody sněhové koule*.

Uvedené metody výběru byly zvoleny s ohledem na skutečnost, že se jedná o poměrně úzkou, respektive specifickou populaci¹, sdružující se zejména při organizacích pověřených k výkonu sociálně právní ochrany dětí, a mající vytvořenu síť kontaktů mezi sebou navzájem. Osloveny přitom byly ty organizace, které s pěstouny na přechodnou dobu uzavírají dohody o výkonu pěstounské péče, přičemž z těchto se následně zpravidla rekrutovali participantů z řad sociálních pracovníků a psychologů.

Kritéria pro výběr participantů byla následující:

- *u osob/rodin vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu:*
 - stávající zařazení do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu (tzn. pěstouni tzv. „nepřerušeni“, nevyřazení z evidence),
 - zkušenost se svěřením alespoň jednoho dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu;
- *u pracovníků organizací – sociálních pracovníků/pracovníků, psychologů:*
 - pověření organizace k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, potažmo k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče,
 - uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče, respektive praktikované doprovázení osob poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu.

¹ K 31. 12. 2015 bylo evidováno celkem 654 osob majících svěřeno dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Údaje z roku 2016 nejsou v současnou chvíli dostupné. (Roční výkaz o sociálně právní ochraně dětí za rok 2015)

Výzkumu se zúčastnilo *devět rodin vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu*, respektive *třináct přímých účastníků výzkumu (viz tabulka níže)*, *pět sociálních pracovníků a pět psychologů ze sedmi různých organizací*.

V tabulce níže uvádím základní profil rodin, zahrnující počet přijatých dětí a další charakteristiky. V případě sociálních pracovníků a psychologů tak nečiním, jelikož tito se v počtu doprovázených rodin a spektru poskytovaných služeb významně neliší.

Tabulka 1 Charakteristika pěstounů/rodin vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu

Rodina	Zařazení do evidence	Počet svěřených dětí	Věk dítěte při příchodu do PPPD	Výchozí situace dítěte	Věk dítěte při odchodu z PPPD	Řešení situace dítěte
A manželé	2016	1	5 dní	zanecháno v porodnici	stále v PPPD (PPPD trvá 11 měsíců)	hledají se pěstouni
B	2016	4				
		1.	5 dní	zanecháno v porodnici	4,5 měsíců	osvojení
		2.	5 dní	zanecháno v porodnici	2 měsíce	osvojení
		3.	5 dní	zanecháno v porodnici	3 měsíce	osvojení
		4.		ze ZDVOP	stále v PPPD (trvá 2 měsíce)	výchled návratu k matce
C manželé	2014	4				
		1.	5 let	odebráno z rodiny	5 let	v péči širší rodiny
		2.	13 let	odebráno z rodiny	13 let 8 měsíců	návrat do biologické rodiny
		3.	5 dní	zanecháno v porodnici	5 měsíců	pěstounská péče
		4.	5 dní	zanecháno v porodnici	stále v PPPD (trvá 10 měsíců)	výchled pěstounské péče
D	2016	2				
		1.	6 dní	zanecháno v porodnici	3 měsíce	osvojení
		2.	3 měsíce	z dětského centra	stále v PPPD (6 měsíců)	výchled návratu k matce
E	2016	1				
		1.	5 dní	zanecháno v porodnici	stále v PPPD (5 měsíců)	Výchled návratu k matce/ pěstounská péče
F	2014	4				
		1.	5 dní	zanecháno v porodnici	11 měsíců	pěstounská péče
		2.	5 dní	zanecháno v porodnici	3 měsíce	osvojení

		3.	5 dní	zanecháno v porodnici	8 měsíců	pěstounská péče
		4.	5 dní	zanecháno v porodnici	stále v PPPD (trvá 4 měsíce)	výchled návratu do biologické rodiny
G	2014	4				
		1.	8 měsíců	odebráno z rodiny	15 měsíců	pěstounská péče
		2.	3 dny	zanecháno v porodnici	4 měsíce	pěstounská péče
		3.	1 měsíc	z dětského centra	6 měsíců	příbuzenská pěstounská péče
		4.	3 měsíce	odebráno z rodiny	stále v PPPD (trvá 5 měsíců)	výchled návratu do biologické rodiny
H	2014	3				
manželé		1.	5 dní	zanecháno v porodnici	4 měsíce	osvojení
		2.	8 měsíců	z dětského centra	2 roky 2 měsíce	pěstounská péče
		3.	14 let	odebráno z rodiny	14,5 let	návrat k matce
I	2012	6				
manželé		1.	5 dní	zanecháno v porodnici	3 měsíce	osvojení
		2.	5 dní	zanecháno v porodnici	8 měsíců	osvojení
		3.	5 dní	zanecháno v porodnici	8 měsíců	pěstounská péče
		4.	5 dní	zanecháno v porodnici	1 rok	osvojení
		5.	5 dní	zanecháno v porodnici	1 rok	pěstounská péče
		6.	6 týdnů	z dětského centra	stále v PPPD (trvá 3 měsíce)	výchled pěstounské péče

Vyjma údajů v přehledu výše byly sledovány některé další informace z rodinné anamnézy a osobní anamnézy přijatých dětí/doprovázených osob/rodin, které zde však pro jejich obsažnost a zachování anonymity participantů nejsou uváděny.

6.2 Metody získávání a průběh sběru dat

Metodologické zázemí předkládaného výzkumu spočívalo v užití převážně kvalitativního přístupu, kladoucího důraz na sledování jevů na případové úrovni, přičemž se jednalo jmenovitě o užití metody rozhovoru, jenž byl na vzorku pěstounů na přechodnou dobu rozšířen o administraci dotazníku mapujícího výskyt vyhoření. Za účelem získání dat jsem zvolila konkrétně metodu *polostrukturovaného rozhovoru*, doprovázenou u osob

vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu *administrací dotazníku CBI – Copenhagen Burnout Inventory*.

O metodě *polostrukturovaného rozhovoru* Miovský (2006) hovoří jako o zřejmě vůbec nejrozšířenější metodě rozhovoru reflektující na řadu nevýhod nestrukturovaného a plně strukturovaného rozhovoru. Částečné strukturování rozhovoru přitom umožňuje zachovat jistou přirozenost a autentičnost, což Sobotková (2007) považuje za důležité, má-li rozhovor přinášet důležité informace.

Ve shodě s tezí Hendla (2005) o potřebě prolomit případné psychické bariéry předcházelo rozhovoru s participanty výzkumu vzájemné seznámení a volná konverzace. S cílem povzbuzení motivovanosti a otevřenosti byl dostatek času věnován také ozřejmění účelu výzkumu. V průběhu rozhovoru jsem dbala také na poskytnutí prostoru pro odpovědi na přímé otázky či spontánní sdělení participantů, které doplnily výpovědi o další skutečnosti tak, že vznikl plastický obraz dané skutečnosti. Nebyla-li mnou položená otázka srozumitelná, případně odpověď vyznívala stručně či neskýtala obsah, formulovala jsem ad hoc otázky s cílem dosáhnout informačně hodnotných odpovědí. V průběhu rozhovoru samého jsem se zaměřovala na okruhy otázek formulované na základě zkušenosti a dosavadního poznání. Konkrétní formulace otázek sytících jednotlivé okruhy jsou přílohou č. 5 – 7 této práce.

Na realizaci rozhovorů s pěstouny na přechodnou dobu plynule navázala administrace *dotazníku CBI*. Tento obsahuje tři škály, jmenovitě osobní vyhoření (personal burnout), pracovní vyhoření (work-related burnout) a vyhoření orientované ve vztahu ke klientovi (client-related burnout). Vyhoření v jednotlivých škálách je přitom definováno mírou fyzického vyčerpání, psychického vyčerpání a únavy, kterou jedinec prožívá, přičemž u druhé uvedené škály je toto prožívání vztaženo k práci, u škály třetí ke klientům. Obdobně jako je škála pracovního vyhoření navržena tak, aby mohla být klasifikována u jakéhokoliv povolání, je škála vyhoření ve vztahu ke klientovi navržena tak, že umožňuje úpravu výrazu „klient“ dle potřeby, respektive cílové skupiny (Kristensen, 2005).

Vlachovská (2011) ve své práci poukazuje na výsledky studie, jež prokázala vysokou vnitřní konzistenci uvedených škál dotazníku a současně jeho prediktivní validitu. Vnitřní reliabilita je uváděna v rozmezí od $r = .85$ až $r = .87$, test-retestová reliabilita dosahuje opakovanými měřeními u škály osobního vyhoření od $r = .75$, pracovního vyhoření $r = .46$ a vyhoření ve vztahu ke klientovi $r = .71$ (Vlachovská, 2011, 48).

Sběr dat probíhal v období od druhé poloviny roku 2016 do poloviny února 2017. S participanty, kteří mne na základě oslovovacího dopisu kontaktovali a vyjádřili ochotu

k zapojení ve výzkumu, byl sjednán termín osobního setkání. S osobami/rodinami vykonávajícími pěstounskou péči na přechodnou dobu byl rozhovor realizován v rámci návštěvy v rodině, se sociálními pracovníky a psychology v prostorách organizace, v níž tyto pracovníci působí.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Rozhovory s participanty výzkumu jsem pro výhodu autentičnosti a komplexnosti zaznamenávala formou audiozáznamů, které byly následně převedeny do textové podoby. Z titulu značného množství textu a jevů rozdělujících jej na krátké, nenavazující úseky, které znesnadňují sledovat základní linii rozhovoru (Miovský, 2006), jsem transkribovanou verzi rozhovorů následně upravila pomocí techniky redukce prvního řádu do plynulejší podoby, vhodné pro další analytickou práci. Uvedenou technikou redukce byly v transkribovaném textu vynechány části vět, které nesdělovaly identifikovatelnou explicitně vyjádřenou informaci, parajazykové projevy bez zjevného komunikačního významu, slova tvořící tzv. slovní vatu a další výrazy narušující plynulost textu.

Text byl analyzován metodou vytváření trsů, jež, jak uvádí Miovský (2006), slouží k seskupení a konceptualizaci výroků do kategorií (trsů) vznikajících na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Společným znakem kategorie je *tematický překryv* daný vyhledáním těch pasáží ve výrocích participantů, které se týkají úzce ohraničeného tématu. Na základě tohoto postupu byly identifikovány jednotlivé kategorie (trsy) a k těmto přináležející subkategorie pro zpřesnění významu. Přehled těchto kategorií je uveden v kapitole 7.1.

Vyhoření je v dotazníku CBI sledováno v rámci uvedených tří škál, a sice osobního vyhoření, pracovního vyhoření a vyhoření ve vztahu ke klientům, v jejichž rámci zjišťujeme dosažené skóre. Skóry škál získáváme výpočtem průměru součtu hodnot, které jsou přiřazeny jednotlivým položkám každé subškály, a sice následovně: hodnota 100–75–50–25–0 odpovídá výroku „vždy–často–někdy–zřídka–téměř nikdy/nikdy“ či jeho druhé možné variantě „ano–spíše ano–nevím–spíše ne–ne“.

Dle autorů je kritickým bodem poloviční hodnota z maxima možných dosažených skóru, které se pohybuje v rozpětí od 0 do 100. Dosáhne-li respondent oné hraniční hodnoty, je považován za vyhořelého, přičemž s nárůstem skóru se míra vyhoření stupňuje.

6.4 Etické aspekty výzkumu

Etické otázky mají v psychologickém výzkumu bezesporu své opodstatněné místo, neboť, jak upozorňuje Hendl (2005), každý výzkum má etické dimenze, které je při jeho realizaci nezbytné zvažovat.

V souladu se zásadou poučení účastníků výzkumu o jejich právech a principech spolupráce, které jsou nezbytnou součástí výzkumu (Hendl, tamtéž), byli participanti výzkumu požádáni o stvrzení souhlasu s účastí ve výzkumu, přičemž jim byla podána úplná informace o výzkumu, jeho účelu a rovněž byli seznámeni s právem z výzkumu v jakékoliv jeho fázi bez uvedení důvodu odstoupit.

Rozhovor byl se souhlasem participantů zaznamenáván na diktafon, přičemž svolení s touto formou fixace dat po dobu nezbytně nutnou pro jejich zpracování dali všichni participanti výzkumu. Ti byli rovněž informováni, že údaje, které by mohly vést k jejich identifikaci, budou při transkripci rozhovoru změněny. Z uvedeného důvodu jsou jména osob a názvy míst ve výročích participantů fiktivní.

7 Výsledky

Následující kapitola bude věnována prezentaci výsledků předkládaného výzkumu. Tyto, získané analýzou semistrukturovaných rozhovorů, budou prezentovány v podkapitole 7.1 dle analýzou identifikovaných kategorií/subkategorií, výsledky administrace dotazníku Copenhagen Burnout Inventory budou prezentovány posléze.

7.1 Polostrukturovaný rozhovor

Na základě rozhovorů s participanty výzkumu byly identifikovány jednotlivé, níže uvedené, kategorie a k nim příslušející subkategorie, které jsou doloženy vybranými výroky účastníků je sycíci. Výroky, které nejvýstižněji charakterizují danou kategorii, jsou u těchto uvedeny kurzívou formou citací z přepisu rozhovorů.

7.1.1 Rozhovor s participanty – sociálními pracovníky

Na základě rozboru rozhovorů se sociálními pracovníky byly identifikovány následující kategorie a k nim příslušející subkategorie:

- I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu
 - b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu
 - c. „Systémové“ dispozice
- II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu
 - b. Role pěstouna na přechodnou dobu
 - c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu
- III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti
 - a. Naplňování principu nejlepšího zájmu dítěte
 - b. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - c. Stávající výzvy a budoucnost institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

- I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Danou kategorii charakterizují výroky vztahující se k předpokladům a podmínkám uplatňování pěstounské péče na přechodnou dobu. S ohledem na obsahovou bohatost lze kategorii členit do dalších tří subkategorií následovně:

a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu

Klíčovým tématem, které se objevilo ve výpovědích všech participantů, se ukázaly být předpoklady na straně žadatele o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu. Participantů přitom hovořili zejména o významu odpovídající *motivace, realistických očekávání a porozumění smyslu pěstounské péče na přechodnou dobu*, které se v konečném důsledku promítají v rovině „fungování“ pěstouna, a sice jak ve schopnosti spolupráce a participace na řešení situace dítěte, tak v samotné kvalitě péče o svěřené dítě.

„Nechci podceňovat osobnostní kvality nebo intelekt člověka, ale z mojí zkušenosti je základem zralá motivace a představy, které se už na začátku příliš nerozcházejí s realitou, protože ta dokáže nepříjemně překvapit i zkušené pěstouny.“

„Ono už to, s čím do toho člověk jde, pak ovlivní, jak bude vypadat naše spolupráce a jak budou pěstouni rozumět tomu, co a proč se od nich žádá.“

„Těžko můžu od pěstouna očekávat podporu dítěte v kontaktu s jeho rodinou, když sám nebude rozumět tomu, že návrat dítěte do rodiny je jeden z cílů, kterému přechodná péče slouží.“

Uvedené předpoklady vnímají sociální pracovníci jako významné také s ohledem na potencialitu ukončení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu plynoucí z nenaplněného očekávání či pochybností o smyslu existence tohoto institutu, především v případech nejistého výhledu dítěte.

„Vidíme, jak je důležité, aby měl pěstoun zpracované, že je jen přechodným stanovištěm pro dítě, a že opěčováním a vybudováním dobrého základu, na kterém pak to dítě může stavět, jeho úloha končí.“

„Pro pěstouna je jednoznačně nejtěžší vyrovnat se s nejasnou budoucností dítěte, a vůbec představou jeho umístění do ústavu. Když na ni přijde, mají pěstouni potřebu o téhle své obavě často mluvit, a obvykle dospějí k tomu, že by si dítě buď nechali, nebo ho předali a skončili.“

Změna statusu pěstouna, respektive podání žádosti o svěřeni dítěte do dlouhodobé formy pěstounské péče a ukončení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, není participanty shodně nahlížena jako selhání, dospěl-li k ní pěstoun na základě uvážení rozhodnutí a není-li tato v kolizi se zájmem dítěte, tzn. v situacích, kdy je otevřena možnost návratu dítěte do biologické, i širší, rodiny, či jsou již podnikány kroky k předání dítěte do dlouhodobé formy náhradní rodinné péče.

„Dokážu pochopit jejich motivaci, ale nemůžu souhlasit se zaslepeným rozhodnutím, bez ohledu na kapacitu, kterou mám nebo nemám, zvláště když jde o rodinu s vlastními dětmi.“

„To, jestli budeme mluvit o selhání, musíme posoudit v kontextu situace, jestli jde o zralé rozhodnutí a je rozhodnutím všech, kterých se týká, nebo k němu dochází pod tlakem, že se dítěti nenašla rodina.“

„Jde o to, že se radikálně mění i vize, se kterou člověk do procesu vstupoval. Je něco jiného mít možnost kdykoliv skončit, nebo se zavázat k tomu, že dám dítěti domov, napořád.“

„Jestli pěstouni vyhodnotí, že si dítě nechají až ve fázi, kdy jsou pro dítě vytipováni pěstouni nebo osvojitelé, a je plánován přechod dítěte, tak je to samozřejmě úplně špatně.“

Za významné považují participanti také *schopnost sebereflexe, péče o sebe sama a rodinný systém*, či také *schopnost si říci o podporu*. Významnost těchto předpokladů dávají do souvislosti s předcházením přetížení sebe sama či rodinného systému, které by mohlo spět k vyčerpání sil jedince, destabilizaci rodinného systému a potažmo ukončení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

„Snažíme se vést pěstouny k tomu, aby se nebáli přihlásit se o pomoc. Vysvětlujeme jim, že ve chvíli, kdy cítí, že v něčem potřebují naši podporu, je žádost o pomoc znakem jejich profesionality, ne selhání.“

„Pro mě je znakem vyzrálosti pěstouna to, že se dívá na to, co s ním a jeho vztahy v rodině dělá to, co dělá. Takhle nám sice skončila po prvním dítěti jedna pěstounka, protože cítila, že to není dobře pro její dceru, ale bylo to jednoznačně dobré rozhodnutí. A o tomhle to právě je.“

b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěřeni do pěstounské péče na přechodnou dobu

Tématem, které zaznívalo se zvláštní naléhavostí, bylo, jací činitelé předurčují dítě ke svěřeni do této specifické formy péče. Diskutovanými byli v této souvislosti především *věk dítěte, viditelné východisko jeho současné situace a konečně specifické potřeby dítěte*.

V otázce věku dítěte panovala jednoznačná shoda na vhodnosti této formy péče pro novorozené děti a děti kojeneckého a batolecího věku, u dětí starších se názory participantů rozcházely. Ačkoliv většina participantů shodně dospěla k názoru, že je zapotřebí přihlížet k výhledu dítěte ve smyslu jeho možného návratu do biologické rodiny, péče příbuzných nebo blízkých osob, či k potencialitě svěřeni dítěte do dlouhodobé formy náhradní rodinné péče, a komunikovali tak určitou pochybnost o vhodnosti této formy péče v případech, kdy není v momentě rozhodování o umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu zřetelný budoucí výhled dítěte, a sice v souvislosti s potenciální traumatizací dítěte, dva participanti určení vhodnosti této formy péče na podkladě budoucího výhledu dítěte odmítli.

„Nebudeme-li mít výhled pro dítě, vystavujeme dítě potenciálnímu riziku jeho další traumatizace. Jak připravíte dítě, zvláště malé, na to, že půjde od maminky do ústavu?“

„V zásadě si myslím, že je vhodná pro všechny děti, otázkou je, jestli jim v případě selhání biologické rodiny dokážeme najít jiné, dlouhodobé pečovatele.“

„Umístění by se nemělo určovat výhledem, už jen proto, že je vždy nejasný, že dopředu nikdy s jistotou nevíme, co bude. Přijde mi, že i tak má smysl jít na rok do kvalitní přechodky a připravit dítě na ústav. Celý ten rok se s ním dá pracovat.“

V kontextu diskuse vhodnosti pěstounské péče na přechodnou dobu pro děti se specifickými potřebami, ve smyslu jejich zkušenosti s týrajícím či zneužívajícím prostředím

či nadstandardních výchovných nároků, došla většina participantů k úvaze o potenciální specializaci pěstounů na přechodnou dobu, přičemž v otázce tohoto typu umístění shodně akcentovali zřetelný budoucí výhled dítěte.

„Důležitá je míra potřeb dítěte a možnost je v péči pěstouna naplnit, vůbec když přijde na specifické potřeby, na to by měli být speciálně připravení.“

„Určitě je vhodná i pro tyhle děti, jen je nutná specializace, třeba právě pro dítě, co zažilo nějakou formu násilí. A pak jsme zase u výhledu, přemýšlet, co s dítětem potom bude.“

U dětí se zdravotním handicapem závažného či trvalého charakteru byli participanté v otázce umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu shodně obezřetní, přičemž akcentovali, že umístění dítěte by mělo odviset jak od schopností pěstounů naplnit potřeby dítěte, tak současně výhledu přechodu dítěte do následné, rodinné, formy péče.

„Otázkou je, když je dítě s velkými potřebami, jak najít pěstouna, který to zvládne, jakou mu poskytnout podporu, a pak je tu samozřejmě otázka, jak těmto dětem najít dlouhodobé rodinné zázemí.“

c. „Systémové“ dispozice

Velké téma představovalo také legislativní ukotvení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, respektive z něho vycházející praxe.

V této souvislosti participanté kvitovali *přiznání práv a povinností formou uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče*, zvláště přiznání práva na odbornou pomoc a povinnosti zvyšování znalostí a dovedností, které považují za velmi důležité jak z hlediska odborného a osobnostního růstu pěstouna a prevence jeho vyčerpání, tak schopnosti náležitě „opečovat“ svěřené dítě, včetně hlubšího porozumění jeho potřebám.

Uvedené opatření dle participantů nabývá na významu zejména v situacích, které jsou charakteristické značnou emoční zátěží, a v nichž spatřují garanci určité formy podpory a pomoci nezbytnou. Ve výčtu těchto situací participanté shodně uváděli situaci nejistého výhledu dítěte, kontaktu s biologickou rodinou a předání dítěte do následné formy péče, včetně zpracování této zkušenosti.

„Vždycky se snažíme být tam, kde je situace pro pěstouna nějak těžká, aby ji dobře zvládl on i dítě.“

„Ten rozdíl, když pěstoun ty věci sdílí, řeší, zajímá se, ten je tam prostě znát.“

Oblast, kterou participanté shodně vnímali jako problematickou, byla *soudní praxe*, respektive konsekvence s procesem předávání dítěte z přechodné do následné formy péče, kde není reflektován plán přechodu dítěte, a tudíž ani potřeby dítěte, v jehož nejlepším zájmu by měly být jakékoliv kroky činěny.

„Problém je, že legislativa vůbec nemyslela na proces přechodu dítěte, takže se pak v praxi často děje, že se přechod nedělá pozvolně, protože není prostor pro nastavení procesu navykání.“

„Problém vidím jednoznačně v rozhodování soudů, nebo spíš jejich nepružnosti. Uchylujeme se pak k postupům a užívání právních titulů, které nejsou v té které situaci vhodné, a poškozují práva dětí.“

Stran participantů zaznívala ze systémové hlediska také výtky směrem k fungování systému sociálně-právní ochrany dětí, a sice ve smyslu *nepružnosti systému, nevyužívání existujících institutů, přetížení kapacit pracovníků, či roztržitost praxe mezi jednotlivými kraji, respektive nejednotnost systému, potažmo výkladu ustanovení zákona.*

„To je, myslím, frustrující pro nás pro všechny, že systém neumí reagovat dost pružně, podle potřeb dítěte.“

„V praxi se nedaří často držet lhůta maxima roku, řešení situace se opakovaně protahuje a dočista se pak vytrácí statut přechodné péče.“

„Někdy mi připadne, že na začátku chytí kvalitní vyhodnocení situace dítěte, často když padne návrat do rodiny. Že se nevyužívají nástroje, co v zákoně máme.“

„Dokážu pochopit, že je OSPOD zavalený a přetížený, ale doplácí na to dítě, co uvízlo v rigidním systému.“

„Pěstouni jsou pak překvapení, že systém zafunguje úplně jinak, a že co kraj, to jiná praxe.“

II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

V rozhovorech se sociálními pracovníky se mnoha tématy prolínalo také postavení pěstouna na přechodnou dobu v systému sociálně-právní ochrany dětí, zejména v kontextu *kompetencí a zastávané role*, tématem byly rovněž *potřeby pěstouna na přechodnou dobu* v kontextu náročnosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu

Mezi participanty panovala jednoznačná shoda, že kompetence jednotlivých aktérů systému nejsou jednoznačně definovány, čímž dochází k jejich překračování, které nezřídka ústí v nedorozumění mezi jednotlivými aktéry.

Dle výpovědí participantů se tak děje především tehdy, jeví-li se pěstounovi situace dítěte neřešená či dlouhodobě bezvýhodná, rozchází-li se pěstoun v představách o nastavení plánu přechodu dítěte, nebo má-li pocit, že se biologické rodině dítěte nedostává dostatečné podpory, za které by při návratu dítěte lépe obstála.

„Je nepřehledné, co má správně dělat OSPOD, a určitě to udělá, co má dělat krajský úřad, co mám dělat já jako doprovodka a co má dělat pěstoun.“

„Problém je, když je rozpor v tom, jak situaci vnímá pracovník OSPOD, a jak pěstouni. Posledně jsme řešili situaci, kdy týden po tom, co pěstounka dítěti vysvětlovala, že se nemůže vrátit do rodiny, chtěl OSPOD řešit pěstounskou péči.“

„Někdy má pěstoun tendence přebírat iniciativu, když se dlouho nic neděje. Mám pocit, že to, jak čas ubíhá dítěti, vnímají víc než kdokoli v z nás, proto je to žene dál.“

„Občas mají pěstouni pocit, že suplují OSPOD, nebo sanují biologické rodiny. Jedna pěstounka měla doslova doma biologickou maminku, od pátku až do neděle, učila ji, jak se starat, a měla pocit, že takhle té mamince může pomoci, že tu péči o dítě pak spíš zvládne, takže fungovala vlastně jako její podpora, služba.“

b. Role pěstouna na přechodnou dobu

Tématem se ukázalo být také to, jaká role je pěstounům na přechodnou dobu připisována, a jak svou roli chápou také samotní pěstouni na přechodnou dobu.

Z rozhovorů vyplynulo, že v praxi lze sledovat tendence vnímat pěstouna na přechodnou dobu jak v roli partnerské, podílejícího se na „službě“ dítěti, tak v rovině klientské. Participantů se přitom shodovali v názoru, že u pěstouna na přechodnou dobu jsou z titulu jeho postavení zastoupeny obě roviny, přičemž partnerská plyne z hlediska znalosti dítěte, klientská pak z povinností pěstounovi uložených zákonem, zejména povinnosti spolupráce a sledování plnění dohody o výkonu pěstounské péče. Ze zkušenosti participantů však nejsou obě roviny v praxi vždy zastoupeny, což hodnotí negativně také z titulu toho, že pěstouni zkušenost nerespektu prožívají velmi nelibě, zvláště mají-li pocit, že hájí zájem dítěte, což v konečném důsledku může vést nejen k neshodám, ale také k vyčerpávání sil pěstouna a poklesu motivace pokračovat v jejich činnosti.

„Partnerství vidím v tom, že každý máme svou roli, kterou je u pěstouna péče o dítě. Ale když dohlížím na to, jak plní svoje povinnosti, tak tady se posouvá do role klienta.“

„Vnímám to někde na pomezí, ale víceméně partnersky. Ale zároveň v něčem klienty jsou, když čerpají naše služby.“

„Z velké části partnersky, oni hrají v tom systému svým způsobem nejdůležitější roli. Když se budeme domlouvat jako partneři, tak dokážeme dobře řešit každou situaci. Nemyslím ale, že jde ve všech směrech zachovat partnerský přístup, třeba když přijde na povinnosti pěstouna.“

„Nemyslím, že by pěstouni primárně usilovali o to, aby je všichni vnímali jako partnery, ale vidíme, jak je pro ně frustrující, když vystupují za dítě, protože nejlíp znají jeho potřeby, a odborníci je nechtějí slyšet.“

c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu

Participantů upozorňovali také na skutečnost, že v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu jsou pěstouni vystaveni řadě emočně náročných situací, které mohou spět k vyčerpání pěstouna, a v nichž důležitou roli sehrává vyjma předpokladů na straně pěstouna také *podpora stran vnějších subjektů*.

Mezi situacemi, které dle participantů nesou nemalou míru emoční zátěže a které jsou pěstouny také takto prožívány, byly uváděny nejistý budoucí výhled dítěte, kontakt s biologickou rodinou, zejména je-li tento pěstouny vnímán negativně, a období přechodu dítěte do návazné formy péče, o němž participantů hovoří jako o pro pěstouny náročném momentu obecně, tím spíše, není-li pěstoun přesvědčen o „kvalitě“ budoucích pečovatелů, do jejichž péče má být dítě svěřeno, či vnímají-li nastavení procesu přechodu jako neodpovídajícího potřebám dítěte.

„V situacích, kdy čekáme, co bude. Takové to čekání na zázrak, který dlouho, pro pěstouny nekonečně dlouho, nepřichází.“

„Situace, kdy jdou děti zpět do rodiny, a kde pěstoun čte signály tak, že to prostředí není pro dítě vyhovující a bude tam ohrožené.“

„Hlavně kontakt s rodinou a přechod dítěte. Ten obecně, ale nesrovnatelně víc, pokud má pěstoun pochybnosti o dalším pečovateli nebo se nedaří pozvolně nastavit proces předání, že není nastavené pozvolné navykání.“

„Pokud mají pocit, že něco nebo někdo nefunguje, jak má, to je pro ně, myslím si, dost frustrující.“

Tři participanti hovořili rovněž o tom, že pěstouni negativně prožívají také dlouhé trvání období čekání na příchod dalšího dítěte, které popisovali jako „znejišťující“ či „neutěšené“.

„Také dlouhé období čekání je pro ně hodně znejišťující, často se nás pak ptají, jestli někde nepochybili, že ještě nedostali další dítě.“

„Tím, že to berou jako svoje poslání, se často cítí zbytečně nevyužití, a ten čas mezi dětmi si vlastně ani nedokáží užít, protože jsou už jakoby nastavení na příchod dalšího dítěte.“

Dva participanti reflektovali u pěstounů také nepříjemně prožívanou zkušenost s určitou nevraživostí ze strany „klasických“ pěstounů, vyvěrající z nepochopení smyslu tohoto institutu a podceňování či znevažování role přechodných pěstounů.

„Nevraživost ze strany dlouhodobých pěstounů, nebo vůbec nepochopení, proč je přechodná péče pro dítě dobrá. Hlavně když slyší argument, že přebírání od pěstounů je složitější, a proč nenechat věci, jak jsou.“

„Nejde ani tak o to, že si nesednout, což je pro ně taky pochopitelně těžké, ale spíš o to, když vůči sobě cítí takový ten nerespekt, to, že nechápou, proč je pro dítě dobře, že bylo půl roku v rodině, a ne v ústavu.“

Na dané situace pak reflektuje nabídka podpůrných služeb, mezi nimiž jsou, dle zkušenosti participantů, tradičně zastoupeny služba doprovázení, odborná, poradenská či terapeutická, pomoc, supervize, setkávání za účelem sdílení, a nabídka vzdělávání.

„Poradenství obecně, ve věcech procesu, hodně právní oblast bych řekla.“

„Hodně často konzultují i jak se starším dítětem mluvit, jak mu jeho situaci komunikovat, hlavně když se pracuje s rodinou a neví se, zda to dopadne, tak jak to udělat, aby to dítě nezraňovalo.“

„Doprovázení, na specifické věci služby psychologa nebo terapeuta, a určitě sdílení, z toho si pěstouni berou hrozně moc. Myslím, že to má bonus i v tom, že když ho těžko hledají jinde, tady najdou pochopení.“

„Hodně u rodin, kde už jsou děti, tak tam intervenujeme při přípravách na přechod nebo i po něm, kvůli hodnocení kapacit rodiny.“

III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti

V rozhovorech s participanty se opakovaně objevovala také otázka postavení, které institut pěstounské péče na přechodnou dobu zastává v systému sociálně-právní ochrany

dětí, jakým způsobem přispívá k naplnění nejlepšího zájmu dítěte, v čem spočívá jeho přínos či naopak v čem tkví jeho „slabiny“.

a. Naplňování principu nejlepšího zájmu dítěte

Zájem dítěte byl pojmem, který v rozhovorech s participanty prostupoval řadou témat, přičemž zazníval zejména v kontextu rozhodování o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, návratu dítěte do biologické rodiny či přechodu do dlouhodobé formy péče, potažmo souhrnné problematiky hodnocení situace dítěte a individuálního plánování.

Význam uvedeného pojmu v kontextu přechodnosti péče dávali participanti shodně do souvislosti s individuálním přístupem k dítěti a intenzivní spoluprací aktérů s cílem nalezení dlouhodobého řešení situace dítěte.

„Rozhodně péče člověka, pro kterého je starost o potřeby dítěte jeho hlavní program, dvacet čtyři hodin denně, sedm dní v týdnu.“

„Dobré hodnocení a plán (pozn. Individuální plán ochrany dítěte), na kterém pracujeme společně, protože tak se dopracujeme k řešení, které bude pro dítě nejlepší.“

„V nejlepším zájmu je vyřešit tu situaci dlouhodobě, a přechodka tomu napomáhá tím, že všichni napínají síly, aby k tomuhle cíli dospěli.“

b. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Ačkoliv participanti komunikovali řadu nedostatků, jejichž vypořádání považují za významné s ohledem na plnohodnotné fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, souhlasně dospívali k závěru, že jeho existence je přes veškeré nedostatky přínosem. Tento připisují zejména individualizované péči o dítě a určitému „tlaku“ na uspíšení řešení situace dítěte.

„Tady je jednoznačné plus, že se dítěti věnuje jedna osoba, která se o něho opravdu zajímá a hájí jeho zájmy.“

„Tohle dítě, tenhle spis nestrčíte na dno skříně, protože prostě nemůžete. Ústav může být konečná, protože tam tohle můžete udělat, protože to může být ta definitivita. Tady to nejde, víte, že máte vyměřený čas, který Vám utíká.“

c. Stávající výzvy a budoucnost institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Ve světle nedostatků, které stran participantů v různých souvislostech uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu zaznívaly, se vynořovala také témata, kterými by se měly zabírat diskuse o budoucím směřování tohoto institutu.

Tématem, které se objevilo v rozhovorech se všemi participanty, byla *specializace pěstounů na přechodnou dobu*, kterou participanti opírali o důležitost reálného zhodnocení schopností a kapacit pěstouna či rodiny a jejich nepřetíženi přehnanými nároky.

„Chceme po pěstounech, aby byli univerzálními vojáky, a zapomínáme na to, že jsou to lidi s nějakým potenciálem, a že nemusí být nutně schopní zvládnout všechny situace, všechny děti.“

„Nemůžeme očekávat, že dokáží přijmout dítě nula až osmnáct, to je nebezpečné jak pro ně, tak pro dítě, nedbat na limity, které mají.“

Ve spojitosti s nejednotnou praxí, plynoucí z rozdílného výkladu zákona, hovořili participanti zvláště o potřebě *sjednocení postupů* v jednotlivých fázích výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu a potřebně *srozumitelného rozdělení kompetencí* mezi jednotlivé aktéry systému sociálně-právní ochrany dětí. Zatímco nastavení a sjednocení postupů dávají participanti do souvislosti s fungováním institutu pěstounské péče na přechodnou dobu jako takového, rozdělení kompetencí vnímají jako významné s ohledem na dobrý průběh spolupráce všech zaangażovaných aktérů, spějící k včasnému a optimálnímu řešení situace dítěte.

Sjednocení postupů přitom zaznívalo v rámci procesu posuzování žadatelů o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, přerušení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, či jejího ukončení ve smyslu vyřazení z evidence, jakož i v nastavení dílčích procesů v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, zvláště pak procesu přechodu dítěte do následné formy péče.

„Musíme ukotvit místo pěstounské péče na přechodnou dobu v systému, a toho dosáhneme, když se zaměříme na jednotný výklad zákona.“

„Pokud ho (pěstouna) vystavíme situaci, kde si není jistý, kde není dobrovolně, tak se ta nejistota přenesení i na děti, a to přece nechceme. I pěstouni se cítí ohrožení, že by měli pracovat s dětmi nula až osmnáct.“

„Zákon nám říká, co máme u žadatele posuzovat, ale ne do té míry, abychom se v tom, co a jak posuzujeme, potkávali.“

„I selhání pěstouna. Kdy jde o selhání? Je to nezvládnutí jeho role? Není to někdy spíš o vítězství lidskosti?“

„Zdá se, že si ne všichni uvědomujeme, jaký význam má pro dítě dobré předání. V tomhle smyslu by se mělo určitě víc pracovat i s dlouhodobými pěstouny nebo osvojiteli.“

V otázce rozdělení kompetencí se participanti shodovali, že tato představuje základ úspěšné spolupráce a jako taková je důležitou pro neproblematický průběh pěstounské péče na přechodnou dobu.

„Pěstounům se často vytýká, že zasahují do kompetencí OSPODu, ale přitom se jen snaží dělat to nejlepší pro dítě. Zbytečně dochází k nedorozuměním, které jsou nepříjemné pro všechny strany. A přitom všichni chceme to stejné.“

„Když si to nenastaví kraj, je v tom zmatek. OSPOD neví, co za informace může předávat nám, a pěstouna to znejišťuje v tom, jaká je naše role a v čem mu můžeme nebo nemůžeme pomáhat.“

„Třeba přítomnost pěstouna při odebrání dítěte z rodiny. To je úloha soudního vykonavatele a OSPOD, ne pěstouna. Jak asi vytvoří vztah s dítětem, které ho bude vnímat jako někoho, kdo ho vytrhl z rodiny?“

Za výzvu, které systém musí nutně čelit, považovali participanti také *návaznost služeb*, a sice jak ve směru efektivní podpory biologické rodiny, tak podpory dlouhodobé pěstounské péče s cílem rozšíření řad dlouhodobých pěstounů.

„Důležitá je i spolupráce s biologickou rodinou, která je někdy přehnaná, nijak neohraničená. Znejišťuje dítě, když se děje zkusmo, za vágních podmínek.“

„Nemáme zatím zkušenost, že by dítě odcházelo do ústavky, ale myslím, že všichni víme, že jestli je něco potřeba, tak najít dětem dlouhodobé rodiny.“

Jednotlivě pak zazněla rovněž témata *osvěty* veřejnosti o formách náhradní péče jako celku a *vzdělávání* aktérů systému.

7.1.2 Rozhovor s participanty - psychology

S ohledem na obdobné strukturování a formulaci otázek v rozhovorech se sociálními pracovníky a psychology došlo k překryvu kategorií identifikovaných na základě rozboru rozhovorů s první uvedenou skupinou, vyjma subkategorie „citová angažovanost versus profesionální neutralita“ a „saturace psychických potřeb dítěte“.

Pro přehlednost a snazší orientaci v dalším textu připojuji přehled kategorií/subkategorií:

- I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu
 - b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu
 - c. „Systémové“ dispozice
- II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu
 - b. Role pěstouna na přechodnou dobu
 - c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu
 - d. Citová angažovanost versus profesionální neutralita**
- III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti
 - a. Naplňování principu nejlepšího zájmu dítěte
 - b. Saturace psychických potřeb dítěte**
 - c. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - d. Stávající výzvy a budoucnost institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Kategorie je charakterizována výroky vztahujícími se k předpokladům a podmínkám realizace pěstounské péče na přechodnou dobu. Obdobně kategorii definované na základě rozboru rozhovorů se sociálními pracovníky je členěna do tří subkategorií následovně:

a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu

Ve věci předpokladů předurčujících jedince jako vhodného pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu dospěli psychologové ke shodě se sociálními pracovníky, a sice v otázce zralé *motivace a realistických očekávání*. Vyjma těchto předpokladů ve vzájemném souladu akcentovali také *zralost osobnosti a vysokou míru rezistence vůči stresu a tolerance k zátěži*, plynoucí z nároků, které výkon pěstounské péče na přechodnou dobu v mnoha jeho fázích na jedince klade.

„Vidím jako rizikovou oblast motivace, otázku možná míry zpracování vlastních traumatických věcí žadatele a pak otázku nějaké osobnostní zralosti, to vidím asi jako nejpodstatnější.“

„Motivace ve smyslu snahy pomoci dítěti v těžké životní situaci bez nároku na vlastní rodičovské naplnění, se zpracovaným vlastním životním příběhem, dostatečnou kapacitou na čtyřadvacetihodinovou péči a myslím, že i zdravou sebereflexi ve smyslu zhodnocení svých slabých stránek a práce, která na to nasedá.“

„Ta motivace vždycky souvisí s očekáváním. Pokud budu mít motivaci, že se budu realizovat při práci s dětmi, tak je důležité, aby v souladu s tím bylo realistické očekávání.“

„Rozhodně odolnost vůči zátěži, které je tady spousta. Neošetřené přebírání dítěte, kontakt s rodinou, které se třeba odebíralo už větší dítě, zpracování odchodu dítěte, těch těžkých věcí se může sejít hodně.“

Jednotlivě zazněly také *intelektový potenciál, zpracování vlastních traumatických zkušeností, schopnost sebereflexe, či schopnost práce na sobě*, které účastníci dávali do souvislosti s fungováním v roli, jakož i zdravým osobním a rodinným fungováním.

„Podle mého je při všem, co po pěstounovi chceme, důležitý také intelektový potenciál, na který se neklade takový důraz, jaký by měl.“

„Co já vnímáním, že často chybí, a je přitom hrozně potřeba, je schopnost práce sám se sebou a změny na sobě, protože k tomuhle ho přijetí dítěte často donutí.“

„Člověk musí být taky schopný sebereflexe, hlavně při zpracování předání dítěte, aby neohrozil sebe nebo fungování rodiny.“

b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěřením do pěstounské péče na přechodnou dobu

Velké téma představovala, obdobně jako u předchozí skupiny účastníků, také otázka „vhodnosti“ dítěte pro tuto formu péče. V kontextu daného tématu se účastníci obdobně skupině sociálních pracovníků zabírali otázkami *věku dítěte, jeho budoucího výhledu, či specifických potřeb*, a sice v rovině možnosti saturace těchto potřeb pěstounem.

Zatímco tři participanti odvíjeli umístění dítěte od úvah o věku dítěte a jeho budoucího výhledu s přihlédnutím k riziku potenciální traumatizace dítěte ze ztráty pečující osoby, u dvou participantů nepředstavoval věk nebo výhled dítěte určující předpoklad pro umístění do této formy péče, neboť případné trauma ze ztráty vztahové osoby vyvažovali „zisky“ z možnosti navázání citové vazby a výlučné péče této osoby.

Nicméně, shoda panovala mezi všemi participanty v otázce novorozeneckého až batolecího věku dítěte, u dětí starších se názory participantů rozcházely, přičemž třemi bylo akcentováno přihlížení k výhledu dítěte.

„U dětí do dvou let normou, pak podle situace dítěte. U dětí starších bych asi doporučila i konzultaci s dětským psychologem.“

„U novorozenců a možná až batolat je pro mě nenahraditelná pro vytvoření základní citové vazby, která je pak důležitá pro vztahování se ke všemu živému, i světu. Každé takové dítě, bez ohledu na to, zda se pro něj po roce najde nebo nenajde stabilní rodina, by mělo mít možnost být v rodině. U starších dětí by mělo případnému odebrání z biologické rodiny předcházet setkání odborníků, kteří s rodinou pracují.“

*„Pořád si myslím, že je lepší, když dítě půjde k pěstounovi, než do ústavu, kde bude samo. Každé dítě by mělo mít tu šanci, i s tím rizikem, že se to u některých dětí odrazí i negativně v podobě **traumatu** ze ztráty.“*

„Když to vezmu skrze attachment, tak děti do pěti let by se neměly dostávat do zařízení. Dítě s vybudovaným attachmentem se z traumatu uzdraví, z mých zkušeností je to základem. I když půjde dítě do ústavu, už bude mít tu základní zkušenost, kámen, na kterém někdo může dál stavět. To, že bude tou ztrátou traumatizované, to víme, ale pořád se bavíme o menším zlu.“

V otázce využitelnosti této formy péče pro děti se specifickými potřebami dospívali participanti k tématu specializace pěstounské péče na přechodnou dobu, přičemž určujícím byla možnost náležitě saturace potřeb dítěte a smysluplnost takového umístění v kontextu dalšího směřování dítěte.

„Smysl má, ale jen když půjde dítě k pěstounům, kteří ho budou umět dobře ošetřit, a budeme vědět, k čemu směřujeme, když ho dáváme sem.“

Diskutována byla též otázka potenciální vhodnosti indikace pobytu v citově neutrálním prostředí, v níž participanti nebyli jednotní; zatímco tři participanti hovořili o této variantě jako potenciálně vhodné pro určité skupiny dětí, zejména pak děti týrané či zneužívané, dva odkazovali na důležitost dosažitelnosti „vlastního“ člověka dítěte, spíše než citové neutrality prostředí.

„Dítě potřebuje denně vztah s dospělým, to je potřeba dítěte, dítě nepotřebuje odborníky, potřebuje jednoho laskavého, trpělivého člověka, kterého má pořád k ruce. Maximálně by měl mít tu odbornost na jinakost dítěte. Tohle je ten proces, co to dítě léčí.“

„Když budou profí, specializovaní, proškolení, osobnostně vybavení a budou mít dostatečnou odbornou podporu, tak tam to vidím jako pro dítě lepší. Mám strach, že v ústavu bude to dítě vždýcky víceméně samo.“

c. „Systémové“ dispozice

Některá z témat zaznívajících v rozhovorech s participanty odkazovala na systémové souvislosti, respektive stávající legislativní praxi a z ní vycházející postupy.

V této spojitosti participanti shodně zmiňovali *garanci odborné pomoci a současně povinnosti pěstouna*, které, obdobně skupině sociálních pracovníků, reflektují jako přínosné pro praxi.

„Vnímám to tak, že se to promítlo v tom, že si umí říct o pomoc, neostýchají se, je jim v tom líp a současně je to i posouvá.“

„Určitě, navykli si standardně využívat služby, nejen pro dítě, ale i pro sebe, hodně to vidíme na supervizích, nebo vzdělávání, a posouvá je to, mění se to v ty růstové věci.“

Z hlediska systémového představovala velká témata *průtahy v soudních řízeních*, respektive prodlužování pobytu dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu a nedostatečné zajištění návaznosti.

„Co vidím jako velký problém, je prodlužování pobytu dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu, že systém nedokáže reagovat jiným řešením, kvalitní sanací s dobrými výsledky nebo možností dlouhodobého umístění do rodiny. A pokud se děje s vědomím „proč pospíchat, když máme rok“, tak to vidím čistě jako poškozování dítěte, protože měsíc v životě dítěte je strašně moc, třeba i s ohledem na nástup separační úzkosti dítěte, kdy je pro ně mnohem náročnější se od přechodných pěstounů odpoutat.“

„Problém je, že systém úplně nemyslel na to, že děti není kam předat, pokud se rodina dítěte nepostaví na vlastní nohy.“

Jednotlivě pak zaznívala témata *nejednotného výkladu zákona v kontextu odlišné praxe*, a *nedostatečné délky a nejednotné kvality příprav pěstounů na přechodnou dobu*.

„Myslím, že délka přípravy na přijetí dítěte je nedostatečná a kvalita příprav nejednotná. Situace, které musí pěstoun po přijetí dítěte řešit, jsou rozmanité a náročné, a i když na realitu dokonale připravit nejde, máme podle mě velké rezervy.“

II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Uvedenou kategorii charakterizují výroky vážící se ke kompetencím, roli a odstupu či naopak lidské angažovanosti pěstouna, které v rozhovorech s participanty opakovaně vyvstávaly a současně se v určité rovině jevily jako problematické.

a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu

Téma kompetencí pěstounů na přechodnou dobu nabylo v rozhovorech s psychology charakteru obdobného rozhovorům se sociálními pracovníky, dotýkající se problematiky *nejednoznačného rozdělení kompetencí* mezi jednotlivými aktéry.

Tento nedostatek dle participantů představuje jak potencionální zdroj nedorozumění a konfliktů mezi jednotlivými aktéry, tak možnou příčinu negativního prožívání pěstouna

v souvislosti s pocitem nerespektu, nedocení či nesounáležitosti s týmem odpovědným za řešení situace dítěte.

„Chceme od pěstounů, aby fungovali jako profesionálové, a pak se k nim tak zapomínáme chovat. Tahle dvojakost se jim pak, pochopitelně, nelíbí.“

„Vnímám to tak, že fungovat v systému, kde není jasně dáno, co se od koho očekává, pak s sebou nutně nese frustraci nebo naštvaní, a s tím se potýkají i naši pěstouni.“

„Chybí dobře nastavený systém spolupráce, kdy je pěstoun opravdu součástí odborného týmu.“

Stran jednoho participanta výzkumu zazněla též perspektiva, že právě vědomí přináležení k týmu napomáhá pěstounovi se lépe vyrovnat s „omezeními“ plynoucími z jeho role.

„Myslím, že pro pěstouna je důležité, aby se mohl vnímat jako součást nějakého týmu, který se stará o osud dítěte, protože přesto, že je tam on tou vazebnou osobou, tak ho to fungování v týmu jakoby vyvažuje z pocitu té velké odpovědnosti, kterou může prožívat.“

b. Role pěstouna na přechodnou dobu

Skupinou psychologů bylo již výše zmiňované téma role pěstouna na přechodnou dobu reflektováno nikoliv v rovině postavení v systému, ale v kontextu ztotožnění se s danou rolí, respektive porozumění této roli, o nichž participanti hovořili v souvislosti s „udržením statusu“ v situacích, kdy jsou pěstouni vystaveni tlaku vyvěrajícímu z negativního výhledu svěřeného dítěte, či v pocitu naplnění ze zastávání této role.

„Z mojí zkušenosti má právě vědomí toho, jaký je smysl toho, co dělám, význam v tom, že pěstoun zvládne ustát ty situace, ve kterých by se mohl snadno překlomit na dlouhodobého pěstouna. Což neříkám, že je špatně, ale pěstouni, kteří mají vypořádané, jaká je jejich úloha, takhle ani nepřemýšlejí.“

„Pro pěstouna je těžké i to, když si není jistý, že ta další osoba zvládne naplnit potřeby dítěte, jedno jestli rodič nebo pěstoun, nebo jiná osoba. Když má ale jasno, jaká je jeho role, je minimální riziko, že se stane, že situaci nezvládne a nebude chtít dítě předat dál.“

„Jakmile pěstoun znejistí, jestli je to, co dělá, dobré, pak se to logicky promítne i v tom, nakolik ho to uspokojuje.“

Situace, kdy došlo k onomu „překlopení“ z role pěstouna na přechodnou dobu do role pěstouna dlouhodobého, přitom participanti shodně nehodnotili jako selhání, stalo-li se tak na základě uváženého rozhodnutí a současně mimo plánování přechodu dítěte do dlouhodobé následné péče, v čemž byli v jednotě se skupinou sociálních pracovníků, kteří rovněž akcentovali obě uvedené roviny.

„Nemyslím, že by šlo o selhání, možná o neudržení té profesní role. Ale pokud důkladně zváží svoje možnosti, pak přece nemůžeme mluvit o selhání, naopak. Jestli někdo v těchto případech selhává, pak systém, že nedokáže zabezpečit tu návaznost.“

„Nemůžu hodnotit jako selhání to, že si pěstoun vytvořil vztah k dítěti, to koneckonců chceme, ale otázka je kontext, v jakém k tomu dojde.“

c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu

Za významné považovali participanti v kontextu fungování pěstounské péče na přechodnou dobu také „ošetření“ potřeb pěstouna, ve smyslu poskytování náležitě podpory a pomoci v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, zejména v situacích příznačných velkým emočním nábojem a hrozících vyčerpáním pěstouna.

V souladu se skupinou sociálních pracovníků participanti shodně uváděli období nejistého výhledu dítěte, kontaktu dítěte s biologickou rodinou, hodnotí-li je pěstoun jako pro dítě nepříznivé, a období přechodu dítěte do návazné formy péče, které vnímají jako o to těžší, nepotkávají-li se očekávání pěstouna od dalších pečovatелů s reálnou situací.

„Aktuálně vnímám jako zátěžové nejistotu, co bude s dítětem dál, to je pro naše pěstouny vždycky velmi psychicky náročné.“

„Přechodovou fází vidím jednoznačně nejnáročnější pro všechny strany, pěstouna, dítě, i dalšího pečovatele.“

„Situace předávání dítěte do následné péče, zvláště tehdy, kdy si pěstoun není jistý tím, že nový pečovatel, často biologický rodič, dokáže naplnit všechny potřeby dítěte dostatečně dobře, nebo si prostě nerozumí nebo nesesednou s budoucími pečovateli.“

Za obzvlášť stresující situaci považovali participanti výhled budoucnosti dítěte v zařízení ústavní výchovy, které je často příčinou změnu statutu přechodného pěstouna, nebo spěje k úvahám o ukončení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

„Nevyhnutelně situace, kdy by měl pěstoun předávat dítě do péče ústavu.“

„Když se proces předání nedaří udělat dobře pro dítě, je uspěchaný, nebo naopak pomalý, a pak rozhodně když hrozí, že to dítě půjde do ústavu, to vyčkávaní, jestli a než se někdo objeví, to je na vyhoření jako dělaný.“

Co naopak dle participantů posiluje pěstouna v setrvání v jeho úsilí a činí odchody dítěte snazším je, dostává-li pozitivní zpětnou vazbu o dítěti, že v péči nových pečovatелů prospívá.

„Co pomáhá našim pěstounům, je když vidí, že se to dítě, co předal, má dobře, když má možnost se dostat k informacím, jak se mu daří. Ono tady totiž obvykle dochází i k tomu konečnému uzavření jedné etapy, a otevírá se prostor pro další.“

Významnou participanti v tomto ohledu vnímali dostupnost podpůrných služeb, z nichž jako nejčastěji užívanou uváděli službu doprovázení, vzdělávání s možností vzájemného sdílení, či psychologické pomoci, konkrétně poradenství v oblastech kontaktu dítěte s rodiči, nastavení procesu přechodu dítěte, či zreflektování průběhu péče a „uzavření“ odchodu dítěte. V tomto kontextu pak participanti považují za důležité také posouzení stávajících kapacit pěstouna a eventuálně celého rodinného systému.

„Téměř vždy je žádaná asistence při kontaktu s biologickou rodinou dítěte, ta je pro pěstouna, zvláště když si není jistý jeho správností, náročná.“

„Doprovázení v průběhu celého výkonu, zreflektování průběhu nebo supervize po ukončení péče. Hodně podpory si pěstouni dávají mezi sebou, na akcích, kde můžou vše sdílet.“

„Obecně tam, kde jsou zvýšené potřeby, takže v situacích zvýšené zátěže, při zpracování odchodu dítěte.“

„Zpracování ztráty, poskytnutí náhledu, pohled na a eventuálně ošetření rodinného systému, pokud jsou v rodině děti, což vnímám hodně rizikové.“

Dostupnost služeb považují dva participanté za podstatné také s ohledem na celkovou délku působení člověka v roli přechodného pěstouna, kterou vnímají zejména z titulu emocionální náročnosti této péče jako nezbytně časově omezenou.

„Nedovedu si představit, že by to člověk mohl dělat celý život, ale současně si myslím, že je to hodně odvislé od kvalitních služeb, které má pěstoun k dispozici a jsou mu opravdovou podporou.“

„Myslím, že člověk se tomuhle může věnovat jen omezeně, vytvářet vztahy k těm dětem a opakovaně je předávat dál. Neviděla bych to víc než v řádu několika let.“

d. Citová angažovanost versus profesionální neutralita

Téma, které v rozhovorech zaznívalo rovněž jako významné, byla rovina profesionální neutrality v kontrastu s citovým zaangažováním pěstouna a navázáním, byť přechodným, vztahu s dítětem. Právě tento považovali participanté bez rozdílu za nezbytný prvek péče pěstouna, bez něhož by institut pěstounské péče na přechodnou dobu pozbýval svého smyslu.

„Musíme si uvědomit, že zpravidla mluvíme o dětech, které si nejsou vědomy plynutí času a konečnosti vztahu k pěstounovi na přechodnou dobu. O nějakém nenařazování se tedy nemůže být ani řeč.“

„Asi si umím představit, že by se pěstoun chtěl tímhle způsobem vyhnout zranění ze ztráty dítěte, ale proto tu jsme, připravujeme, pak doprovázíme a hodně všech těch věcech mluvíme, že mám za to, že pěstouni docela dobře chápou, že právě ten vztah, který s těmi dětmi utváří, je to, co je léčí, a čím je tohle důležité.“

„Vůbec si neumím představit, že by to měl pěstoun nastavené tak, aby se bránilo se dítěti navázat, nebo se pěstoun sám tomu bránil. To by popíralo smysl toho, proč svěřujeme děti k nim.“

III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti

V rozhovorech s participanty zaznívala také následující témata, vážící se k otázce postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému sociálně-právní ochrany dětí.

a. Naplňování principu nejlepšího zájmu dítěte

V kontextu naplňování nejlepšího zájmu dítěte, ke kterému se participanté v průběhu rozhovoru opakovaně vraceli, dospěli jednotně k závěru, že je jím naplňování potřeb dítěte, učiněné na podkladě důkladného vyhodnocení jeho situace, které současně spěje k brzkému dlouhodobému řešení.

„Obecný princip by měl být naplňování potřeb dítěte, všech. Já to vidím hlavně vztahově, na to se dívám jako první.“

„V možnosti navázat vztahovou vazbu, protože ovlivní vnímání dítěte a jeho reagování ve všech sociálních situacích po celý život. A i když je omezená určitou dobou, je podstatné, že k vytvoření bezpečné vztahové vazby dojde, protože dítě bude tím schopnější navázat vztah s dalším pečovatelem.“

„V možnosti zažít bezpečné a láskyplné prostředí, kde mu bude nabídnutá možnost se navázat na blízkou osobu, že se naučí vytvářet vztah, protože na to se navazuje rozvoj intelektu, schopností, všeho. Když se ho podaří ošetřit vztahově, prospívá pak ve všech složkách vývoje.“

„Rozhodování ve věcech tak, aby vycházely z potřeb dítěte, na základě opravdu podrobného hodnocení jeho situace a s vizí dlouhodobého výhledu.“

b. Saturace psychických potřeb dítěte

Saturaci psychických potřeb dítěte považovali účastníci jednotně za ústřední princip institutu pěstounské péče na přechodnou dobu. V pojetí základních psychických potřeb poukázali účastníci „pouze“ na určitou limitaci v možnosti naplnění *potřeby stability*, avšak zatímco tři účastníci považují uspokojení této potřeby v rámci institutu pěstounské péče na přechodnou dobu za ne reálné, dva účastníci argumentují, že tato potřeba může být alespoň částečně naplněna skrze vhodně nastavený, plynulý a potřebám dítěte uzpůsobený proces přechodu dítěte, ze kterého přechodný pečovatel odchází tehdy, je-li dítě navázáno na nové pečovatele a tito pro něho představují zázemí jistoty.

„Na rozdíl od ústavní péče, kde jsou uspokojovány zvláště a často jen fyzické potřeby dětí, je přechodka nenahraditelná právě v tom, že umožňuje zaměřit se na uspokojování psychických a emočních potřeb dítěte.“

„Tuhle potřebu (pozn. stability) v určité chvíli přerušujeme, ale když je dítě v přechodce, je to relativně větší stabilita i jistota, než život jednoho roku v zařízení. Pořád tam má jednoho člověka, který s ním může o všem mluvit, zrovna i o té jistotě, ale i nejistotě.“

„Čeho si myslím, že můžeme těžko dosáhnout, je stabilita péče, z hlediska otevřené budoucnosti.“

„Já si myslím, že i se stabilitou dokážeme relativně dobře pracovat, právě formou dobrého přechodu, pozvolného, navykacího, s pěstounem jako nějakou jakoby kotvou, která tu je, dokud se dítě nenaváže na nové pečovatele.“

c. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Rozhovory s účastníky dospěly v mnoha momentech k identifikaci pozitivních aspektů vzniku institutu pěstounské péče na přechodnou dobu. Účastníky komunikovaným přínosem byla ve všech případech *individualizace péče* o dítě, možnost *navázání vztahu* na osobu konkrétního pečovatele, stran dvou účastníků zazněl také určitý *tlak na řešení situace dítěte*, který je dán omezeným trváním této přechodné formy péče.

„Když přemýšlím za dítě, je to ten nejlepší scénář, který může být, když dítě nemůže v rodině. Má jednoho pečovatele, co je schopný naplnit jeho potřeby a být mu v tomhle těžkém období průvodcem.“

„Individualizace té péče určitě. A možná i to, že ho (pozn. případ/spis dítěte) nestrčí mezi ostatní složky, aby tam zůstal nadlouho, ne-li až do zletilosti toho dítěte, ležet.“

„U nejmenších je nenahraditelná pro navázání citové vazby. U starších podpora ve zpracování jeho příběhu, takové ošetření, zaléčení.“

d. Stávající výzvy a budoucnost institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

K dané subkategorii se váží témata reflektující potřebnost určitého posunu či změn v rámci daného institutu, které byly zmiňovány v souvislosti s následujícími aspekty.

Problematickým participantům shodně vnímali *chybějící „garanci“ návazného, dlouhodobého, řešení*, a sice v podobě pro dítě bezpečného návratu do stabilizovaného prostředí biologické rodiny, nebo přechodu do jiné formy dlouhodobé, náhradní rodinné, péče.

„Když je to přechodné, musí být něco předtím a něco potom. Přechodka je o smyslu, a jakmile tohle nefunguje, tak se může vytráčet.“

„Institut přechodné pěstounské péče je důležitou součástí, ale potřebuje návaznost, buď v podobě návratu do bezpečného prostředí biologické rodiny, nebo k dlouhodobým pečovatelům.“

„Jednoznačně reagovat na to, že není kam navazovat, takže ta dlouhodobá vize, rodina, a když ta nefunguje, tak dlouhodobí pěstouni nebo osvojitelé.“

Dva participantům současně upozornili na skutečnost, že „klasická“ pěstounská péče byla v období rozvoje přechodné formy upozaděna, což v konečném důsledku nese tu potíž, že je obtížné na přechodnou péči v tomto ohledu navázat.

„Co vidím jako obrovský problém, je, že chybí následné rodiny, kam by děti mohly odcházet, když není možný návrat do biologické rodiny. Bohužel, myslím, došlo k velké nerovnováze mezi přechodnou a dlouhodobou pěstounskou péčí jak z hlediska, propagace, ohodnocení, tak podpory.“

„Za mě se trochu nešťastně stalo, že dlouhodobá pěstounská péče byla postavena jakoby do stínu přechodné, což té přechodné paradoxně zkomplikovalo její fungování.“

Za slabinu, která do budoucna žádá opatření, považovali všichni participantům také *nejasné rozdělení kompetencí mezi jednotlivými aktéry a prodlužování pobytu dítěte v pěstounské péči na přechodnou dobu*, které, zejména s ohledem na zvyšování rizika traumatizace z odloučení, považovali za minimálně „nevhodné“.

„Je málo pružný, a teď to myslím hlavně z pohledu dlouhého setrvávání dětí v péči přechodných pěstounů a prodlužování jejich pobytu, co v některých případech vidím až jako poškozování dítěte.“

„Chybí mi tu pružnost, nepropojenost, nesladěnost, i v jednotlivých krocích, tak tímhle směrem. A opravdu držet krátkodobost trvání, kvůli snížení rizika traumatizace z odloučení.“

„Spoustu možností ke zlepšení vidím ve spolupráci odborníků, a to se vracím k naší debatě o jasném vymezení odborných kompetencí a místa v procesu.“

V kontextu budoucích výzev participanti shodně hovořili také o potencialitě specializace pěstounů na přechodnou dobu, jež nezbytně spojovali s potřebou zvyšování odbornosti a dostupnosti široké základny služeb.

„Specializace pěstounské péče na přechodnou dobu, pro ošetření dětí s traumatem zanedbání, zneužití, týrání, výchovnými problémy, ale současně za zvyšování odbornosti pěstounů, a s velkou podporou a základnou služeb.“

„Aktuálně specializací pěstounů na přechodnou dobu. Aby mohli být většími profesionály, s nižším rizikem neúspěchu nebo vyhoření, a mohli mít pocit dobře odvedené práce v osobním prožívání, je nutné, aby se specializovali na určitou skupinu dětí, kterým nejlépe dokážou poskytnout svoji péči a být pro ně užiteční. S tím by pak samozřejmě souviseli změny jak ve výběru pěstounů, tak i jejich posuzování, zaměření příprav, doprovázení, ale také odměňování a podobně.“

Velké téma, související s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu z titulu jednoho z jeho možných, a státem preferovaných, vyústění, byl *návrat dítěte do biologické rodiny*, včetně tématu *kontaktu dítěte s biologickou rodinou*. V této souvislosti vyjadřovali participanti potřebu přistupovat k této věci obezřetně, optikou psychického stavu a potřeb dítěte, od nichž by se měl kontakt dítěte s rodinou odvíjet, aby nedocházelo k traumatizaci dítěte z neošetřeného kontaktu ve zcela nevhodné době, či návratu dítěte do neuspokojivého, pro dítě nebezpečného prostředí.

„Konceptní řešení sanace biologických rodin, aby byl kontakt dítěte s biologickou rodinou nebo jeho návrat bezpečný, nenarušoval proces uzdravování dítěte.“

„Práci s biologickou rodinou, kterou vidím jako trend, který je v posledních letech podporovaný a zesilovaný, kdy se zájmy biologických rodin dětí dostávají nad zájmy dítěte, a velmi často ve vyhodnocování situace dítěte a v nastavování kontaktu dítěte s biologickou rodinou chybí zohlednění potřeb dítěte, traumatizace toho dítěte v minulosti.“

7.1.3 Rozhovor s participanty – pěstouny na přechodnou dobu

Na podkladě rozhovorů se třetí skupinou participantů, a sice **pěstouny na přechodnou dobu**, byly určeny níže uvedené kategorie a k nim příslušející subkategorie.

Rovněž u této skupiny participantů došlo k překryvu určitých kategorií/subkategorií, které byly identifikovány již u předchozích dvou skupin participantů. S ohledem na snazší orientaci a možnost srovnání je členění kategorií, kde to bylo možné, zachováno, pouze nepříhodné kategorie/subkategorie byly odstraněny a nově identifikované doplněny, přičemž tyto jsou v přehledu níže zvýrazněny.

- I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu

- b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu
- c. Systémové „dispozice“
- II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu
 - b. Role pěstouna na přechodnou dobu
 - c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu
 - d. „Zisky“ pěstounství**
 - e. „Ztráty“ pěstounství (negativní konsekvence výkonu přechodné péče)**
- III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti
 - a. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
 - b. Stávající výzvy institutu pěstounské péče na přechodnou dobu
- I. Podmínky uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Rovněž v této skupině participantů postupovala rozhovory témata předpokladů na straně pěstouna na přechodnou dobu, a sice v souvislosti s nároky této formy péče, předpokladů na straně dítěte pro volbu pěstounské péče na přechodnou dobu, a konečně také systémových dispozic v pojetí problematických aspektů uplatňování tohoto institutu v praxi.

- a. Předpoklady na straně pěstouna na přechodnou dobu

V souvislosti s nároky plynoucími z charakteru přechodné pěstounské péče zazněla stran participantů řada charakteristik, o nichž tito hovořili jako o významných ve smyslu kvality poskytované péče.

Žádoucí charakteristikou uváděnou participanty byla na počátku „zralá“ *motivace* k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, popisovaná participanty v kontextu přání pomoci ohroženému dítěti a smysluplné seberealizace, současně za předpokladu *porozumění roli přechodného pěstouna*, včetně uvědomění si nároků z této formy péče plynoucích.

„Jakože co dělá dobrého pěstouna? Tak asi, že to opravdu chce dělat, že se chce realizovat právě v té pomoci dítěti, bez nárokování si nějakého vděku, ale proto, že ho to bude naplňovat.“

„Musí si být jistý, že to chce dělat, a počítat s tím, co to obnáší, protože až přijde moment, kdy bude dítě mět vracet do rodiny nebo předávat dál, tak tam se to v něm bude lámat.“

„Plníme, řekněme, požadavky OSPODu, a to sebou nese i to, že jsme pořád v pohotovosti, připravení přijmout dítě, zařizovat kolem toho věci a leckomu otevírat dveře, protože z Vašeho domova se stane takový trochu průchodák, a s tím musíte být nějak srovnání, připravení na to.“

„Musí být připravení podřídit se tomu všemu. Musí se podřídit sociálce, musí se podřídit dětem, systému, aspoň takhle si to myslím. A když tohle všechno zvládne, tak pak už to jde.“

Pokud se týká zastoupení motivace u dotazovaných participantů, tato představovala právě zmiňovanou touhu po seberealizaci v oblasti péče o děti, kterou participanté vnímali jako smysluplnou, a ochotu pomoci dítěti. U téměř poloviny participantů souvisely prvotní úvahy o výkonu pěstounské péče s odchodem vlastního dítěte, u třetiny participantů pak s možností se realizovat v oblasti v práci s dětmi, ke které vždy inklinovali. Pokud participanté v počátku stáli před volbou formy pěstounské péče, volili přechodnou s ohledem na vlastní vyšší věk a obavu, zda by byli schopni dlouhodobě naplňovat potřeby dítěte.

„My to měli postavené tak, že hlavně chceme pomoci dítěti, které to potřebuje, když máme dostatek sil, energie, a místa, jak v naší náruči, tak doma.“

„Tak jsme nad tím tak uvažovali, ale pak to z toho důvodu, že už jsme starší, a jestli teda tomu děcku pomůžeme, když bude mít tak staré rodiče, že budeme jako dědeček s babičkou, jsme se rozhodli pro tohle.“

„Mě vždycky bavili děti, ale abych šla do mateřinky a podobně, tak tam byly ty talentovky, neuměla jsem na nic hrát, a taky na to doma nebylo, tak to nebylo nějak ani žádoucí, takže mě to k těm dětem vždycky takhle táhlo, a tady jsem našla způsob, jak se můžu realizovat, a navíc s obrovským přesahem, jakože teda smyslem.“

Zatímco se všichni participanté bez rozdílu pozastavovali nad otázkou motivace a ztotožnění se s rolí přechodného pěstouna, jednotlivě zaznívalo také dostatečné *materiální zabezpečení, stabilní rodinné vztahy, dostatečný věkový odstup biologických dětí v rodině, či stabilita osobnosti potencionálního pěstouna.*

„Myslím, že rozhodně by měli brát ohled na svoje děti, a netlačit je do toho, když třeba nechtějí. To i já jsem vedla dlouhý rozhovory se synem, a to je už dospělý chlap a navíc tu ani poblíž nebydlí.“

„Ale jakože pokud se bavíme o tom přechodným pěstounovi, tak ten musí být dostatečně psychicky vyrovnaný, a mít hlavně taky vyřešený rodinný vztahy.“

„A že to úplně jednoduchý není, ona na to musí být povaha, člověk musí být tak nějak vnitřně silnej.“

b. Předpoklady na straně dítěte uvažovaného ke svěřeni do pěstounské péče na přechodnou dobu

Často diskutovaným tématem byla také otázka „vhodnosti“ dítěte za účelem svěřeni dítěte do přechodné pěstounské péče. Jednoznačná shoda mezi participanty panovala v otázce dětí novorozeneckého až předškolního věku, a sice bez ohledu na výhled dítěte, u dětí se *závažným zdravotním handicapem, zakládajícím obtížnost nalezení dlouhodobého řešení v náhradní rodině*, pak participanté svěřeni do přechodné péče tímto limitovali.

Vyjma výše uvedených skupin participanté komunikovali jistou pochybnost o správnosti označení určitých skupin dětí jako (ne)vhodných, odvolávajíce se na to, zda lze reálně vyhodnotit „šanci“ dítěte na svěřeni do náhradní rodinné péče. Zatímco někteří participanté ponechávali tuto otázku bez odpovědi, hovořice o určité ambivalenci, více než

polovina participantů se vyjádřila ve smyslu preference svěřeni dítěte do přechodné formy pěstounské péče.

„Já si neumím představit, jak by se to dalo hodnotit. To podle mě nikdo neodhadne, jestli půjde dítě do další péče nebo se bude muset dát do ústavu. U hodně postižených dětí, tam bych volil tu péči v ústavu, ale u zdravých dětí, u těch to podle mě jednoznačně nikdy nevyhodnotíte, jestli budou nebo nebudou mít štěstí a najdou se jim rodiče.“

„Věřím tomu, když říkají, že do pěti let se ta zkušenost (pozn. navázání vztahu) do těch dětí nějak zapíše. Myslím si, že jo, že to zkusit a ono to nějak dopadne. Já měla tři takový ty těžko umístitelný děti, a šly všechny. Takže to předem nikdo neví, jestli to jako nedopadne.“

„Za mě určitě nejdřív přechodka, já si totiž myslím, že těm dětem aspoň otevřeme něco, a i když třeba ta budoucnost pak dopadne jinak, tak jim můžeme trochu pomoci tím dobrým základem.“

Stran necelé poloviny participantů zazněla také úvaha, že tuto otázku je obtížné zodpovědět rovněž s ohledem na to, že lze těžko hodnotit, které dítě je, vzhledem k určitému jeho osobnostnímu vybavení, pro tu kterou formu náhradní péči vhodné.

„Ono co jednomu způsobí těžkou deprivaci, to může druhé s menšími odřeninami jakože přejít.“

„Záležet bude podle mě taky na konkrétním dítěti, na jeho osobnosti, jak se to na něm celé podepíše.“

c. Systémové „dispozice“

V průběhu rozhovorů komunikovali participanté také určité problematické aspekty, na něž při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu narážejí, a které současně přičítají „na vrub“ systému. Tyto představovaly zejména *nepružnost systému sociálně-právní ochrany dětí, pojetí práce s biologickou rodinou a nedostatečná podpora návazné dlouhodobé náhradní rodinné péče.*

„Takový to jednání těch úřadů a soudů, konání všech co rozhodují, aby bylo pružnější, protože je to strašně dlouhý, a ten čas tomu děťátku hrozně rychle utíká.“

„Soudy, termíny, předběžná opatření, prostě věci kolem prodlužování pobytu dítěte, nebo naopak uspěchaného předávání dítěte, to je ten největší problém asi.“

„Nechápu, proč se podporují rodiny, u kterých se vidí, že k nim dítě nebude moct jít. Tím nechci zpochybňovat práva rodičů, ale někdy mi přijde, že se jejich práva hájí víc než dítěte. A když, tak dobře, ale proč se s rodinou nepracuje jinak, když takhle, jak to je teď, to evidentně nefunguje.“

„To slyšíme pořád, že nejsou pěstouni, ale aspoň já nemám pocit, že s tím kraj něco dělá.“

Právě absence efektivní práce s biologickou rodinou umožňující bezpečný návrat dítěte do rodiny, spolu s nedostatkem náhradních rodičů nabízející dlouhodobou formu péče, představují dle participantů důvod, pro který řada přechodných pečovatelů v této roli končí, respektive se dítěti původně svěřenému do přechodné péče stává dlouhodobými pečovateli či ze systému zcela odchází. Participanty je přitom tato situace shodně vnímána jako selhání

systemu, nikoliv pěstounů samých, neděje-li se tak v průběhu zahájení kroků k přechodu dítěte do rodiny či dlouhodobé náhradní rodinné péče.

„Nic není horší než představa, že budete to váma vymazlený dítě dávat do ústavu, to pak leckoho dožene k tomu, že si ho buď vezme, nebo úplně skončí, protože přemýšlíte, jaký že to má vlastně smysl.“

„Nebo prostě skončíte dřív, než byste za normálních okolností vydržela, jakože podlehnete té hrozně frustraci a ztratíte ten zápal, prostě jakože vyhoříte.“

„Pár pěstounů už takhle skončilo, protože to pro ně bylo tak emočně těžký, že buď šli na pěstouny natrvalo, nebo skončili, úplně.“

Čtyři participantů se v kontextu posledního zmíněného tématu také vyjadřovali k tzv. *skrytému pěstounství*, které považují za selhání systému, v rovině neodhalení této motivace, přičemž se vůči tomuto přístupu žadatele staví odmítavě, hovoříce o neetičnosti takového jednání a poškozování pověsti pěstounů na přechodnou dobu.

„My měli takový pocit už v přípravě, že ta jejich motivace není úplně přechodková, no a protože jsme z jednoho kraje, tak víme, že si paní druhé dítě nechala, a určitě tam nebylo to, že by se pro holčičku rodina nenašla.“

„To byli špatný psychotesty, už na začátku, to by se snad tím mělo odhalit, ne?“

„Mně se to nelíbí, to že si pěstoun jako vybere z těch dětí, co se mu bude líbit nejvíc. Takhle my jsme se nepohodly s jednou pěstounkou, co mi to normálně přiznala, jako kdyby to bylo něco v pořádku.“

„Tohle by nakonec mohli udělat všichni, ale to není smysl téhle naší péče, a není to dobře ani pro ty děti, ani pro nás, že se pak třeba vytvoří tenhle obraz o přechodnácích.“

II. Souvislosti výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu

Daná kategorie sdružuje témata, které se u participantů opakovaně objevovala v kontextu přímého výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, a jež lze členit do následujících subkategorií:

a. Kompetence pěstouna na přechodnou dobu

V praxi se dle participantů ukazuje problematickým *nejasné rozdělení kompetencí* mezi jednotlivými aktéry systému, které se mimo jiné, dle zkušenosti participantů, nezřídka v jednotlivých krajích liší, a postupy tak postrádají i určitou *jednotu*.

„Něčemu v systému vážně nerozumím, protože když mám dítě z OSPOD ..., tak ten mě ve věcech automaticky kontaktuje, sděluje průběžně informace, a pak třeba dostanu dítě z ..., a nestačím se divit, protože kdybych se sama neozvala, nemám ponětí, jestli a kdy vůbec by se mi někdo ozval.“

„My jsme takhle v začátku narazili u dvou dětí na jednu sociální pracovníci, ta byla úžasná, a u třetího dítěte na jinou, a tam to zůstalo skoro všechno na nás zase. A kdybychom neměli ty zkušenosti s předešlými dětma, tak bychom vůbec nevěděli, jak se máme zachovat.“

„Taky asi záleží na kraji, v (...) měli pořad čas na všechno, a já pak měla pocit, že musím rozhejbat ten OSPOD, co měl pracovat sám o sobě, jak dělá ty věci u nás.“

b. Role pěstouna na přechodnou dobu

Participantů komunikovali také zkušenost, že se necítí být plnohodnotnými partnery dalších aktérů systému, a, ačkoliv toto své postavení nezpochybňují, za problematické považují situace, v nichž pěstoun není respektován jako nositel významných, o dítěti nenahraditelných, informací. Partnerskou rovinu přitom více vnímají stran provázejících organizací, jejíž roli však, na rozdíl od role úřadu, vnímají jako provázející a podpůrnou.

„Tak doprovázející organizace je pro mě určitě partnerem, tam necítím, že by se na mě někdo díval, že bych byla klientem, ale co se týče úřadu, tak tam se vnímám v klientské pozici.“

„Ten, kdo vás kontroluje, tak podle mě ani partnerem být nemůže, tak to je za mě v pořádku, ale co mi vadí, že nás třeba neberou jako odborníky, když to řeknu hloupě, „na dítě“.

„Mě nevadí, že mě nenechají rozhodovat, to chápu, že není moje úloha, ale že ke mně nepřistupují tak, že jako nositel informací jsem pro ně partner, protože vím o dítěti víc, než kdokoliv jiný.“

c. Potřeby pěstouna na přechodnou dobu

Ačkoliv je z rozhovorů s účastníky patrné, že se tito ve spektru či také intenzitě svých potřeb, v kontextu čerpání podpůrných služeb, zdatně liší, lze detekovat určité situace, které účastníci shodně charakterizují jako náročné a žádající si odbornou podporu.

Mezi uvedené situace účastníci řadí kontakt s biologickou rodinou dítěte, nezdárně probíhající přechod dítěte a nápadnosti ve vývoji či projevech dítěte, v nichž využívají služeb *asistovaného kontaktu, doprovázení* či *odborné, často psychologické, konzultace*.

„Jako ty možnosti jsou, víme o nich, ale zatím jsme nepotřebovali nic, vlastně jen tu pomoc s mámou malého. Člověk si zařídí už i to první převzetí, vyběhá si všechny papíry, takže asi spíš méně než víc.“

„My ty věci hodně řešíme s manželem, ale nějak takhle ne. Možná u té první holčičky by nám to pomohlo, ale tehdy jsme to necítily tak, že bychom to museli řešit s nějakým odborníkem“

„Podporu určitě máme, vlastně ji máme spousty, protože když ji potřebujeme, tak si o ni vždycky řekneme.“

„Já vždycky při přechodu, tam mám jako pocit, že když něco, tak mi pomáhá hájit zájem toto dítěte, a vůbec tak jako často, svěřit se, poradit se, a pak si i třeba vylít srdíčko po tom odchodu, tam to taky využívám.“

Absolvování *vzdělávání*, které se váže k povinnostem pěstouna, a jímž tak nezbytně procházejí všichni oslovení účastníci, je účastníky kvitováno, ačkoliv více než získání znalostí samých účastníků jednotně uvádějí možnost *sdílení* zkušeností, na níž je v rámci vzdělávání zpravidla vyšetřen prostor.

„U toho vzdělávání vlastně moc nevíte, co pak budete potřebovat, takže prostě chodíte. Co je teda důležitý, je to, že se tam teda sejdeme všichni pěstouni, vyměníme si nějaký zkušenosti, prostě si popovídáme, posílíme se navzájem. Ono někdy vám to dá víc, než to školení.“

„Největší přínos je to, když mám možnost pokecat s jinými pěstounama, načerpat z nich tu energii, ty pozitiva, co mají oni, to je pro mě asi jako nejvíce. Protože co ty školitelky říkají, to je teorie, ale od kolegyně praxe.“

Téměř dvě třetiny participantů využívají možnosti *konzultace po odchodu svěřeného dítěte*, s cílem reflexe a uzavření zkušenosti, čtyři pěstouni pak mají zkušenost s čerpáním *supervize*, kterou hodnotí jako přínosnou i z hlediska vlastního rozvoje.

Odchod svěřeného dítěte přitom participantů vnímají za situaci v celém procesu emočně nejvíce zatěžující, a sice z titulu odpoutání se od dítěte a, v ideálním případě, pomoci dítěti při obnovení či navázání vztahu s novým pečovatelem.

Prožívání participantů je mimoto v případě návratu dítěte do biologické rodiny, z níž bylo dítě odebráno, často provázáno obavami, aby v péči rodičů nadále prospívalo. Velmi těžce je participanty prožíván výhled přechodu dítěte do péče ústavního zařízení, přičemž téměř dvě třetiny participantů komunikovaly potencialitu změnu formy pěstounské péče, či skončení v roli pěstouna na přechodnou dobu, byli-li by této situaci vystaveni.

„Ráno už jsme potom odjížděli a já jsem to hrozně těžko prožívala, brečela, nechtěla jsem tak před tou Lucinkou být a snažila jsem se držet a nemohla jsem ji už ani vzít do náruče, protože v tu chvíli by se to ve mně spustilo. To bylo hodně silný všechno, hodně mě to vyčerpalo citově.“

„V tom se necítím úplně dobře, když jsem si vědomá, že to ten rodič doted' nezvládl, nevím, co se za tu dobu naučil nebo nenaučil, jak se se sebou popral, a vracím mu to mazlené dítě, a vlastně ani nevím, do jaké péče.“

„Já jsem teda tvrdila, že bych dítě do kojeňáku odvezla, protože moje péče má prostě nějaký limit trvání, ale když se pak stalo, že se najednou nevědělo, co bude, sama jsem nevěděla, ale asi bych si ho bud' nechala, nebo skončila, asi bych už nedokázala pokračovat.“

„Já nevím, tak bych to asi musela zvládnout. No ale nevím, jestli bych v tom pak teda neskončila, protože to je asi, nevím jak to říct, je to hrozný na ty emoce.“

„Asi je pravda, že kdyby se to stalo, hodně bych přemýšlela, jaký to má asi pak smysl. Nevím, asi bych uvažovala, že bych i skončila.“

V kontextu zpracování zkušenosti odloučení od dítěte participantů hovořili o několika faktorech, které se do tohoto procesu promítají a činí jej snazším, či naopak působí v opačném směru. Mezi těmito participanty jmenovali jednotně délku trvání pěstounské péče, náročnost péče o svěřené dítě, sílu citové vazby, zdárnost přechodu dítěte, respektive jeho nastavení optimálně potřebám dítěte a současně také přítomnost zpětné vazby, jak dítě v rodině nových pečovatelů prospívá.

„Je to každý jiný, asi záleží i jak dlouho tady je, co všechno ta péče o něj třeba navíc obnáší.“

„Takhle, každý dítě je jiný, a i to předávání je potom jiný. Třeba toho druhýho chlapečka, toho jsme měli jenom dva měsíce, a tam mi to vůbec nepřišlo, to byla krátká doba a nějak víc mě to nestačilo zasáhnout, ale to předposlední, tak s tím jsem se hodně špatně loučila, protože ten se mi dostal pod kůži, tak tam to bylo o hodně těžší.“

„Hlavně když se dobře nastaví přechod. U těch prcků, tam to jde rychle, a asi i čím je to předávání rychlejší, tím je to lepší, ale u těch starších dětí, co už si vás hlídají, protože k vám přilnou, tak tam je potřeba už hodně plánovat a dýl předávat, aby to tomu dítěte sedlo, aby si na ty lidi postupně navyklo.“

„To je na tom to nejlepší, když to dítě dávám pryč, tak ten zážitek z toho, jak ty noví rodiče reagují na to dítě a už se těší.“

„Pro mě je samozřejmě důležitý vědět, že se to dítě má dobře. Že pošlou fotku, že je malý spokojený. Vůbec už ten pocit, že se můžu ozvat, ten je pro mě moc důležitý.“

„To loučení je hrozný, hlavně pro mě, ale pak když vidíte, jak se ty děti mají dobře, tak to vlastně nahradí všechno to, ty slzy, který proleju, když jde dítě pryč.“

Jako významný faktor byla více než dvěma třetinami participantů uváděna též kvalita kontaktu či vztahu s budoucím pečovatelem dítěte, která, neprobíhá-li dobře, je participanty nelibě prožívána.

„To byla těžká zkušenost v tom, že ta paní byla hodně taková razantní, hodně si to chtěla dělat po svém. ... Ona si nedala říct, že to dítě už má i nějaký návyky. Byla zvyklá na určitý věci a nechtěla z toho slevit, a nenechala si říct, a to jsme si já i manžel fakt těžce odnesli, a to o víc jsme chtěli nové miminko.“

„Pro mě je důležitý, aby rozuměli tomu, že se nejdřív musejí podřítit oni tomu dítěti, a že to dítě já znám a snažím se pro něj ty věci udělat jenom dobře, ne jim nějak bránit v navázání.“

Participantů se rovněž shodli, že opakovanou zkušeností přijetí a následně předání dítěte se kumuluje míra procesních znalostí a dovednosti se v procesu snáze orientovat, ale do prožitkové roviny se nepromítá.

„Hodně se naučíte chodit v těch věcech, aspoň v tom jednom kraji teda, ale jak to budete zvládat jako žít, tak to záleží, ale určitě ne na zkušenosti.“

S tímto také úzce souvisí problematika *nastavení doby odpočinku*, které se děje zpravidla dle potřeb pěstouna po domluvě s příslušným krajským úřadem, v jehož evidenci jsou pěstouni vedeni. Neúměrně dlouhou dobu čekání přitom pěstouni prožívají negativně, přičemž pro některé je tato situace nepochopitelná, či také znejišťující.

„Tak ten první týden dva si uděláte, co s tím dítětem nestiháte, a pak už je tady tak podivně prázdný, a vy už napjatě čekáte, jaký děťátko k vám teď přijde.“

„Pěstounka jsem proto, abych měla doma v péči děti, a ne abych tady seděla a čekala několik týdnů ne-li měsíců, než nějaký dítě bude. A klidně jsem ochotná pro to dítě někam jet, pokud je to možný. Tady dětské centrum je dětí plné, nechápu, proč nedají dítě namísto tam ke mně.“

„To je asi to nejhorší, to čekání. Jak se to pak tahá, už je to měsíc, nebo i víc, vy už máte všechno udělané a čekáte, že přijde dítě, a ono nepříjde, a vy nevíte, co se sebou.“

„Když je to pak hodně dlouho, tak se vám pak hlavou honí i myšlenky, jestli vás třeba nechtějí vyřadit, nebo vás nechtějí, protože nejste dost dobří, horší než ostatní, někdy z toho už člověk docela blázní (smích).“

d. „Zisky“ pěstounství

Mezi zisky pěstounství, které jsou reprezentovány pozitivními aspekty pěstounské zkušenosti, byly zastoupeny smysluplná seberealizace a pocit naplnění, uváděné bez rozdílů všemi participanty, jednotlivě pak zaznívalo také obohacení života, zaplnění prázdného

domova či sdílená radost, objevující se u mužů, kteří rozhodnutí partnerek podpořili, nicméně realizace v práci s dítětem nebyla jejich motivem, ale motivem jejich partnerek.

„Ta práce do vás přinese nebo ve vás vyvolá takový opravdu dobrý pocit z toho, že děláte něco, co má smysl.“

„V tom jsem se konečně našla, a dokud ještě tu sílu mám a těm dětem chci pomáhat, tak je to pro mě prostě takový hodně přínosný.“

„Hezkej pocit, že prostě ty děti jdou a vy tak nějak zůstáváte jejich součástí, že jste odvedli kus smysluplný práce.“

„Přinese Vám to do života takový hezký rozruch, vyplní ten prázdný prostor, čas, naplní vás to.“

„Mně hlavně klid od manželky (smích). Ale v tom pozitivním, já jsem rád, že je takhle manželka spokojená, a mě koneckonců taky těší, když pak vidíte tu radost dítěte, a že mu snad taky něco předáváte.“

e. „Ztráty“ pěstounství

K vnímaným ztrátám, které představují negativní aspekty pěstounské zkušenosti, byly participanty řazeny *ztráta soukromí*, *míra vyčerpání*, či *ztráta svobody v plánování času*. Zatímco výše uvedená negativa byla zastoupena u všech participantů bez rozdílu, u necelé třetiny participantů byla komunikována také ztráta vazeb na některé přátele, kteří nebyli schopni či ochotni porozumět motivům a naplnění participantů plynoucího z této činnosti.

„Normální ztráta soukromí, otevíráte svůj domov spoustě cizích lidí, ukazujete jim, jak žijete, a to je podle mě hodně intimní, ale s tím se musí člověk na začátku nějak smířit.“

„Čas. Svobodu. Kdykoliv volno. Nenaplánujete si nic. Nehnete se.“

„Máte strach, máte větší strach než byste měla o své dítě. Protože v televizi být nechcete, tak jste u toho dítěte dvacetčtyři hodin denně.“

„Byla jedna známá, která mi řekla, ty si můžeš užívat a radši se staráš o haranty, a to mě jako zarazilo, a nechtěla nebo mi neuměla rozumět, tak jsem jí pak radši už ani nevyhledávala, a jsou i další, co vás pak takhle radši odsunou.“

„Člověk má přátele na to, aby s nima sdílel něco, no a těch nám moc nezbylo, je jich hrozně málo, co chápou, co děláme. Ani nevím, kdo pořádně.“

III. Postavení pěstounské péče na přechodnou dobu v systému péče o ohrožené děti

Také stran pěstounů na přechodnou dobu se v rozhovorech objevovala témata reflektovaného významu existence daného institutu a současně stávajících výzev ve smyslu směru, jakým by se měl rozvoj tohoto institutu ubírat.

a. Percipovaný přínos institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Přínos existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu dávali participanti do spojitosti se *saturací psychických potřeb dítěte*, vycházející z individualizované péče o dítě, jejíž nezbytnou součástí je vytvoření vztahu mezi dítětem a pěstounem.

„A pak vlastně když odchází, tak my mu dáváme ty jeho věci, album, fotky, zkušenosti, co má a nemá rád, tak to si myslím, že v těch ústavech jim tohle dát nemůžou, protože na to nemají kapacitu, prostředky, čas.“

„Já vím, že je o děti v tom kojeňáku nebo děčáku postaráno, ale je to jen to fyzično, ty děti nejsou tak vymazlený, jako jdou tady od nás.“

„Co u nás nemá, je ta nadbytečná péče. To nechápe ani doktor, proč máte chodit tady na neurologii, tady na psychologický vyšetření s miminem.“

„Určitě, protože jako co v tom kojeňáku? Jednak jsem tam pracovala, tak vím, a pak si vemte, jak vás dítě zaměstná. A navíc kolik nás tady má, pět. Takže on má tady pět lidí, co ho mají fakt rádi. Tam má jedna sestra pět, šest dětí.“

„Neříkám, že v těch domovech pracují špatně, jenom si uvědomuju, že tam těch dětí je dost, ty jim ani nemůžou dát, co můžeme my. A to je ta naše přidaná hodnota, která je podle mě pro to dítě ohromně důležitá.“

Všichni participanti jednoznačně odmítli, že by usilovali o udržení určitého odstupu od dítěte, nebo by tento přístup považovali za žádoucí, neboť jej vnímají jako podstatu své péče, umožnit dítěti si vytvořit vztah a zažít osobní, láskyplnou péči.

„Já jsem takovej typ, že přilnu k těm dětem snad až moc, ale já to jinak neumím, a to ani nejde podle mě, držet nějak ten odstup.“

„Asi bysme byli špatní pěstouni, kdyby nám to děcko bylo lhostejné. To nejde, s tím děťátkem jste, přiroste vám k srdci.“

„Ale tak proto tu taky jsme, ukázat tomu dítěti, že tady na světě někoho má, že tu pro něj jsme, kdybysme ho měli odstrkovat, tak jsme si ho nemuseli brát.“

b. Stávající výzvy institutu pěstounské péče na přechodnou dobu

Velkým tématem se také v této skupině participantů ukázala být otázka specializace pěstounů na přechodnou dobu, která byla, vyjma dvou participantů, považována za žádoucí. Participanti, kteří se klonili na stranu specializace, argumentovali jak potřebou zohlednit možnosti a schopnosti pěstounů, tak materiální náročností, přičemž dva participanti, kteří se vůči specializaci vymezili, argumentovali, že přijme-li člověk tuto práci jako poslání, měl by být schopen péče o jakékoliv ohrožené dítě, či by alespoň měl být této možnosti otevřen v mimořádných případech.

„Víte, já to беру tak, že když se to nastaví nula až osmnáct, odpadne spousta dobrých pěstounek a rodin, co si třeba netroufnou na starší dítě, protože to prostě umí s malými. A někdo zase zvládá ty větší děti, tak pro nezohledňovat naše možnosti a schopnosti.“

„Je to nesmysl chtít po přechodných pěstounech mít kategorii nula až osmnáct. Víím, kolik věcí potřebuju na to miminko, jakou zásobu. A ještě když si představím, že bych měla být připravená na to dítě větší nebo až osmnáct, tak to si neumím představit, jak by to bylo v praxi.“

„Až mi řeknou nula až osmnáct, tak skončím. Víím, co dokážu, a co ne. A já prostě na ty větší už nemám, nejsem nejmladší, a upřímně mě prostě naplňují ta miminka, nevím, co bych si počala s dvanáctiletým pubertákem.“

„Za mě přihlížet jak k potřebám společnosti, tak našim možnostem. Prostě být ochotný v případě nějaké akutní potřeby prostě čas od času udělat výjimku, a přijmout dítě mimo svoji představu.“

Stran velké většiny participantů zazněla také potřeba osvěty veřejnosti v oblasti pěstounské péče. Ta byla komunikována jak v souvislosti s přítomným negativním obrazem pěstounské péče na přechodnou dobu, tak také jakýmsi opomenutím její „klasické“ formy, což participanté považují, v kontextu určité „závislosti“ přechodné péče na dalších institucích, za nešťastnou.

„Slyším pozitivní, ale hodně i negativní, to jedna paní, když jsem neměla v péči dítě, tak ta mi vpálila, no to jsou ty, co dělaj s těma dětma, a maj se jako prasata v žitě.“

„Normálně od běžných lidí se setkávám víceméně s pozitivní odezvou, ale co mi třeba vadí, jsou názory politiků, od kterých pak má veřejnost zkreslené názory.“

„Co mě překvapuje, že se nějak nemyslí na podporu dlouhodobé pěstounky. Vždyť my jsme na ní, ve spoustě případech, doslova závislí.“

7.2 Diagnostika syndromu vyhoření – CBI

Následující text bude věnován vyhodnocení dotazníku CBI – Copenhagen Burnout Inventory, jenž byl administrován a hodnocen v souladu s informacemi uvedenými v kapitolách 6.2 a 6.3.

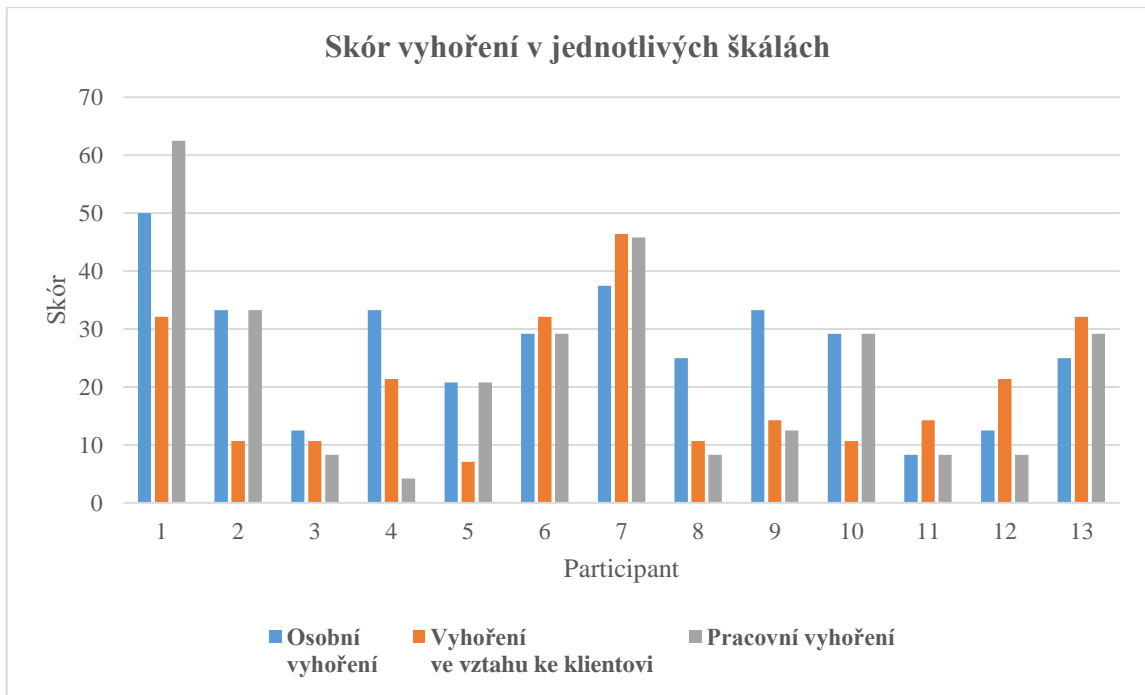
Uvedený dotazník byl zvolen coby doplňková metoda předkládaného výzkumu, cílem jejíž administrace bylo ověření přítomnosti potenciálního rizika vyhoření u skupiny pěstounů na přechodnou dobu, které je, v souvislosti s nároky plynoucími z daného typu péče, diskutovaným tématem.

Na podkladě vyhodnocení dotazníku CBI bylo zjištěno, že vyhořením byl stížen pouze jeden participant z celkového souboru třinácti participantů, přičemž vykazoval vyhoření v rovině osobní, a sice na pomezí vyhoření (skór 50), určené prožívanou mírou fyzického a psychického vyčerpání, a v rovině pracovní (skór 62,5), určené mírou fyzického a psychického vyčerpání prožívanou ve vztahu ke své práci.

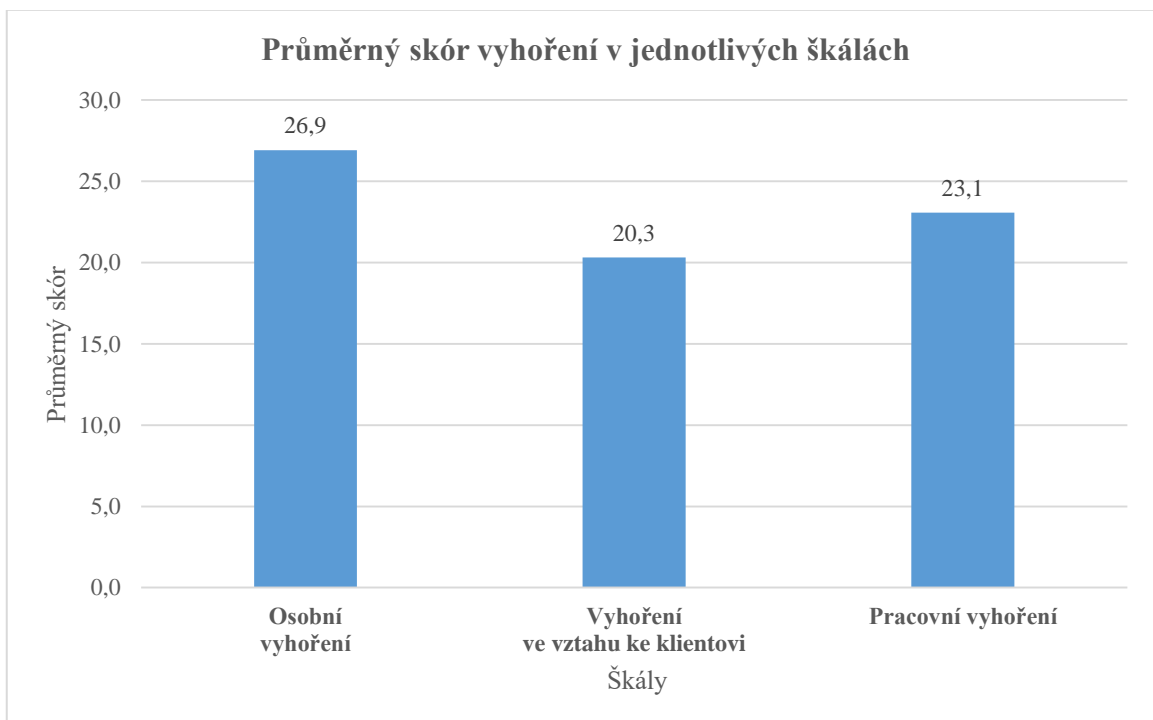
Hraniční hodnotě vyhoření se ze souboru zbývajících dvanácti participantů přiblížil pouze jeden participant, a sice v rovině pracovního vyhoření (skór 45,8) a vyhoření ve vztahu ke klientovi (skór 46,4), určené mírou fyzického a psychického vyčerpání a únavy prožívanou ve vztahu k práci s klientem.

Na míru vyčerpání prožívanou participanty ve škále osobního vyhoření, pracovního vyhoření a vyhoření ve vztahu ke klientovi odkazují níže uvedené grafy (viz graf 1). Míra vyčerpání v rámci uvedených škál se přitom významně neliší, jak je patrné z průměru součtu hodnot jednotlivých škál (viz graf 2).

Graf 1 Skór vyhoření participantů v jednotlivých škálách

Graf 2 Průměrný celkový skór vyhoření v jednotlivých škálách

Lze se domnívat, že uvedené zjištění souvisí zejména s participanty komunikovaným naplněním z výkonu pěstounské péče. Diskusi této a dalších možných souvislostí je věnována kapitola 8.4.

7.3 Odpovědi na výzkumné otázky

Kapitola nabídne shrnutí výzkumných zjištění v podobě zodpovězení stanovených výzkumných otázek. Rozpracování těchto zjištění a jejich zasazení do širšího kontextu poznatků o daném tématu bude věnována následující kapitola.

Výzkumná otázka č. 1: Jaký význam je přikládán existenci a uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi?

Zjištění výzkumu svědčí o nemalém významu, který je existenci institutu pěstounské péče na přechodnou dobu participanty jednotně připisován, přičemž je jimi uváděn do souvislosti s přínosem spočívajícím v individualizované péči poskytované dítěti jedním pečovatelem, k němuž si dítě vytváří vazbu, a jenž saturuje současně ne pouze fyzické, ale také psychické potřeby dítěte, což se, v konečném důsledku, pozitivně promítá ve vývoji osobnosti dítěte.

Přestože lze konstatovat, že participanti stavěli přínos tohoto institutu nad případná rizika, nebyla jimi však ani tato zcela opomenuta. Zaznívala zde především negativa spojená s rizikem traumatizace dítěte v kontextu přechodu do návazné formy péče, zvláště v případě jeho umístění do zařízení ústavní výchovy či neúměrně dlouhého trvání pěstounské péče na přechodnou dobu, a s tímto úzce související a participanty upomínaný problém nedostačující návaznosti ve smyslu nízkého počtu žadatelů o formu dlouhodobé náhradní rodinné, zejména pak pěstounské, péče, či také ve smyslu neefektivní práce s biologickou rodinou, jež by skýtala možnost bezpečného návratu dítěte do původní rodiny.

Výzkumná otázka č. 2: Jak je vnímána role pěstounů na přechodnou dobu, potažmo institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?

Role pěstounů na přechodnou dobu, jak byla reflektována participanty výzkumu, je, z titulu postavení pěstouna na přechodnou dobu, reprezentována dvěma rovinami, a sice rovinou partnerskou a rovinou klientskou. Zatímco partnerská rovina této role plyne z hlediska znalosti osobnosti dítěte a pěstounovi přiznaných kompetencí, klientská rovina je dle participantů určována povinnostmi, které jsou pěstounům uloženy zákonem, zejména povinností spolupráce a umožněním sledování plnění dohody o výkonu pěstounské péče. Dle zkušenosti participantů však nejsou obě uvedené roviny v praxi vždy zastoupeny, což participanti hodnotí negativně z titulu toho, že pěstouni zkušenost nerespektu prožívají nelibě, zvláště mají-li pocit, že hájí zájem dítěte, což může v konečném důsledku vést nejen k neshodám, ale také k vyčerpávání sil pěstouna a poklesu motivace.

V kontextu tohoto tématu zazněla též otázka změny statusu pěstouna na přechodnou dobu, respektive ukončení působení v této roli za současného podání žádosti o svěření dítěte do dlouhodobé, zpravidla pěstounské, péče. Tato změna byla participanty nahlížena nikoliv jako selhání, avšak pouze za předpokladu, že k rozhodnutí o uvedené změně nedošlo ve fázi navazování kontaktu s dlouhodobým pečovatelem a bylo současně učiněno na základě uváženého rozhodnutí, s důrazem na neohrožení kapacit pěstouna, jeho rodinného systému a v konečném důsledku i dítěte samotného. Participanti v této spojitosti hovořili také o nezbytné podmínce navázání citového vztahu k dítěti, které, ač činí prožívání odchodu o to těžší, považují za důležité pro zdravý vývoj osobnosti dítěte.

Participanty přiznaný význam existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se promítá také v uplatňování tohoto institutu v praxi, ve prospěch čehož hovoří také výzkumná zjištění reflektující, že se tento institut stal široce využívaným a získal poměrně stabilní postavení v systému sociálně-právní ochrany dětí, ačkoliv je postrádána určitá koncepčnost zejména v otázce specifikace cílové skupiny dětí „vhodných“ ke svěření do této formy péče. V této otázce přitom mezi participanty, a sice jak napříč všemi třemi skupinami, tak v rámci nich samých, nepanuje jednoznačná shoda, vyjma skupiny dětí novorozeneckého až batolecího věku. Činitelé, kteří do rozhodování o oné „vhodnosti“ vstupují, jsou kromě věku dítěte také jeho budoucí výhled či náročnost péče, respektive přítomnost určitých specifických potřeb dítěte.

Výzkumná otázka č. 3: Jaké faktory se promítají do fungování pěstounské péče na přechodnou dobu?

Z výzkumu vyplynulo, že do fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se promítá řada činitelů, mezi těmito zejména legislativní ukotvení, respektive z něho vycházející praxe, s níž úzce souvisí též nejednotnost postupů, či také nejasná distribuce kompetencí mezi jednotlivými aktéry, které byly participanty identifikovány, a které dle zkušenosti participantů ústí ve snížení efektivity tohoto institutu.

Nezbytnou podmínkou pro fungování daného institutu je také působení samotných pěstounů na přechodnou dobu, jejichž výkon je rovněž ovlivněn mnoha činiteli, které jsou reprezentovány zvláště dostupností podpůrných služeb, mírou informovanosti, respektive kvalitou komunikace/spolupráce, přehledností a srozumitelností kompetencí aktérů, možnostmi specializace, či vnímanou smysluplností této „služby“, která odvisí od nalezení vhodného řešení situace svěřeného dítěte.

Ve výzkumu se v této souvislosti ukázala být klíčovou také otázka návaznosti na tento institut, a sice ve smyslu možnosti bezpečného návratu dítěte do biologické rodiny, jež předpokládá důkladné zhodnocení situace a efektivitu práce s biologickou rodinou, či vize svěřením dítěte do dlouhodobé formy náhradní rodinné péče, které byly participanty označeny za naléhavý problém současné praxe.

Výzkumná otázka č. 4: Jaká je incidence vyhoření u osob poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu?

Výskyt vyhoření, a sice v rovině vyhoření osobního a pracovního, byl potvrzen pouze u jediného participanta z celkového souboru třinácti osob, přičemž hodnotě indikující vyhoření se ze souboru zbývajících dvanácti participantů blížil pouze jediný, a sice v rovině pracovního vyhoření a vyhoření ve vztahu k práci s klienty, nicméně hraniční hodnoty vyhoření nedosáhl. Možné širší souvislosti výskytu tohoto jevu budou diskutovány v kapitole 8.4.

8 Diskuse: interpretace výzkumných zjištění

Následující kapitola bude věnována shrnutí výsledků předkládaného výzkumu a současně jejich uvedení do souvislosti s výsledky dosavadních výzkumů souvisejících s tématem této práce. Závěr kapitoly pak nabídne pohled na úskalí výzkumu, jeho přínos a doporučení do výzkumu dalšího.

Výsledky výzkumu budou diskutovány ve spojitosti s výzkumnými otázkami, jejichž znění připojuji:

- *Výzkumná otázka č. 1:* Jaký význam je přikládán existenci a uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi?
- *Výzkumná otázka č. 2:* Jak je vnímána role pěstounů na přechodnou dobu, potažmo institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?
- *Výzkumná otázka č. 3:* Jaké faktory se promítají do fungování pěstounské péče na přechodnou dobu?
- *Výzkumná otázka č. 4:* Jaká je incidence vyhoření u osob poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu?

8.1 Výzkumná otázka č. 1

V diskusích o významu, který je připisován existenci institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, zaznívají dvě klíčová témata, jimiž jsou přínos tohoto institutu v podobě individuální, potřeby dítěte naplňující, péče jedné „své“ osoby, s níž dítě utváří vztah, a současně riziko traumatizace dítěte plynoucí z odloučení od této vztahové osoby a přechodu dítěte do následné péče. Ta může být představována svěřením dítěte do péče ne pouze biologických či náhradních rodičů, avšak také ústavního zařízení, které je za současné situace, jíž je ne vždy efektivní práce s biologickou rodinou skýtající možnost bezpečného návratu dítěte do rodiny a zároveň nízkého počtu žadatelů o formu dlouhodobé náhradní rodinné, zejména pak pěstounské, péče, nikoliv nereálnou a tímto také alarmující.

Na zde uvedenou „odvrácenou stranu téže mince“ poukázali rovněž participanti mnou předkládaného výzkumu, kteří, ačkoliv kladli pozitiva nad výše uvedené riziko, jej v konečném důsledku reflektovali v diskusi o „vhodnosti“ dítěte pro svěřením do této specifické formy náhradní rodinné péče.

Vyjdeme-li ze základního komunikovaného přínosu, jímž je přítomnost vztahové osoby naplňující potřeby dítěte, nezbytně se dostáváme minimálně ke dvěma tématům, které by bylo žádoucí reflektovat v praxi, a jimiž jsou reálnost saturace psychických potřeb dítěte,

v kontextu institutu pěstounské péče na přechodnou dobu zejména potřeby jistoty a stálosti, a „intenzita“ vztahové vazby mezi přechodným pečovatelem a dítětem ve smyslu udržování určitého emocionálního odstupu.

Otázkou možnosti saturace psychických potřeb dítěte v pojetí daného institutu se zabývala Sobotková (2013), poukazující na skutečnost, že naplnění potřeby životní jistoty a stálosti, respektive otevřené budoucnosti, je možno v plné míře naplnit pouze v rodině s dlouhodobou perspektivou, kterou přechodný pečovatel není schopen dítěte nabídnout. K dané otázce se v mnou realizovaném výzkumu vyjadřovala skupina participantů tvořená psychology, kteří však v této otázce nedosahovali jednoznačného konsenzu, neboť ačkoliv shodně označili naplnění těchto potřeb za sporné, se dva participanté přiklonili k možnosti jejich částečného naplnění prostřednictvím plynulého, potřebám dítěte nastaveného procesu přechodu, z něhož přechodný pečovatel odchází tehdy, je-li dítě navázáno na nového pečovatele, představujícího pro dítě zázemí jistoty.

Přestože o takto nastaveném procesu ostatní participanté vypovídali jako o funkčním, nabízí se otázka, nakolik jsme na základě momentu předání dítěte reálně schopni zhodnotit, zda se skutečně, a eventuálně v jaké míře, takzvaně (ne)podepsal na zdravém vývoji osobnosti dítěte. Nestabilita, kterou sebou střídání prostředí dítěte přináší, a jenž za současných podmínek u dítěte proběhne v optimálním případě „pouze“ jednou, bylo řadou zahraničních autorů identifikováno jako značně problematické, mající negativní dopad na formování zdravé osobní identity dítěte, jeho zvýšené zranitelnosti, zejména ve vztahu k budování vlastní sebeúcty, v narušení emocionálního vývoje, či také v problémech v socializaci a v navazování trvalých vztahů (Fernandez, 2007; Sinclair, 2007; Ward, 2009; Wulczyn, Chen, 2010; aj.). S ohledem na závažnost uvedených dopadů je nasnadě zaměřit se v dalších výzkumech na zde uvedenou problematiku, která je, také s ohledem na relativně krátké trvání uplatňování daného institutu, v našem prostředí dosud neprobádanou.

Druhé uvedené téma, a sice určité vyváženosti profesní role a osobní angažovanosti, které je vzhledem k doposud učiněnému poznání, k němuž významně přispěla Šmajdová Búšová (2015), tématem významným, se participanté mnou uskutečněného výzkumu vyjadřovali ve smyslu, že právě citová angažovanost je nezbytným a určujícím prvkem péče pěstouna na přechodnou dobu, což stvrzovali též samotní pěstouni účastní tohoto výzkumu. Zpracování případného traumatu z odloučení od dítěte pak participanté shodně považovali za úlohu pěstouna na přechodnou dobu, jenž má být v tomto procesu náležitě podpořen stran podpůrných, odborných služeb. Uvedené zjištění, a sice že participanté připisují navázání vztahu s dítětem ústřední roli, je potěšující s ohledem na skutečnost, že, jak upozorňuje

Šmajdová Búšová (2015), nemá-li dítě příležitost s pečující osobou navázat vztah, respektive je-li tímto pečovatelem odmítán ve smyslu udržování roviny profesní role, vytváří se u dítěte nedůvěra vůči základní lásce, je limitováno v hladkém přechodu do dalšího vývojového stadia a ohroženo ve svém zdravém psychickém vývoji. K obdobnému závěru dospívají také další zahraniční autoři, mezi těmito například Goodyer (2011) či Sinclair (2007), upozorňující mimo výše uvedené také na dopad ve směru ohrožení schopnosti sociálního začlenění a dostání očekávaným budoucím rolím.

8.2 Výzkumná otázka č. 2

Zjištění výzkumu vypovídají o rozdílném přístupu jednotlivých aktérů systému k roli pěstounů na přechodnou dobu, která zjevně osciluje mezi rovinou partnerskou a klientskou. Toto zjištění je významné zejména vzhledem ke skutečnosti, že nejednoznačnost zastávané role, nedocení a pocit vyloučení z rozhodování o dalším osudu dítěte, které není v rovině klientské zastoupeno, jsou faktory, jež byly McLainovou (2008) popsány jako rizikové v kontextu vzniku a rozvoje syndromu vyhoření.

V souvislosti s tímto tématem zaznívala stran všech participantů také změna statusu (role) pěstouna na přechodnou dobu, a to ve smyslu ukončení působení v roli přechodného pěstouna podání žádosti o svěřeni dítěte do „klasické“ formy pěstounské péče či osvojení. Ačkoliv je tento krok odbornou veřejností nezřídka nahlížen jako selhání pěstouna, vůči tomuto pojetí se vymezili všichni participanté výzkumu, ovšem za předpokladu, že k tomuto dochází mimo plánování přechodu dítěte do návazné formy péče a současně na základě uvážení rozhodnutí. Vyvstává tak otázka, kterou si ve své práci kladla také Šmajdová Búšová (2015), a sice zda právě tato varianta není optimální pro dítě, které je na přechodného pečovatele navázané. Druhou stranou této věci je pak optimálnost tohoto postupu pro pěstouna na přechodnou dobu, která byla participanty reflektována v onom „uvážení rozhodnutí“, akcentovaném z důvodu snahy předcházet situacím podlehnutí určitému tlaku, zpravidla v případech absentujícího výhledu svěřeného dítěte, které nesou riziko pozdějšího selhání pěstouna v této nové roli, již by si za jiných okolností pravděpodobně nezvolil a na níž nebyl připravován.

V kontextu role či postavení samotného institutu pěstounské péče na přechodnou dobu lze konstatovat, že se tento stal široce využívaným a získal poměrně stabilní postavení v systému sociálně-právní ochrany dětí. I přes uvedené tvrzení, ke kterému dospěli také participanté tohoto výzkumu, lze narazit na postrádání určité koncepčnosti, zvláště pak

v otázce specifikace cílové skupiny dětí „vhodných“ ke svěřeni do této formy péče, která mezi participanty výzkumu představovala jedno z široce diskutovaných témat. V této otázce přitom mezi participanty napříč všemi třemi skupinami i v rámci skupin samých nepanovala jednoznačná shoda, vyjma skupiny dětí novorozeneckého až batolecího věku, u dětí starších již participanti komunikovali potřebnost hodnocení této vhodnosti s ohledem také na budoucí výhled dítěte či náročnost péče, respektive možnost naplnění specifických potřeb dítěte pěstounem.

Otázka takzvané vhodnosti dítěte pro danou formu péče se přitom zdá být poněkud opomíjenou, neboť na potřebu hlubších úvah upozorňovaly před několika lety, v době legislativního ukotvení tohoto institutu, již Konečná a Sudová (2011). Na nemalý význam pečlivého uvážení této věci upozorňuje také Sobotková (2013), která ji vztahuje k možnosti reálného návratu dítěte zpět do biologické rodiny, či brzkého svěřeni dítěte do dlouhodobé náhradní rodinné péče, přičemž poukazuje na to, že přechodné umístění dětí od staršího kojeneckého věku je vždy do určité míry rizikové. K reflexi rizik dospěla i řada participantů tohoto výzkumu, jež se promítala v komunikování určité pochybnosti v otázce umístění určitých skupin dětí, zejména dětí starších batolecího věku, dětí bez výhledu následné formy péče, či dětí s určitým handicapem.

Při uvažování o této specifické otázce je třeba mít na paměti, že ačkoliv je u dětí schopnost a možnost adaptovat se na nové prostředí a výchovné podmínky determinována genetickým vkladem i jejich životními zkušenostmi učiněnými před příchodem do nového výchovného prostředí (Langmeier & Matějček, 2011; Koluchová, 1992), což logicky vede k potřebnosti individuálního zhodnocení každého jednotlivého případu, nelze současně opomíjet, že existují určité skupiny dětí, pro něž nese umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu zvýšené riziko. Odpověď na otázku, které děti jsou v této skupině zastoupeny, lze částečně zrcadlit na základě práce Langmeiera a Matějčka (tamtéž), kteří se zabírali úvahou indikace umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy, přičemž ve svých úvahách hovořily o dětech starších šesti až sedmi let, s potřebou citově neutrálního prostředí, dále mladistvých, kteří se již jen obtížně přizpůsobují intimnímu prostředí náhradních rodin, dětí vážně nepřizpůsobených, s poruchami chování působícími obtíže v rodině, dětí z těžce rozvrácených rodinných poměrů, které tímto krokem vyvádíme z frustrační a konfliktové situace, či dětí, u nichž je předpokládán návrat do rodiny, a které by nemělo navázat jiný, příliš těsný, citový vztah.

Ačkoliv nelze rozporovat, že otázka vhodnosti umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je komplikovanou, neboť lze k již dříve zmiňovaným faktorům připočít

také proměnnou osobnosti dítěte a jeho individuální resilience, nemělo by se umíst'ování dětí do této formy péče dít živelně, bez ohledu na jakékoliv souvislosti tohoto umístění, a sice tím spíše, nedokáže-li systém zabezpečit efektivní práci s biologickou rodinou dítěte či dostatečný počet žadatelů o dlouhodobé formy náhradní trvalé péče, které představují současné naléhavé výzvy.

8.3 Výzkumná otázka č. 3

Výzkum přinesl zjištění, že do fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se promítá řada činitelů, mezi těmito zejména legislativní ukotvení, respektive z něho vycházející praxe, se kterou úzce souvisí problematika jednotnosti postupů a distribuce kompetencí mezi jednotlivými aktéry, které, dle zkušeností participantů, nejsou patřičně vypořádání a krom nedorozumění, v něž ne výjimečně ústí, se mohou promítat ve snížení efektivity tohoto institutu. Významným faktorem, který se v kontextu fungování, či lépe řečeno uplatňování tohoto institutu, přímo „nabízí“, a jenž byl identifikován jako klíčový také samotnými participanty, je otázka návaznosti na tento institut, a sice ve smyslu možnosti přechodu dítěte do dlouhodobé formy náhradní rodinné péče či biologické rodiny, avšak za předpokladu práce s rodinou způsobem, který umožňuje bezpečný návrat dítěte a předpokládá schopnost rodičů působit ve směru jeho zdravého vývoje. Zmíněné aspekty jsou přitom v současné praxi bohužel ne zcela uspokojivými, ačkoliv na tyto upozorňovala řada autorů již v počátcích fungování tohoto institutu (Konečná & Sudová, 2011; Sobotková, 2013), a opakovaně na ně upozorňují autoři diplomových prací, kteří volí danou problematiku také jako předmět své práce (Preclíková, 2013; Vinklerová, 2015).

V kontextu přechodu dítěte do návazné formy péče se otevírá téma potenciální traumatizace dítěte z odloučení od vztahové osoby a rizika „putování“ dítěte systémem, které je diskutováno v rámci první výzkumné otázky, a téma nepříznivého dopadu neadekvátně zhodnoceného návratu dítěte do biologické rodiny, na jehož realizační úskalí, a sice ve smyslu neefektivní práce s biologickou rodinou či její neúčinnosti v případech, kdy rodič nemá zájem či není schopen adekvátního přizpůsobení způsobu života umožňujícího návrat dítěte (Preclíková, 2013; Sobotková, 2013). K této pochybnosti určitou měrou přispívá také zjištění předkládaného výzkumu, jehož participantů buď zažili selhání rodin v úpravě podmínek nezbytných pro návrat dítěte, či, byl-li návrat dítěte do rodiny realizován, komunikovali pochybnosti o schopnosti rodiče náležitě naplňovat potřeby dítěte. Nezbytnost

obežřetného přístupu v této věci je podpořeno také zjištěními o diskutabilních výsledcích návratů dítěte do rodiny (Taussig, Clyman, Landsverk, 2001).

Nezbytnou podmínkou fungování tohoto institutu jsou také předpoklady na straně pěstounů na přechodnou dobu, kteří zde zaujímají ústřední postavení. Významnými se přitom ukázaly být jak předpoklady v rovině osobnostní zralosti, odolnosti, adekvátní motivace, či otevřenosti dalšímu vzdělávání a přijímání služeb, tak činitelé, kteří působí na výkon péče, a které jsou představovány zejména dostupností podpůrných služeb, mírou a kvalitou komunikace a spolupráce mezi jednotlivými aktéry, rozdělením kompetencí aktérů, možností specializace či vnímanou smyslností této služby, odvisící od vize řešení situace svěřeného dítěte. Je překvapivé, že přestože na řadu zde uvedených činitelů je opakovaně upozorňováno (Konečná & Sudová, 2011; Preclíková, 2013; Vinklerová, 2015; Sobotková, 2013), nejsou tato dosud náležitě reflektována v současné praxi.

Zaměříme-li se na otázku samotné kvality péče poskytované dítěti, lze z dosavadního poznání a zjištění tohoto výzkumu usuzovat, že do této se významně promítá také psychický stav a citové rozpoložení pěstounů na přechodnou dobu. V tomto rámci sehrává důležitou roli problematika vyhoření, která byla samostatnou dílčí oblastí tohoto výzkumu, a také „ošetření“ potřeb pěstounů na přechodnou dobu zvláště v obdobích příznačných negativním emočním nábojem. Mezi těmito vyvstává období po odchodu svěřeného dítěte, na jehož náročnost upozornili také Ostřanská (2016) a Prachařová (2016), poukazující na prožívání přerušování vazby s dítětem jako situaci velké emoční ztráty, do jehož zpracování vstupují činitelé návratu dítěte do zařízení ústavní péče, nedostatečné podpory ze strany doprovázející organizace, či také nulový kontakt s předávající rodinou (Prachařová, 2016), které byly identifikovány také participanty předkládaného výzkumu coby významní činitelé ovlivňující prožívání a zpracování traumatu z odchodu dítěte. Ve světle těchto zjištění se nabízí zamyšlení nad otázkou, jak, je-li tato situace emočně náročnou a vyčerpávají pro pěstouny na přechodnou dobu, se s touto situací dokáží vypořádat do této formy péče svěřené děti, z nichž mnoha není s ohledem na věk a rozumovou vyspělost situací, v níž se nacházejí, náležitě srozumitelně vysvětlit.

8.4 Výzkumná otázka č. 4

Problematika vyhoření, které je rizikovým, a současně nezřídka přítomným, jevem v pomáhajících profesích, jimž je pojetí institutu pěstounské péče na přechodnou dobu do určité míry blízké, je diskutovanou již i v této úzké oblasti společenské praxe.

Teze, že lidé, kteří pracují s klienty, v jejichž životní historii je přítomna zkušenost traumatu, strachu, bolesti či utrpení, zakoušejí tyto pocity společně se svými klienty, a jsou tak ohroženi určitou formou a mírou vyčerpání (Parkerová, 2009), vedla k výzkumnému zájmu také o uvedený jev ve spojitosti s oblastí pěstounské péče.

Předpoklad, že přechodné pěstounství si vyžaduje určitou „daň“ za nasazení v péči o svěřené dítě, která na osobu pěstouna klade nemalé nároky, byl potvrzen u jednoho participanta z celkového souboru třinácti, jenž přesáhl hraniční hodnotu vyhoření v rovině osobní i pracovní. O určité míře reálného ohrožení vznikem vyhoření lze hovořit v souvislosti s jedním dalším participantem, který se hraniční hodnotě vyhoření blížil, a sice v rovině pracovního vyhoření a vyhoření ve vztahu k práci s klienty. Lze předjímat, byť s patřičnou obezřetností, určitou souvislost vyhoření v pracovní rovině a rovině vyhoření ve vztahu ke klientovi s podmínkami výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, které byly na podkladě rozhovorů s participanty identifikovány v mnoha ohledech jako problematické, zvláště jde-li o jednotnost a srozumitelnost uplatňovaných postupů, rozdělení kompetencí mezi jednotlivými aktéry systému, a konečně tlak na nesespecializaci pěstounů na přechodnou dobu, tedy otevřenost v přijetí dítěte bez ohledu na věk či další charakteristiky.

S oporou ve zjištěních Parkerové (tamtéž) a McLainové (2008), výsledky jejichž výzkumů hovoří ve prospěch skutečnosti, že pocit naplnění z pomoci druhým („compassion satisfaction“) je jedním z protektivních faktorů v rovině osobní resilience a snižuje riziko výskytu vyhoření, lze usuzovat, že participanty komunikovaný pocit uspokojení z péče o svěřené děti, kterou současně vnímají jako hodnotnou, je příčinou nízkého výskytu vyhoření mezi participanty mnou realizovaného výzkumu.

V kontextu výše uvedeného zjištění by bylo žádoucí se v dalším výzkumu zaměřit také na otázku, jaké faktory se negativně promítají do pocitu naplnění z vykonávané činnosti, a tyto následně reflektovat v praxi. Tyto faktory se ve své práci pokusila rozkrýt McLainová (tamtéž), která v této spojitosti hovoří zejména o pocitech beznaděje, bezradnosti, nedocnění, nesrovnalostech v komunikaci, nejednoznačnosti zastávané role, či vyloučení z rozhodování o dalším osudu dítěte. Autorkou zmiňované faktory zaznívaly jako důležité rovněž v rozhovorech s participanty, v nichž vyjma uvedených figurovala také délka trvání pěstounské péče na přechodnou dobu, síla vazby, přesvědčení o zdárnosti přechodu dítěte, respektive jeho nastavení optimálně potřebám dítěte, a současně také přítomnosti zpětné vazby, jak dítě v rodině nových pečovatелů prospívá.

Významu nabývá problematika vyhoření, respektive rizika jeho vzniku a rozvoje v případě této specifické skupiny, také s ohledem na kvalitu péče, kterou je člověk ve stavu vyhoření schopen dítěti, nezřídka traumatizovanému či jinak zraněnému, poskytnout.

8.5 Úskalí výzkumu, přínos a doporučení do dalšího výzkumu

V reflexi úskalí předkládaného výzkumu se nabízí úvaha nad omezením plynoucím z rozsahu výzkumného souboru, jenž by byl v otázce sledování výskytu vyhoření u pěstounů na přechodnou dobu žádoucí rozšířit optimálně na celou tuto populaci. Také pokud se týká početního zastoupení participantů při realizaci rozhovorů, přestože byla analýzou rozhovorů identifikována řada překrývajících se témat, nelze vyloučit, že s nárůstem rozsahu výzkumného souboru by došlo k vynoření témat dalších.

Roli zde sehrává také značná diverzita participantů – pěstounů/rodin vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu, počínaje znakem úplnosti rodiny, počtem svěřených dětí a jejich věkem, okolnostem jejich svěřením do pěstounské péče na přechodnou dobu, jakožto způsobu řešení jejich situace, či také náročností péče o tyto děti, která se mohla promítnout jak ve výpovědích, tak, a to především, v míře jejich vyhoření.

Úskalí výzkumu mohla představovat též rovněž různá míra otevřenosti a sdílnosti jednotlivých participantů, či riziko dvojího zkreslení v komunikovaných výpovědích participantů spočívající v tendenci sebe prezentace v pozitivním světle a určité zdrženlivosti v případě referování o projevech či pocitech, které by mohly být vnímány negativně.

Přínos předkládaného výzkumu je dán postavením této problematiky stále víceméně na okraji výzkumného zájmu, přičemž jej lze spatřovat zejména v možném uplatnění zde prezentovaných výzkumných zjištění coby východisek v úvahách o budoucím směřování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu. Uplatnění mohou výzkumná zjištění nalézt jak v jednotlivých fázích procesu řízení o zařazení žadatele do evidence osob vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu, tak v jednotlivých fázích jejího výkonu, a sice v souladu s tématy a problematickými aspekty popisovanými výše. Výzkumná zjištění přitom mohou být cenná jak pro odborníky pohybující se v této úzce profilované oblasti společenské praxe, tak pro pěstouny na přechodnou dobu či zájemce o danou problematiku.

Jelikož je výzkum na dané téma stále minimálně zastoupený a nekonzistentní, a to i přes skutečnost, že v systému sociálně-právní ochrany dětí zaujímá institut pěstounské péče na přechodnou dobu významné postavení, nabízí se zaměření výzkumného zájmu tímto směrem.

Z titulu obsažnosti dané problematiky lze přitom uvažovat o užším vymezení oblastí výzkumného zájmu, které mohou být formovány kupříkladu dle jednotlivých fází procesu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu či identifikovaných problematických aspektů, na něž upozornili také někteří čeští autoři (Ptáček, 2013; Sobotková, 2013; Konečná & Sudová, 2011), a které mohou být reflektovány také různými perspektivami, ve smyslu nazírání dané problematiky perspektivou psychologickou, legislativní či také perspektivou oboru sociální práce.

Podnětným by bezesporu bylo také soustředění výzkumného zájmu na problematiku vyhoření, na riziko jehož vzniku u této specifické populace upozorňují autoři zahraničních výzkumů (McLainová, 2008; Parkerová, 2009), přičemž se nabízí jeho zaměření ve směru nejen zmapování výskytu tohoto jevu u dané populace, ale také k činitelům, které byly v dosavadních výzkumech identifikovány jako rizikové, či naopak protektivní.

Přínosným by byl bezesporu optimálně longitudinální výzkum zaměřený na sledování vývoje dětí, které v rámci prostupování systémem sociálně-právní ochrany dětí zažily také zkušenost svěření do této formy náhradní rodinné péče, a který by reagoval na mnohé otázky, které si pokládáme a jejichž odpovědi předjímáme na základě určitého dosavadního poznání, aniž bychom však měli možnost čerpat z výzkumných zjištění učiněných v našem systému.

S ohledem na široké uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi sociálně-právní ochrany dětí, a současně předpoklad jeho budoucího rozvoje, je přitom další výzkum zabývající se touto problematikou nezpochybnitelně žádoucí.

ZÁVĚRY

Předkládaný výzkum v souladu se stanovenými cíli poukázal na řadu aspektů, které se ve spojitosti s uplatňováním institutu pěstounské péče na přechodnou dobu ukazují být problematickými, upozorňující na možná úskalí, jejichž rozpoznání je významné s ohledem na podporu zdravého vývoje osobnosti dítěte. Zjištění výzkumu přitom rozkrývají aspekty související jak s problematikou psychologickou, tak rovněž sociálně-právní, prolínající se jednotlivými fázemi výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu.

Nazíráním uvedené problematiky optikou psychologickou se na straně dítěte uvažovaného ke svěřením do této formy náhradní rodinné péče ukázaly být klíčovými zejména momenty posuzování „vhodnosti“ dítěte pro danou formu péče, akcentující vývojové a časové, respektive výhledové, hledisko dítěte, potencialita saturace jeho psychických potřeb, zvláště pak potřeby jistoty a stability, které se v kontextu přechodnosti této formy péče ukazují být značně problematickými, a také riziko traumatizace dítěte plynoucí z přechodu dítěte mezi prostředím, respektive odloučením dítěte od vztahových osob, které se vyznačuje značným emočním nábojem pro veškeré zúčastněné strany. Stran osob a rodin poskytujících pěstounskou péči na přechodnou dobu se zásadním tématem jeví být náročnost této péče, vystupující do popředí především v souvislosti s kontaktem s biologickou rodinou, není-li nahlížen jako pro dítě bezpečný a žádoucí, a nejvýrazněji s fází odchodu svěřeného dítěte, který je doprovázen značnou psychickou zátěží. Roli ve zpracování odloučení od dítěte přitom dle zjištění výzkumu sehrává určitá mentální připravenost, plynoucí ze ztotožnění se se zastávanou rolí, pozitivní kontakt s budoucími pečovateli dítěte a přítomnost zpětné vazby o prospívání dítěte v návazné péči. V souvislosti s nároky kladenými na osobu pěstouna na přechodnou dobu lze sledovat také určitou míru rizika vyhoření, která je však vyvažována pocitem uspokojení a naplnění z vykonávané činnosti.

Do fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu či pěstounů samých se nezbytně promítá také praxe vycházející z legislativního ukotvení tohoto institutu, v níž byly jako problematické identifikovány zejména nejednotnost postupů a nejasná distribuce kompetencí mezi jednotlivými aktéry spolupodílejícími se na výkonu této formy péče, které se promítají zejména v efektivitě využití tohoto institutu, dále též nedostatečné zajištění návaznosti na tento institut, ve smyslu nízkého počtu zejména „klasických“ pěstounů či také neefektivní práce s biologickou rodinou, umožňující bezpečný návrat dítěte do biologické rodiny schopné zabezpečit naplnění potřeb dítěte. Tématem, které se ve výzkumu objevilo v souvislosti s očekávaným rozvojem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, je také

téma specializace pěstounů na přechodnou dobu s ohledem na schopnosti pěstounů na přechodnou dobu náležitě naplňovat potřeby svěřených dětí.

Pokračující odborné diskuse vztahující se k dané problematice jsou bezesporu žádoucí, mají své opodstatnění, zvláště jedná-li se o tolik významný objekt pozornosti, jímž dítě a zdravý vývoj jeho osobnosti nepochybně je.

SOUHRN

Předkládaná magisterská diplomová práce se zabývá problematikou náhradní rodinné péče, konkrétně jednou z jejích specifických, v současné podobě nedlouho existujících, forem, kterou je institut pěstounské péče na přechodnou dobu. Přestože se uvedený institut stává dominující formou krátkodobé péče o ohrožené děti, nenalezneme mnoho prací, které by se zabývaly souvislostmi jeho uplatňování. S ohledem na tuto skutečnost je ambicí této práce přispět k dosud učiněné míře poznání, směřující k identifikaci problematických aspektů a úskalí provázejících naplňování tohoto institutu v praxi sociálně-právní ochrany dětí.

Stávající podoba institutu pěstounské péče, společně s tendencemi v této úzké oblasti společenské praxe, do značné míry odvisí od historického vývoje přístupu státu k dané problematice. Institut pěstounské péče přitom prošel od dob vzniku samostatného Československa pohnutým vývojem, s významnými milníky politického vývoje po roce 1948, představující zlom ve slibně se rozvíjejícím systému péče o děti, či demokratizace systému po roce 1989, přinášející řadu koncepčních změn, zvláště přijetí právní úpravy deklarující přednost náhradní rodinné péče před ústavní výchovou. Předmětem živé diskuse se institut pěstounské péče stává opět až v souvislosti s novelizací zákona č. 359/1999 Sb. v roce 2006, potažmo zakotvením nového institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, jenž byl počinem směrem k rozšíření spektra možností řešení situace ohroženého dítěte a vytvoření alternativy k ústavní výchově. Nicméně, nekoncepční úprava a chybějící hmotné zajištění činily z tohoto institutu prakticky nenaplňované ustanovení zákona, přetrvávající do novelizace uvedeného zákona v roce 2013, odkdy dochází k širokému uplatňování tohoto institutu v praxi sociálně-právní ochrany dětí.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu se oproti „klasické“ formě pěstounské péče vyznačuje řadou specifik, jimiž jsou zejména legislativně určené časové ohraničení této formy péče, zvýšené nároky kladené na žadatele o výkon pěstounské péče na přechodnou dobu, způsob „zprostředkování“ spočívající v přímém svěřeni dítěte do této formy péče na podkladě rozhodnutí soudu, či specifické hmotné zajištění osob vedených v evidenci pěstounů na přechodnou dobu. Právě onen koncept přechodnosti, jenž je ústředním specifikem této formy náhradní rodinné péče, podněcuje řadu věcných diskusí, a sice s ohledem na mnoho diskutabilních, zvláště psychologických, aspektů.

Široce diskutovanými jsou v této spojitosti již od samotného počátku existence tohoto institutu zejména témata „vhodnosti“ svěřeni dítěte do této formy náhradní rodinné

péče, možnosti saturace psychických potřeb dítěte v kontextu jejího přechodného trvání, či rizika traumatizace dítěte souvisejícího s odloučením od vztahové osoby, potencialitou střídání prostředí či neošetřeného návratu do opakovaně selhávající biologické rodiny.

Ačkoliv bylo koncipování tohoto institutu vedeno nezpochybnitelnou skutečností, že rodinné prostředí je nejpřirozenějším činitelem v uspokojování psychických potřeb dítěte, poskytující mu zkušenost, která ovlivní způsob, jakým se dítě bude vztahovat k sobě, společnosti a světu (Kovařík, 2004), a že závislost dítěte na „mateřské“ osobě má zásadní význam pro prvotní utváření osobnosti dítěte (Langmeier & Matějček, 1959), nedošlo již k hlubší reflexi výše nastíněných rizik, ačkoliv na mnohá poukazují zjištění zahraničních autorů, kteří jsou nositeli zkušenosti s uplatňováním obdobných institutů.

Mezi výzkumy identifikovanými riziky jsou zastoupeny zejména negativní dopady nestability na vývoj osobnosti dítěte, zvláště pak ve vztahu k problematickému formování zdravé osobní identity, narušení emocionálního vývoje či potíží v navazování trvalých vztahů a v plnění očekávaných sociálních rolí (Fernandez, 2007; Sinclair, 2007; Ward, 2009), či také diskutabilní výsledky návratu dětí do biologické rodiny, které se mohou promítnout v nepříznivém vývoji osobnosti dítěte (Taussig, Clyman & Landsverk, 2001). Zajímavá zjištění přinášejí také výzkumy věnované udržování citového odstupů od svěřeného dítěte, které se, není-li pečující osoba dítěti vztahově „dostupná“, promítají v limitaci hladkého přechodu dítěte do dalších vývojových stadií (Šmajdová Búšová, 2015; Goodyer, 2011; Sinclair, 2007). Někteří autoři se zabírali také riziky na straně pěstounů, konkrétně rizikem vzniku vyhoření, poukazující na skutečnost, že toto přítomné riziko významně v protektivním směru ovlivňuje míra prožívaného naplnění z vykonávané činnosti (McLain, 2008; Parker, 2009). Výzkum zaměřený na psychologické aspekty této problematiky je v českém prostředí spíše ojedinělou záležitostí. K poznání v této oblasti přispívá Sobotková (2013), poukazující na úskalí v saturování psychických potřeb dětí, riziko jejich traumatizace dítěte z přechodů mezi prostředími, či dilema lidskosti versus profesionality, které se v této formě péče snoubí. Problematiku z hlediska prožívání pěstounů na přechodnou dobu pak přibližují práce Prachařové (2016) a Ostřanské (2016), poukazující na emoční náročnost zejména ve fázi odloučení od dítěte.

Teoretické ukotvení dané problematiky spolu se zjištěními dosavadních relevantních výzkumů představovaly východisko výzkumné části této práce, jejímž cílem bylo zmapování problematických aspektů provázejících výkon institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se zvláštním zřetelem na aspekty psychologické, jejichž rozpoznání je významné s ohledem na zdravý vývoj osobnosti dítěte, a sice perspektivou sociálních

pracovníků organizací pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí, psychologů a pěstounů na přechodnou dobu.

S ohledem na skutečnost, že je populace pěstounů na přechodnou dobu populací úzkou a specifickou, sdružující se při organizacích pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí, bylo k výběru participantů výzkumu přistoupeno metodou záměrného výběru přes instituci, přičemž se participant vybraní touto metodou následně stali informátory pro doporučení dalších kontaktů, čímž došlo k výběru části participantů metodou sněhové koule. Z oslovených organizací se následně také rekrutovali zbylé dvě skupiny participantů, a sice sociální pracovníci a psychologové. Výběrový soubor tvořilo celkem pět sociálních pracovníků, pět psychologů a devět pěstounských rodin.

Těžiště výzkumu spočívalo s ohledem na stanovený cíl v kvalitativní metodologii. Data byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru doprovázenou u skupiny pěstounů na přechodnou dobu administrací dotazníku Copenhagen Burnout Inventory mapujícího výskyt vyhoření. Rozhovory získaná data byla následně analyzována pomocí metody vytváření trsů, jíž byly na základě tematického překryvu identifikovány základní kategorie a k nim příslušející subkategorie. Dotazník Copenhagen Burnout Inventory byl zvolen s ohledem na mapování vyhoření ve třech rovinách, a sice rovině osobního vyhoření, pracovního vyhoření a vyhoření ve vztahu ke klientovi, které umožňuje rozlišení, k jakému faktoru je vyhoření, definované mírou fyzického vyčerpání, psychického vyčerpání a únavy, jež jedinec prožívá, vztahováno (Kristensen, 2005).

Výzkumná zjištění svědčí o významu připisovaném existenci institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, spatřovaném v individualizované péči uspokojující potřeby dítěte osobou konkrétního pečovatele, s nímž dítě vytváří vztah. Reflektována však byla také řada problematických aspektů, a sice jak v rovině sociálně-právní, související s podmínkami výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu ve smyslu nejednotného výkladu legislativy a z něho vycházející rozdílné praxe, nepřehlednosti v distribuci kompetencí, nejasného vymezení role pěstounů na přechodnou dobu, rozdílného pojetí nejlepšího zájmu dítěte a v této spojitosti stavění práv rodičů nad zájmy dětí, či nedostatečné návaznosti v podobě dostupného dlouhodobého řešení situace dítěte, tak v rovině psychologické. V této vyvstávají zvláště témata „vhodnosti“ dětí pro svěřeni do této formy péče, předpokladů na straně žadatele o výkon tohoto typu péče, změna jeho statusu ve fázi působení v roli pěstouna na přechodnou dobu, specializace těchto osob na různě diferencované skupiny dětí, otázka možnosti saturace psychických potřeb dítěte v kontextu potřeby jistoty a stability, vyváženost osobního a „profesionální“ angažování se vůči dítěti, a riziko traumatizace dítěte

z odloučení od přechodného pečovatele, přechody mezi prostředími nebo také neošetřeným a nedostatečně zhodnoceným návratem dítěte do biologické rodiny. Specifickou oblast pak představují souvislosti prožívání osob vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou, kde se ukazuje být významným chybějícím budoucí výhled dítěte, vedoucí k úvahám o změně statusu pěstouna či ukončení této činnosti. Vyhoření, jehož přítomnost výzkum prokázal „pouze“ u jednoho participanta z celkového souboru třinácti, je participanty samými komunikovaným rizikem, odvíjejícím se od naplnění ze zastávané role a smysluplnosti poskytované péče vztahované k nalezení vhodného dlouhodobého řešení situace dítěte.

Postavení této problematiky víceméně na okraji výzkumného zájmu pozvedá přínos zde prezentovaného výzkumu, jehož výzkumná zjištění mohou posloužit jako východiska úvah o budoucím směřování tohoto institutu, či v podnícení zájmu o uvedenou problematiku a inspiraci do dalšího výzkumu. Výzkumná zjištění mohou oslovit jak odborníky věnující se dané problematice, kteří mohou výzkumná zjištění využít při výkonu své práce, tak také pěstouny pěstounskou péči na přechodnou dobu, eventuálně zájemce o danou problematiku, kteří mohou tuto problematiku nahlédnout širší perspektivou zúčastněných aktérů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.
- Bowlby, J. (2012). *Odloučení*. Praha: Portál.
- Browne, K. & Mulheir, G. (2007). *De-Institutionalising and Transforming Children's Services: A Guide to Good Practice*. Birmingham: The University of Birmingham.
- Bubleová, V., Novák, O., Paleček, J., Šmídová - Matoušová, O., Vágnerová, M. & Vyskočil, F. (2014). *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. Získáno 10. 1. 2017 z http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Konference_CR_VYZKUM_2014/Monografie.pdf
- Gabriel, Z. & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.
- Fernandez, E. (2007). *How children experience fostering outcomes: participatory research with children*. *Child and family social work*, 12, 349–359.
- Goodyer, A. (2011). *Child-centred foster care. A rights-based model for practise*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hovorka, D. (2006). Pěstounská péče v proměnách času. *Veřejná správa*, 51–52, 1–5.
- Janků, B. (2015). *Kontexty náhradního rodičovství: přijetí dítěte do pěstounské péče a jeho odraz v životě pěstounů a jejich biologických dětí*. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc.
- Janočková, M. (2009). K pojmu nejlepší zájem dítěte. In *Sborník z IX. celostátního semináře NRP*. Získáno 10. 1. 2017 z http://www.triada-centrum.cz/publ/sborniky/sbornik_2009.pdf
- Kebza, V. (2005). *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia.
- Kebza, V. & Šolcová, I. (1998). *Syndrom vyhoření*. Praha: Státní zdravotní ústav.
- Klimeš, J. (nedat.) Pěstounská péče na přechodnou dobu. *Homepage*. Získáno 20. 12. 2016 z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html
- Koluchová, J. (1992). In *Sborník ze 4. konference o náhradní rodinné péči*. Praha: MPSV.
- Kovařík, J., a kol. (2004). *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, Portál.
- Kristensen, Tage S., et al. (2005). The Copenhagen Burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout. *Work & Stress*. 3, 19, 192–207.
- Křivohlavý, J. (1998). *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada.

- Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- Langmeier, J. & Matějček, Z. (1959). *Člověk známý neznámý*. Praha: Mladá Fronta.
- Langmeier, J. & Matějček, Z. (1968). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: SZN.
- Langmeier, J. & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Lockwood, K., Friedman, S. & Christian, C. (2015). Permanency and the foster care system. *Current Problems in Paediatric and Adolescent Health Care*, 45(10), 306–315.
- Macela, M., et al. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. Praha: Wolters Kluwer.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z. (1992). O jistotě a bezpečí (psychologická úvaha). In *Sborník ze 4. konference o náhradní rodinné péči*. Praha: MPSV.
- Matějček, Z. (1999). *Naděje není v kouzlech*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2005). *Výbor z díla*. Praha: Karolinum.
- Matějček, Z. & Dytrych, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén.
- Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J. & Benešová, L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- McLain, K. B. (2008). The impact of burnout, compassion fatigue and compassion satisfaction on foster parenting. A dissertation thesis, Graduate School of the State University of New York.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (1969). *Metodika odborných služeb v náhradní rodinné péči*. MPSV ČSR: Praha.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2009). *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011*. Získáno 3. 1. 2017 z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2011). *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. Praha: MPSV.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Důvodová zpráva k novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. Získáno 3. 1. 2017 z <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“*. Získáno 3. 1. 2017 z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012 – 2015*. Získáno 3. 1. 2017 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/14311/APN_NSOPD_2012-2015.pdf
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2013). *Informace ze dne 14. března 2013 o postupech spojených s umístováním dětí do PPPD po přijetí novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: MPSV.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2014). *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013*. Získáno 1. 2. 2017 z <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2016). *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2015*. Získáno 1. 2. 2017 z <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- O'Connor T. G., Marvin, R. S., Rutter, M. et al. (2003). Child-parent attachment following early institutional deprivation. *Development and Psychopathology*, 15, 19–38.
- Ondrůj, L. (2016). *Dlouhodobá pěstounská péče a syndrom vyhoření*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Brno.
- Ostránská, J. (2016). *Pohled pěstouna na období po odchodu dítěte svěřeného do pěstounské péče na přechodnou dobu*. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc.
- Parker, T. (2009). *Compassion fatigue in foster parents*. A thesis, College of Health and Human Services, California State University.
- Pöthe, P. (2012). *Rané trauma a vznik násilí*. Získáno 15. 1. 2017 z: <http://www.dr-pothe.com/trauma-v-ranem-veku-a-vznik-cyklu-nasili/>
- Preclíková, J. (2013). *Kvalitativní sonda postojů odborníků k pěstounské péči na přechodnou dobu*. Nepublikovaná diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Plzeň.
- Ptáček, R., Raboch, J., Kebza, V. (2013). *Burnout syndrom jako mezioborový jev*. Praha: Grada.
- Radvanová, S., ed. (2009). *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost*. Praha: Univerzita Karlova.
- Rotreklová, E. (2015). Doprovázení při výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu. In *Sborník z XV. celostátního semináře Patnáct let se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí*. Získáno 30. 11. 2016 z http://www.triada-centrum.cz/publ/sborniky/sbornik_2015.pdf.

- Rotreklová, E. (2016). Vztahová vazba. In *Sborník z XVI. celostátního semináře Vztahy a vazby dítěte v náhradní rodinné péči a ústavní výchově*. Získáno 30. 11. 2016 z http://www.triada-centrum.cz/publ/sborniky/sbornik_2016.pdf
- Sinclair I, Baker C, Wilson K, et al. (2005). *Foster Children: Where They Go and How They Get On*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Sinclair I. (2007). *The Pursuit of Permanence*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Schneiberg, F. (2012). Je zájem a prospěch dítěte ještě stále hlavním hlediskem při zprostředkování náhradní rodinné péče? *E-psychologie*, 6, 3.
- Schore, A. N. (2001). Effects of a secure attachment relationship on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant mental health journal*, 22(1–2), 7–66.
- Smolíková, V. (2014). *Tradice pěstounské péče v Českých zemích*. Ostrava: Key Publishing s. r. o.
- Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV.
- Sobotková, I. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Sobotková, I. (2015). Pěstounská péče na přechodnou dobu: psychologické aspekty. *Československá Pediatrie*, 2015, 70(6), 361–36.
- Škoviera, A. (2007): *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.
- Taussig, H. N., Clyman, R. B. & Landsverk, J. (2001). Children who return home from foster care: A 6 year prospective study of behavioural health outcomes in adolescence. *Paediatrics*, 108(1).
- Vágnerová, M. (2012). *Psychický vývoj dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s.
- Vinklerová, B. S. (2015). *Pěstounská péče na přechodnou dobu – fenomén současné náhradní rodinné péče*. Nepublikovaná diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, České Budějovice.
- Vlachovská, B. (2011). *Syndrom vyhoření – diagnostické možnosti (srovnávací studie)*. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha.
- Výskumný ústav práce a sociálních věcí (1991). *Pěstounská starostlivost*. Bratislava: Výskumný ústav práce a sociálních věcí.
- Ward, H. (2009). Patterns of instability: moves within the care system, their reasons, contexts and consequences. *Children and Youth Services Review*. 31, 1113-1118.

Wulczyn, F. & Chen, L. (2010). Placement Stability and Movement Trajectories. In *How does foster care work?* London: Jessica Kingsley Publishers.

Zezulová, D. (2012) *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Zadání magisterské diplomové práce

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt magisterské diplomové práce

Příloha č. 3: Oslovovací dopis pro organizace pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstouny na přechodnou dobu

Příloha č. 5: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – pěstouni na přechodnou dobu

Příloha č. 6: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – sociální pracovníci

Příloha č. 7: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – psychologové

Příloha č. 8: Dotazník Copenhagen Burnout Inventory

Příloha č. 9: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Příloha č. 10: Přepis rozhovorů – ukázka: pěstouni na přechodnou dobu

Příloha č. 11: Přepis rozhovorů – ukázka: sociální pracovníci

Příloha č. 12: Přepis rozhovorů – ukázka: psychologové

Příloha č. 1: Zadání magisterské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2015/2016

Studijní program: Psychologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Psychologie (PSYN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Mgr. Janků Bohuslava	Všehrdova 1406, Dvůr Králové nad Labem	F150146

TÉMA ČESKY:

Psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu: multidisciplinární pojetí

TÉMA ANGLICKY:

Psychological aspects of the temporary foster care: multidisciplinary approach

VEDOUCÍ PRÁCE:

doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Diplomová práce zprostředkuje multidisciplinární pohled na nezřídka kontroverzně pojímaný institut pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice se zvláštním zřetelem na psychologické aspekty uvedeného institutu.

Teoretická část práce poskytne hlubší vhled do uvedené problematiky - v úvodu teoretické části bude obsažena legislativní úprava institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, uvedení do společenských souvislostí předcházejících vznik tohoto institutu, jakožto jeho teoretických východisek, následovat bude charakteristika psychologických aspektů institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, načež teoretickou část uzavře rešerše relevantních výzkumů věnovaných uvedené problematice, jejichž určujícím znakem bude v případě zahraničních výzkumů podobnost institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v České republice s odpovídajícími instituty v zahraničí po psychologické stránce.

Empirická část práce bude směřována k identifikaci zejména problematických aspektů institutu pěstounské péče na přechodnou dobu se zvláštním zřetelem na aspekty psychologické, a sice perspektivou pracovníků angažovaných subjektů, jmenovitě sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí/organizací pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí, zdravotnických pracovníků a konečně pěstounů samých (ti budou dle možností představovat soubor přibližně patnácti účastníků). V rámci mapování zmíněných problematických aspektů budou mj. identifikována úskalí, která s sebou uplatňování uvedeného institutu přináší a jejichž rozpoznání je významné s ohledem na podporu zdravého vývoje osobnosti dítěte. Za uvedeným účelem bude užít kvalitativní design výzkumu, s jednotlivými účastníky výzkumu bude realizován polostrukturovaný rozhovor, pěstounům bude z titulu jejich zásadního postavení a působení na svěření dítěte vyjma již uvedeného administrován rovněž dotazník Family Hardiness Index (FHI) a užít vhodný diagnostický nástroj pro zmapování výskytu syndromu vyhoření.

Závěr práce nabídne výstižné a přehledné shrnutí empirických zjištění, včetně zhodnocení praktických dopadů práce využitelnosti závěrů pro praxi.

Diplomová práce bude zpracována pod odborným vedením konzultanta v následujících krocích:

- a. uvedení do dané problematiky, teoreticko-kritická analýza (rešerše relevantní literatury a publikovaných výzkumů),
- b. realizace výzkumu a interpretace výzkumných zjištění, zahrnující uvedení do souvislosti s publikovanými výzkumy, c. reflexe vlastního přínosu práce.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Bubleová, V. (2014). Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto péčí. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Cairns, K. (2013). Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem. Praha: Portál.
- Ferjenčík, J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál.
- Figley, Ch. R. (1997). Burnout in Families: The Systemic Costs of Caring. CRC Press.
- Gabriel, Z., Novák, T. (2008). Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. Praha: Grada.
- Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál.
- Křivohlavý, J. (2012). Hořet, ale nevyhořet. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Kučera, M., Šmajdová Búšová, K. (2015). Profesionální rodičovství. Etnografická studie. Praha: Karolinum.
- Matějček, Z. (1994). Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál
- Matějček, Z. (2011). Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: Portál.
- Sobotková, I. (2003). Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny. Praha: Portál.
- Sobotková, I., Očenášková, V. (2013). Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Škoviera, A. (2007). Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech. Praha: Portál.
- Šmajdová Búšová, K. (2013). Profesionálna rodina. Pedagogické a psychologické aspekty profesionálnej starostlivosti. Košice: Equilibria.
- Vágnerová, M. (2012). Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- Vlachovská, B. (2011). Syndrom vyhoření - diagnostické možnosti (srovnávací studie) (Diplomová práce). Získáno 20. 11. 2015 z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/91456/>.
- Walsh, F. (2015). Strengthening Family Resilience. New York: Guilford Press.

Podpis studenta:

Datum:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt magisterské diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu: multidisciplinární pojetí

Autor práce: Mgr. Bohuslava Janků

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 116/263287

Počet příloh: 12

Počet titulů použité literatury: 66

Abstrakt:

Magisterská diplomová práce se zabývá souvislostmi uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu v praxi sociálně-právní ochrany dětí, nahlížené perspektivou sociálních pracovníků, psychologů a pěstounů na přechodnou dobu. Teoretická část práce nabízí vhled do pojetí tohoto institutu, zahrnující jeho vývoj po současnost včetně aspektů stávající legislativní praxe, na které navazuje pojednání o specifikách této formy náhradní rodinné péče a souvisejících psychologických aspektech, a závěr teoretické části uzavírá přehled dosavadních výzkumů. Empirickou část práce, která mapuje zejména problematiku, zvláště pak psychologické, aspekty uplatňování tohoto institutu, má těžiště v kvalitativním výzkumu, ve kterém jsou data tvořena prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, doprovázených u skupiny pěstounů na přechodnou dobu administrací dotazníku Copenhagen Burnout Inventory, mapujícího výskyt vyhoření. Výsledky výzkumu ukazují na přínos a současně úskalí uplatňování daného institutu, které je významné s ohledem na podporu zdravého vývoje osobnosti dítěte, a také na nízkou incidenci vyhoření pěstounů na přechodnou dobu. Práci uzavírá zhodnocení využitelnosti závěrů pro praxi.

Klíčová slova:

pěstounská péče na přechodnou dobu, psychologické aspekty, syndrom vyhoření

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt magisterské diplomové práce

ABSTRACT OF THESIS

Title: Psychological aspects of the temporary foster care: multidisciplinary approach

Author: Mgr. Bohuslava Janků

Supervisor: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 116/263287

Number of appendices: 12

Number of reference: 66

Abstract:

This master diploma thesis examines the implications of the temporary foster care in the area of child protection, seen from the perspective of social workers, psychologists and temporary foster parents. The theoretical part provides an insight into the concept of this element, including its historical perspective and the current legislation practice. Introduction of the specifics of this type of substitute family care and related psychological aspects follows. The theoretical part ends with an overview of existing research of this field. The empirical part, mapping particularly problematic, especially psychological aspects of temporary foster care, is based upon qualitative research – the data of which are formed through semi-structured interviews in combination of the administration of the Copenhagen Burnout Inventory questionnaire mapping the incidence of burnout in the group of temporary foster parents. The results of the research indicate benefits as well as drawbacks of temporary foster care, which is important with regards to promotion of healthy development of child's personality, and show low incidence of temporary foster parents' burnout syndrome. The master thesis is concluded by the evaluation of presented findings for practical use.

Key words:

temporary foster care, psychological aspects, burnout syndrome

Příloha č. 3: Oslovovací dopis pro organizace pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí

V Praze dne 31. 10. 2016

Vážená paní, vážený pane,

dovoluji si Vás oslovit s prosbou o spolupráci v následující věci.

V rámci zakončení pětiletého studia jednooborové psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci zpracovávám diplomovou práci na téma **Psychologické aspekty pěstounské péče na přechodnou dobu**, jejímž cílem je přispět k hlubšímu poznání přínosů, nároků a též úskalí, které s sebou zavedení a uplatňování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu přináší.

Volba tématu diplomové práce vychází jak z mých dosavadních profesních zkušeností v oblasti náhradní rodinné péče, ve které se pohybuji od roku 2006, tak z mého osobního zaujetí danou problematikou a přesvědčení o přínosech náhradní rodinné péče. V případě Vašeho zájmu o seznámení s ukázkou mé práce si Vám přílohou dovoluji zaslat též mou předchozí výzkumnou práci s názvem „Kontexty náhradního rodičovství: přijetí dítěte do pěstounské péče a jeho odraz v životě pěstounů a jejich biologických dětí“.

S ohledem na výše uvedené Vás oslovuji s prosbou o **zprostředkování informace o mnou realizovaném výzkumu formou postoupení přiloženého dopisu pěstounům na přechodnou dobu**, s nimiž je Vaše organizace v kontaktu. Bližší informace o charakteru spolupráce s pěstouny naleznete v přiloženém dopise.

Současně bych tímto ráda oslovila také Vás, **odborníky působící v oblasti doprovázení pěstounů na přechodnou dobu**, se žádostí také o Vaše zapojení skrze sdílení zkušeností z Vaší praxe, a sice formou poskytnutí rozhovoru. V případě Vašeho zájmu mne prosím neváhejte oslovit na kontaktních údajích níže.

Věřím, že má práce bude hodnotným příspěvkem zejména v oblasti poskytování podpory pěstounům na přechodnou dobu v jednotlivých fázích jejího výkonu.

V případě Vašich dotazů či zájmu o bližší informace mne lze kontaktovat na telefonním čísle 734 829 169 či emailu bohuslava.janku@gmail.com.

Děkuji Vám za Váš zájem a čas věnovaný mé žádosti.

S pozdravem

Mgr. Bohuslava Janků

Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstouny na přechodnou dobu

V Praze dne 31. 10. 2016

Vážení pěstouni,

dovoluji si Vás oslovit s nabídkou zapojení se do výzkumu, který bude realizován v období od listopadu 2016 do ledna 2017 včetně, **s cílem přispět k hlubšímu poznání přínosů, nároků a též úskalí, které s sebou výkon pěstounské péče na přechodnou dobu přináší.**

Zapojení do výzkumu spočívá v osobním setkání s Vámi za účelem realizace volného rozhovoru, jehož dobu trvání odhaduji na přibližně hodinu Vašeho času. Veškeré získané údaje budou v následné zprávě z výzkumu samozřejmě plně anonymizovány.

Výzkum realizuji v rámci zakončení pětiletého studia jednooborové psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci a jako takový je předmětem mé diplomové práce. Volba tématu mé práce přitom vychází jak z mých profesních zkušeností na pozici sociální pracovníce v oblasti služeb náhradním rodinám, v nichž se pohybuji od roku 2006, tak z mého vlastního zájmu a osobního přesvědčení o přínosech náhradní rodinné péče.

Věřím, že má práce bude hodnotným příspěvkem zejména v oblasti poskytování podpory Vám, pěstounům na přechodnou dobu, v jednotlivých fázích jejího výkonu. Budu proto vděčná, rozhodnete-li se tento výzkum podpořit také svou účastí, případně předáte-li tento dopis spřáteleným pěstounům, kteří by o svou účast mohli projevit zájem.

V případě Vašeho zájmu o účast ve výzkumu i Vašich případných dotazů mne prosím kontaktujte na emailu bohyslava.janku@gmail.com nebo telefonním čísle 734 829 169. Děkuji.

Děkuji Vám za Váš zájem a čas věnovaný mé žádosti a těším se na spolupráci s Vámi,

Mgr. Bohuslava Janků

Příloha č. 5: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – pěstouni na přechodnou dobu

A. Období před výkonem PPPD

1. Co Vás přivedlo k úvaze stát se pěstouny na přechodnou dobu?
2. S jakým očekáváním a představami jste do procesu zařazení do evidence PPD vstupovali?
Do jaké míry se tato Vaše očekávání a představy naplnily?
3. Jak jste vnímali proces posuzování Vás, coby žadatelů o PPPD? Pokuste se, prosím, rozvzpomenout na celý proces, tedy od sociálního šetření po psychologické posouzení, přípravné vzdělávání.
Jaký spatřujete význam tohoto procesu?
4. Na čem se domníváte, že závisí být „dobrým“ pěstounem na přechodnou dobu? Na osobnostních předpokladech, dobré přípravě, jiných faktorech? Jakých konkrétně?
5. Domníváte se, že Vás vzdělávání patřičně připravilo na roli, kterou nyní zastáváte?
V čem pro Vás bylo přínosem? Co naopak neobsáhlo, co jste posléze při výkonu PPPD postrádali?

B. Období výkonu PPPD

6. Jak vzpomínáte na období svěřeni prvního dítěte do PPPD? Za jakých okolností ke svěřeni dítěte došlo?
7. Vzpomenete si, jak jste prožívali období před a posléze při příchodu prvního dítěte do PPPD? Jaké pocity máte s tímto obdobím spojeny?
8. Potkala se Vaše očekávání utvořená v procesu odborného posuzování a příprav s realitou? V čem ano/ne?
9. S jakými emočně náročnými/vypjatými situacemi jste se v době po příchodu dítěte do PPPD setkali?
Co bylo jejich příčinou?
10. Vnímáte určitý rozdíl ve Vašem prožívání, porovnáte-li příchod prvního a následně dalšího dítěte/děti do PPPD? V čem je onen rozdíl? S čím se domníváte, že souvisí?
11. Jak vzpomínáte na období, v němž se jednalo o další osudu Vám svěřeného dítěte? Povězte mi, prosím, vše, co se Vám v souvislosti s touto otázkou vybaví.
12. Jak jste toto období prožívali? S čím byly spojeny pozitivní, a naopak negativní emoce?
13. Jaké momenty/situace pro Vás byly v daném období emočně nejvypjatějšími? Co bylo jejich příčinou?
14. Jak jste prožívali období přechodu dítěte do návazné formy péče?
15. Vnímáte určitý rozdíl ve Vašem prožívání, porovnáte-li přechod prvního a následně dalšího dítěte/děti do návazné formy péče? V čem je onen rozdíl? S čím se domníváte, že souvisí?

C. Období mezi výkony PPPD

16. Můžete mi, prosím, popsat, jak vypadá období, v němž očekáváte příchod dalšího dítěte? Čerpáte během tohoto období určité formy podpory (poradenství, supervize, vzdělávání, aj.)?
17. Je od Vás požadována určitá forma reflexe výkonu PPPD? Kým?

18. Jakým způsobem dochází ke stanovení délky období, kdy budete opět připraveni přijmout další dítě do PPPD?

D. Spolupráce se zaangažovanými odborníky/subjekty

19. Jak hodnotíte spolupráci s dalšími zaangažovanými účastníky – OSPOD, doprovázející organizací, ev. dalšími odborníky (psychology, pediatry, apod.)?

20. Při jakých příležitostech/v jakých věcech se s Vámi zmiňovanými odborníky setkáváte?

21. Máte pocit, že jste někdy vystaveni neúměrnému tlaku? V jakých situacích? Jak se tento tlak odráží ve Vašem prožívání, chování?

22. Existuje v rámci fungování institutu péče, včetně procesu zařazení do evidence, průběhu či zprostředkování, něco, co pro Vás je/bylo nesrozumitelné nebo netransparentní? Co konkrétně?

23. Na jaké úrovni probíhají Vaše jednání – partnerské, klientské, jiné?

E. Hodnocení přínosů a „ztrát“

24. V čem – pro Vás osobně/Vaši rodinu – spatřujete přínos PPPD? Co Vám výkon PPPD „dává/dal“?

25. Jaká naopak spatřujete negativa výkonu PPPD? Co Vám výkon PPPD „bere/vzal“?

F. Vnímání PPPD

26. Změnil se v nějakém smyslu Váš pohled na PPPD, porovnáte-li Vaše smýšlení v době po zařazení do evidence PPD a nyní, po Vámi nabytých zkušenostech? V čem konkrétně?

27. Jak vnímáte roli pěstounů na přechodnou dobu v kontextu diskuse zvyšování jejich odbornosti?

28. Jak Vy osobně vnímáte „místo/rolí“ PPPD v systému sociálně právní ochrany dětí?

29. Jak spatřujete budoucnost PPPD? Jakým tématem v souvislosti s PPPD by se měly, dle Vašeho názoru, zabírat odborné diskuse?

Příloha č. 6: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – sociální pracovníci

1. S kolika pěstouny na přechodnou dobu/rodinami máte uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu?
2. Můžete mi, prosím, tyto pěstouny/rodiny stručně charakterizovat?
3. Jaké formy podpory tyto pěstouni/tyto rodiny zejména využívají?
4. Nakolik se ve svých potřebách (podpory, služeb, apod.) liší? Z čeho se domníváte, že plyne ona odlišnost?
5. Domníváte se, že se pěstounům/rodinám dostává potřebné podpory? V čem konkrétně ano/ne?
6. V jakých situacích jste, coby doprovázející pracovník, zpravidla angažovaný? Pokuste se, prosím, tyto situace popsat v kontextu průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, tedy:
 - a. při převzetí dítěte
 - b. v průběhu výkonu PPPD (období po převzetí až po přechod dítěte)
 - c. při přechodu dítěte do následné formy péče
 - d. v době mezi výkony PPPD (v tzv. době odpočinku)
7. Které z Vámi uvedených situací, s nimiž se ve své praxi doprovázejícího pracovníka potýkáte, vnímáte něčím problematické?
8. V jakých situacích by měl, dle Vašeho názoru, nezbytně figurovat doprovázející pracovník? Z jakého důvodu?
9. Jaké situace v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu byste označila za emočně nejnáročnější? Pokuste se prosím zahrnout jak pohled Váš, tak pěstouna/rodiny a dítěte samého.
10. Jak se, dle Vašich zkušeností, s těmito situacemi pěstouni/rodiny vypořádávají, ve smyslu péče o sebe sama/rodinný systém?
11. Máte osobní zkušenost, kdy některý z Vámi provázených pěstounů/rodin, požádal(a) o vyřazení z evidence či o přerušení výkonu PPPD, ev. byl(a) z evidence vyřazen(a)? Pakliže ano, na základě jakých důvodů?
12. Odpovídá dle Vás nastavení kritérií výběru pěstounů na přechodnou dobu potřebám praxe? Pakliže ne, jak by, dle Vás, měla být nastavena?
13. Domníváte se, že pěstouni na přechodnou dobu jsou na svou roli adekvátně připraveni? Pakliže ne, v čem tkívá, dle Vašeho názoru, tento problém?
14. Jak se domníváte, že by mělo být k pěstounům/rodinám, v kontextu spolupráce přistupováno? Partnersky, klientsky, jinak?
15. Jak hodnotíte fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu? Pokud negativně, v čem spatřujete původ této nefunkčnosti?
16. Co vnímáte jako nejpálčivější problémy související s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu?
17. Co se domníváte, že je předpokladem pro úspěšný průběh pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice na straně všech angažovaných subjektů?
18. V čem, v kontextu existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, spatřujete nejlepší zájem dítěte, resp. jak je, dle Vašeho názoru, v tomto rámci hájen nejlepší zájem dítěte?

19. Kdo se domníváte, že je kompetentní říci, že dítě je tzv. vhodné pro svěřeni do pěstounské péče na přechodnou dobu? Na základě čeho?
20. V čem spatřujete negativa institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?
21. V čem naopak spatřujete přínos/pozitiva institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?

Závěrem bych Vás ráda vybídla k doplnění o vše, co máte pocit, že nebylo, avšak by mělo být v kontextu tohoto tématu vyřčeno.

Příloha č. 7: Osnova semistrukturovaného rozhovoru – psychologové

1. Kolika pěstounům na přechodnou dobu/rodinám poskytujete psychologické služby?
2. Můžete mi, prosím, tyto pěstouny/rodiny stručně charakterizovat?
3. Jaké psychologické služby tyto pěstouni/tyto rodiny zejména využívají? Pokuste se, prosím, o jejich popis v kontextu průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, tedy:
 - a. při převzetí dítěte
 - b. v průběhu výkonu PPPD (období po převzetí až po přechod dítěte)
 - c. při přechodu dítěte do následné formy péče
 - d. v době mezi výkony PPPD (v tzv. době odpočinku)
4. Nakolik se ve svých potřebách tyto pěstouny/rodiny liší? Z čeho se domníváte, že plyne ona odlišnost?
5. Které situace v kontextu průběhu pěstounské péče na přechodnou dobu vnímáte z psychologického hlediska nečím problematické?
6. V jakých situacích by měl, dle Vašeho názoru, nezbytně figurovat psycholog? Z jakého důvodu?
7. Jaké situace v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu byste označil(a) za emočně nejnáročnější? Pokuste se prosím zahrnout jak pohled Váš, tak pěstouna/rodiny a dítěte samého.
8. Jak se, dle Vašich zkušeností, s těmito situacemi pěstouni/rodiny vypořádávají, ve smyslu péče o sebe sama/rodinný systém?
9. Jsou, na základě Vašich zkušeností, pěstouni/rodiny schopni potřebné sebereflexe, adekvátního zhodnocení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, např. v kontextu svých osobních/rodinných kapacit?
10. Odpovídá dle Vás nastavení kritérií výběru pěstounů na přechodnou dobu potřebám praxe? Pakliže ne, jak by, dle Vás, měla být nastavena?
11. Domníváte se, že pěstouni na přechodnou dobu jsou na svou roli adekvátně připraveni? Pakliže ne, v čem tkívá, dle Vašeho názoru, tento problém?
12. Jak hodnotíte fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu? Pokud negativně, v čem spatřujete původ této nefunkčnosti?
13. Co vnímáte jako nejpálčivější problémy související s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu?
14. Co se domníváte, že je předpokladem pro úspěšný průběh pěstounské péče na přechodnou dobu?
15. V čem, v kontextu existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, spatřujete nejlepší zájem dítěte, resp. jak je, dle Vašeho názoru, v tomto rámci hájen nejlepší zájem dítěte?
16. Kdo se domníváte, že je kompetentní říci, že dítě je tzv. vhodné pro svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu? Na základě čeho?
17. V čem, z hlediska zdravého psychosociálního vývoje dítěte, spatřujete přínos pěstounské péče na přechodnou dobu?
18. V čem, z uvedeného hlediska, spatřujete naopak negativa pěstounské péče na přechodnou dobu?
19. Jak na institut pěstounské péče na přechodnou dobu nahlížíte skrze uspokojování základních psychických potřeb dítěte?

20. Jak v kontextu pěstounské péče na přechodnou dobu nahlížíte na vytvoření a následné zpretrhání citové vazby mezi dítětem a pěstounem? Vnímáte ji spíše jako přínos, či jako riziko další traumatizace dítěte?
21. Jakými tématy by se v souvislosti s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu měly, dle Vašeho názoru, zabírat odborné diskuse?

Závěrem bych Vás ráda vybídla k doplnění o vše, co máte pocit, že nebylo, avšak by mělo být v kontextu tohoto tématu vyřčeno.

Příloha č. 8: Dotazník Copenhagen Burnout Inventory

Označte, prosím, možnost, která nejlépe vystihuje Vaše pocity.

Upozornění: pojmem „práce“ se rozumí výkon péčovské péče na přechodnou dobu.

1. Často se cítíte unavený/á?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
2. Jak často se cítíte fyzicky vyčerpaný/á?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
3. Jak často se cítíte emocionálně vyčerpaný/á?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
4. Jak často si říkáte „Už to nevydržím?“
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
5. Jak často se cítíte utahaný/á?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
6. Jak často se cítíte slabý/á a náchylný/á k nemocem?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
7. Cítíte se na konci Vaše běžného dne utahaný/á?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne
8. Cítíte se ráno při pomýšlení na další den vyčerpaný/á?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne
9. Máte pocit, že je pro Vás každá hodina Vaše běžného dne vyčerpávající?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne
10. Máte dostatek energie při trávení času s rodinou a přáteli?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
11. Je Vaše práce emocionálně vyčerpávající?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
12. Je Vaše práce frustrující?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
13. Cítíte se vyhořelý/á kvůli své práci?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
14. Považujete za náročné pracovat s dětmi v péčovské péči na přechodnou dobu?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne
15. Ubírá Vám energii pracovat s dětmi v péčovské péči na přechodnou dobu?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne
16. Je pro Vás frustrující pracovat s dětmi v péčovské péči na přechodnou dobu?
 ano spíše ano nevím spíše ne ne

17. Máte pocit, že víc dáváte, než dostáváte při Vaší práci s dětmi v pěstounské péči na přechodnou dobu?
 ano spíše ano nevím spíše ne vůbec ne
18. Jste unavení z práce s dětmi v pěstounské péči na přechodnou dobu?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy
19. Přemýšlíte někdy nad tím, jak dlouho budete schopni pokračovat v práci s dětmi v pěstounské péči na přechodnou dobu?
 vždy často někdy zřídka nikdy/téměř nikdy

Příloha č. 10: Přepis rozhovorů – ukázka: pěstouni na přechodnou dobu

A. Období před výkonem PPPD

1. Co Vás přivedlo k úvaze stát se pěstouny na přechodnou dobu?

Tak úplně prvním impulsem, protože jsem o tomhle pěstounství na přechodnou dobu vůbec nevěděla, tak byl článek v časopise Mladá Fronta, v té příloze v novinách. Tam byl rozhovor s takovou mladou paní, která si vzala dítě do osvojení, holčičku, a vzala si jí z pěstounské péče na přechodnou dobu. Dostala ji, když jí byl necelý rok, a ona o tom tam v tom článku mluvila, je to nějaká televizní moderátorka, bohužel si nevybavím jméno. Někde mám i ten článek schovaný, protože to byl ten úplně první impuls. A ona tam psala, jak je to úžasný, že ty děti se dostanou do těch rodin, a popisovala tam, že nemusí být v tom dětském nebo kojeneckém ústavu, a bylo to tam napsané až s takovou jako svatozáří, a mě to hrozně chytlo. Já jsem sice v té době měla dobrou práci, dělala administrativu, pro rodinnou firmu, ale když jsem zjistila, že by se dalo dělat tohle, hrozně mě to nadchlo. Tam nakonec psali, že ti pěstouni nejsou, že se musí vytvořit síť přechodných pěstounů. A já jsem se do toho úplně hrozně zbláznila. Sice máme 3 vlastní děti, a v té době naší nejmladší bylo 12, a kdybychom nebyli už ve věku, v jakém jsme byli, protože už nám bylo oběma přes 40, tak bychom měli ještě i další dítě, takže mě to hrozně jako ty miminka vzalo. A já si najednou představila, že bych měla možnost se takhle starat o nějaké cizí, opuštěné miminko. Hrozně mě to chytlo. Nejdříve sem to řekla manželovi a ten byl překvapený, ale věděl, že tyhle věci jsou pro mě hodně blízké, co se týče dětí, a tak nějak ani neprotestoval, takže sem začala hledat informace na internetu. První krok byl ten, že jsme zašli na OSPOD, s tím, že se chci stát pěstounkou. Nějak moc dlouze jsme to nerozmýšleli, přečetla jsem článek a asi během týdne jsem šla tam, kde jsem se dočetla, že mám směřovat ty kroky. A mezitím jsem i hledala ty ostatní. Našla jsem i tu paní Alžbětu Hláškovou v Praze, od ní byla taky spousta takových různých rozhovorů a článků. A už tenkrát měli i své nějaké stránky, takže tam jsem se ledacos dozvěděla. Ale na tom OSPODu jsem narazila na jednu takovou paní, pracovníci, kterou já už teď, z pohledu zpětně, vím, že ona byla takový první filtr. Řekla mi „no jo, ale víte, co vás čeká?, a jste si opravdu jistá?, budete mít děti poškozený, budou mentálně třeba retardovaný, budou mít zdravotní problémy, většinou rodiče od drogově závislých lidí a většinou to jsou romské děti“ a tak jako mi spíš nasadila všechny negativa hned na začátku, a já jsem se z toho jednání tam div nesložila, ale trvala jsem na tom, že to chci zkusit. A to schvalování, že bude hrozný, že budeme muset doložit spoustu nějakých dokladů atd., tak sem přišla domů s takovým štusem nějakých těch papírů na vyplnění a byla jsem docela fakt zklamaná, že jsem si říkala, tak já bych mohla, prostředí na to máme, finančně jsme taky zabezpečení, takže jsem byla taková smutná, ale manžel naštěstí řekl ne, nenecháme se tím takhle odrazovat, to i kdybych tam měl jít s tebou. Tak jsme se do toho pustili a čekalo nás kolečko těch jednání a dokladování. Nejdřív projít testy, doložit, že jsme bezúhonní, že nemáme dluhy vůči státu a pak teprve nastalo to samotné vzdělávání. A naštěstí jsme se dostali do takové úžasné skupiny těch dalších pěstounů, takže jsme si sedli i tak hodně jako lidsky, takže to školení pro nás bylo až takový, že jsme se na to hrozně těšili. No a zkraje 2014 nás schválili a krátce nato jsme dostali první miminko, tu holčičku.

2. S jakým očekáváním a představami jste do procesu zařazení do evidence PPD vstupovali?

Do jaké míry se tato Vaše očekávání a představy naplnily?

Určitě se to naplnilo v tom smyslu, že to je pro mě takovým přínosem, jako že fakt těm dětem se snažíme dát to, co jsme dali i těm vlastním dětem, nemůžeme v tom pokračovat až do jejich dospělosti, ale je to takový jakoby smysluplný. Neříkám, že mě moje práce nebavila, to vůbec, navíc ta poslední byla i rodinná věc, ale co

se týče pěstounství, tak to je pro mě úplně jinde, už bych to za nic jiného nevyměnila. I když jsou s tím problémy, s úřadama a se vším tím okolo, ale s těma samotnýma dětma, tím, že máme tyhle malinký miminka, tak si myslím, že ta práce hrozně do vás přinese, nebo ve vás vyvolá takový opravdu dobrý pocit z toho, že děláte něco, co má smysl, u těch dětí se to nedá s ničím porovnat. Já říkám, že pěstování miminek je pro mě úplně ideální, že v tom jsem se tak konečně našla, nebo je to možná i tím věkem, že člověk dozraje do něčeho takovýho. A dokud ještě tu sílu mám a těm dětem chci pomáhat, tak je to pro mě prostě takový hodně přínosný.

3. Jak jste vnímali proces posuzování Vás, coby žadatelů o PPPD? Pokuste se, prosím, rozvzpomenout na celý proces, tedy od sociálního šetření po psychologické posouzení, přípravné vzdělávání. Jaký spatřujete význam tohoto procesu?

Tak asi zajistit, aby se ty děti u pěstounů měly dobře. Takhle to aspoň chápu já, po tom, čím vším jsme s manželem prošli. A aby se měly dobře, tak my musíme vědět, co pro ně je dobře, že i ta jejich rodině má v jejich životě místo, i kdyby to třeba nedopadlo, že je potřeba pracovat s jejich příběhem, proto jim děláme taky tu knihu, jak to udělat, aby se dobře předalo, tak to je pro mě ten význam.

A dokážete zpětně říci, jak jste se během tohoto procesu cítili?

Asi jako pod lupou. (smích) Ale to jako dokážu pochopit, kvůli těm dětem, aby je někdo nemohl nějak dál poškodit. A člověk se o sobě taky něco dozví, takže my to nijak úkorně určitě nebrali. Tak ty psychotesty, tam člověk neví, do čeho jde, takže jsme měli trochu obavy, jaký to bude, co to bude, co všechno po nás budou chtít. Je potřeba hodně otevřít to naše soukromí, to nebylo úplně jednoduchý.

4. Na čem se domníváte, že závisí být „dobrým“ pěstounem na přechodnou dobu? Na osobnostních předpokladech, dobré přípravě, jiných faktorech? Jakých konkrétně?

Jakože co dělá dobrého pěstouna? Tak asi, že to opravdu chce dělat, že se chce realizovat právě v té pomoci dítěti, bez nárokování si nějakého vděku, ale proto, že ho to bude naplňovat. Že tím pomáhá tomu dítěti, ne sobě, že tam není takové to, že já si chci něco doplnit. Pak taky určitě, po těch našich zkušenostech, že musí něco vydržet, ne se hned ze všeho hroutit, protože těch situací, kdy se vám za to dítě chce brečet, není úplně málo, když rodič selže, když máte strach, že to dítě nebude komu předat, to je asi to nejstrašnější. No a tam si neumím představit, že by to dělal někdo, kdo na tohle nemá, na to vás nic nepřipraví. Jako připraví vás na spoustu věcí, nebo možná tak úplně nepřipraví, jako ukážou vám, co vás asi čeká, ale když pak jste v té situaci, tak na to, co pak prožíváte, na to vás nikdo nepřipraví, to je taková zkouška ohněm.

5. Domníváte se, že Vás vzdělávání patřičně připravilo na roli, kterou nyní zastáváte?

V čem pro Vás bylo přínosem? Co naopak neobsáhlo, co jste posléze při výkonu PPPD postrádali?

Já vlastně nevím, jestli by se tam dalo dát ještě něco, co by vás připravilo, jako fakt připravilo na realitu, to asi ani nejde, tu zkušenost předat tak realisticky. No a ty lidi to už jsem říkala, to bylo fajn, a to nám zůstalo doteď, hodně těch vazeb, takže si voláme, vídáme se, to je pro nás ohromný plus.

B. Období výkonu PPPD

6. Jak vzpomínáte na období svěření prvního dítěte do PPPD? Za jakých okolností ke svěření dítěte došlo?

Tak to byla ta ani ne týdenní holčička, tu jsme přebírali přímo z porodnice, tam byli všichni ohromně fajn, znali, navíc tam byla naše sociální pracovnice, takže já si vlastně už jen vybavila holčičku, takže jsem nic

kolem toho přebírání, jako papírově, vlastně ani nemusela řešit, já už byla i tak úplně pohlcená tou péčí o malou, že jsem ani nestihla být moc nervózní (smích). To vám naskočí tak nějak samo, prostě že jste tu teď pro to dítě, že to je váš úkol se o něj postarat, než ho předáte dál.

7. Vzpomenete si, jak jste prožívali období před a posléze při příchodu prvního dítěte do PPPD? Jaké pocity máte s tímto obdobím spojeny?

Tak před je to taková trochu nervozita, určitě poprvé byla, teď už je to spíš tak, že jste natěšená, kdy vás zavolají příště, no a když už to miminko máte doma, tak nejdřív řešíte, co mu dělá dobře, co má rádo, tak se sžíváte, zjišťujete co a jak, prostě ladíte to nastavení na to dítě. A hlavně se adaptujete na to, že se zase nějakou dobu nevyspíte (smích).

8. Potkala se Vaše očekávání utvořená v procesu odborného posuzování a příprav s realitou? V čem ano/ne?

Jak už jsem asi říkala, na tu realitu vás nic nepřipraví, jakože technicky víte spoustu věcí, ale co pak prožíváte, to není zkušenost, co by vám někdo mohl předat, tím si prostě musíte projít.

9. S jakými emočně náročnými/vypjatými situacemi jste se v době po příchodu dítěte do PPPD setkali? Co bylo jejich příčinou?

Určitě při tom předávání, tam si vždycky sáhnete trochu na dno, a čím je vám to dítě bliž, tím těžší to je, i když víte, že je to vlastně to, o co celou dobu jde, když se vrací do rodiny nebo jde k pěstounům nebo do adopce, takže jste takový rozpolcený, máte vlastně radost, za to dítě, ale stejně je to prostě těžký.

Napadají Vás nějaké další situace, které prožíváte jako náročné?

Tak co není vždycky jednoduchý, tak to je asi kontakt s bio rodinou, aspoň pro nás to bylo těžký, mít ten odstup, nesoudit, když nevíte, čím vším si ta máma, teda u nás zatím vždycky jen máma, prošla. A přitom si hrozně přejete, aby to tomu dítěti dopadlo, aby to ta máma zvládla, a přitom je tam taky ten strach, jestli to zvládne, když to dítě odložila, jestli ho prostě zase jednou neodloží, když to dokázala, když to byl malinkej uzlík, co třeba ještě ani nevyváděl. Že víte, co tu mámu všechno čeká, a nevíte, jestli je na to připravená, když to vzdala na tom úplným začátku. No a co je vlastně to nejhorší, když nevíte, co s tím malým bude, nebo už víte, že to nebude ta máma, a nikdo další tam není, prostě prázdno. To jsou přímo děsivé chvíle, to si pořád říkáte, to nějak dopadne, že prostě musí. A pak si říkáte, jak to zvládnete, kdyby to fakt přišlo. A já nevím, tak bych to asi musela zvládnout. No ale nevím, jestli bych v tom pak teda neskončila, protože to je asi, nevím jak to říct, je to hrozný na ty emoce.

Když už jsme na toto téma narazily, myslíte si, že jsou děti, pro které přechodná péče není tou správnou cestou? Že by měly být do této péče umísťovány děti podle nějakých pravidel?

To je teda hodně těžká a složitá otázka, to nevím, jestli se dá tak jednoznačně říct. Určitě by každé dítě mělo mít právo být v rodině, ale zase právě s ohledem na to, jak se ten jeho další vývoj dá předpokládat. Třeba když jsou to postižené děti, ty, které by se opravdu nikde neumístily. Teď jsem teda opravdu dost rozpolcená. Určitě jednoznačně rodinná péče je rodinná péče, i kdyby to bylo jenom na ten jeden rok, tak těm dětem to dá hodně. Ale jo. Za mě určitě nejdřív přechodka, já si totiž myslím, že těm dětem aspoň otevřeme něco, a i když třeba ta budoucnost pak dopadne jinak, tak jim můžeme trochu pomoci tím dobrým základem.

10. Vnímáte určitý rozdíl ve Vašem prožívání, porovnáte-li příchod prvního a následně dalšího dítěte/děti do PPPD? V čem je onen rozdíl? S čím se domníváte, že souvisí?

Tak ten rozdíl tam je hlavně v tom jak přebíráte, jestli z porodnice, nebo třeba od rodičů, ale my tu zkušenost zatím našťestí nemáme. Ale i třeba ty porodnice se různí, takže tam záleží, jak to tam v té porodnici mají zajaté, jestli jako vědí, kdo jste, co tam děláte, to je taky hodně různý. Ale v tom prožívání asi ne, to je vždycky takový to těšení se, a jak vám ho ukážou, tak v tom zase jedete. (smích)

11. Jak vzpomínáte na období, v němž se jednalo o dalším osudu Vám svěřeného dítěte? Povězte mi, prosím, vše, co se Vám v souvislosti s touto otázkou vybaví.

To je pořád stejný, víte, že to nejlepší je pro to dítě jít co nejdřív k mámě, nebo do rodiny, takže vnitřně hrozně fandíte tomu, aby to co nejdřív dopadlo. Takže to strašně chcete, ale prostě se nevyhnete tomu, že se vám tam promítnou ty obavy, jestli to ta máma zvládne, co ale u těch pěstounů třeba nemáte, tam se vám ale třeba stane, že to pro to dítě chtějí jinak, než jak to třeba děláte vy, že se třeba úplně nepotkáte v těch představách, jak vychovávat a tak. No a pak, když se nedaří to ani to, tak to vzduchoprázdno, to je hrozný. Takže takový to směřování k tomu konci, kam chcete dojít, je někdy trochu jako na houpačce, a když se ten cíl blíže, tak taky víte, jak to bude těžký, ale pořád tam máte to, že je to vlastně to, kam jste celou dobu chtěli dojít, tak to je to smutný a krásný zároveň.

12. Jak jste toto období prožívali? S čím byly spojeny pozitivní, a naopak negativní emoce?

Napjatě, to asi vystihuje nejlíp. Prostě čekáte, máte trochu strach za to dítě, pak radost, když je na obzoru nějaký řešení, no a pak na konci ten souběh toho, že vám je smutno z toho, že odchází, ale máte i radost, protože víte, že je to tak správně.

13. Jaké momenty/situace pro Vás byly v daném období emočně nejvypjatějšími? Co bylo jejich příčinou?

Nejistota, ta je hrozná, když nevíte, co bude. Vy vlastně pořád doufáte, ale když utíkají nejdřív dny, pak týdny, a pak to jsou už měsíce, tak to je asi to nejlíp, kde si sáhnete na dno.

14. Jak jste prožívali období přechodu dítěte do návazné formy péče?

No jak jsem říkala, smutně i radostně zároveň. Ono, upřímně, i záleží, komu předáváte. Jakože vždycky máte radost, ale když mámě, tak jsou tam ty obavy, no a když pěstounům nebo do adopce, tak tam taky záleží, jak si lidsky sednete, a jak to vidíte, že se dokážou přizpůsobit dítěti, že chápou, že je lepší se nejdřív vídat u nás, za naší přítomnosti, že to neberou jako kontrolu, ale že chápou, že je to tak dobře pro to dítě, že jsme si to nevymysleli, jen tak, pro nic. Takže asi tam, kde jako cítíte, že to tam je, udělat to dobře pro to dítě, a ne jen abych se v tom cítila dobře, no a to je vidět docela rychle. Jasně, že tam určitě jsou i rozpaky z toho, že vás někdo jakoby pozoruje, nebo tam nemáte to soukromí, ale že to ten člověk zvládne, protože si uvědomuje, že to dítě to tak potřebuje, ale zvládlo tu změnu toho svého dospělého.

15. Vnímáte určitý rozdíl ve Vašem prožívání, porovnáte-li přechod prvního a následně dalšího dítěte/děti do návazné formy péče? V čem je onen rozdíl? S čím se domníváte, že souvisí?

Asi se to nedá úplně takhle jednoznačně říct, ale jestli je to lehčí nebo těžší, tak to asi ne. Kam jde, tak to je určitě jedna z věcí, pak jak moc vám přiroste k srdci, protože něco jinýho je, když máte dítě měsíc, a něco jinýho, když ho máte půl roku, ale že by to s časem bylo lepší nebo těžší, tak to se určitě říct nedá, to si myslím, že takhle nefunguje. Ale kéž by mohlo, že by to člověk zvládal líp (smích). Hlavně když je tam ten dobrý konec, že víte, že o to dítě bude postaráno. To loučení je hrozný, hlavně pro mě, ale pak když vidíte, jak se ty děti mají dobře, tak to vlastně nahradí všechno to, ty slzy, který proleju, když jde dítě pryč. A když pak

dostaneme třeba mail s fotkou, kde vidíme, jak to dítě roste a prospívá, tak to je taková ta třešnička na dortu, kdy si říkám, že to fakt má smysl, zvlášť když je to dítě u nás třeba půl roku, půl roku, co by jinak strávilo v ústavu.

C. Období mezi výkony PPPD

16. Můžete mi, prosím, popsat, jak vypadá období, v němž očekáváte příchod dalšího dítěte?

Čerpáte během tohoto období určité formy podpory (poradenství, supervize, vzdělávání, aj.)?

Tak to zase hodně záleží, jak to bylo rychlý, jestli to bylo těžký, nebo to šlo hladce, jak to zvládlo to dítě, i když to se nám, musím zařukat, zatím vždycky docela hezky, i třeba díky pomoci té naší doprovázející pracovnice, dařilo.

Můžete mi přiblížit, co konkrétně za služby nejčastěji využíváte?

Vzdělávání podle potřeby, jako když jsme měli tu postiženou holčičku, tak tam jsme vlastně vyčerpali ten limit ze zákona, tam jsme potřebovali doplnit hodně informací, ale hlavně asi to doprovázení, nejvíc při těch přechodech, nebo pak poradenství. Jinak totiž jak máte tu opakovanou zkušenost, tak spoustu věcí už zvládnete sama, bez pomoci, ale takový ty situace, kdy jste emočně hodně v nich, třeba to předávání, tak tam jsem ráda, když ta třetí, nezávislá, strana je. Ale jak jde dítě dál, tak tam si pak zase ráda tu ztrátu odžiju sama, ale vím, že třeba někdo využijte možnosti to sdílet s psychologem, třeba při té supervizi, tam si myslím, že to hodně záleží na nátuře, ale já to mám takhle.

17. Je od Vás požadována určitá forma reflexe výkonu PPPD? Kým?

Reflexe vyloženě asi ne, ale určitě si povídáme s naší pracovníci ve smyslu, jak se teď po předání cítíme, jestli bychom něco nepotřebovali, nebo jak to máme s časem, co teď budeme potřebovat na nějakou regeneraci sil (smích). Ono vás to fakt vyčerpá, ne že ne, a i když se těšíte na další dítě, tak musíte nějak realisticky zhodnotit svoje síly. Takže i když si tak nějak dokážeme říct, tak se o tomhle taky bavíme, a pak se tahle informace předá na kraj. My jsme nikdy ale zatím neměli návrh na víc než měsíc odpočinku, a s tím nikdy nebyl problém, naopak jsme čekali na dítě i delší dobu, takže jsme měli takových nedobrovolných pauz víc (smích).

Říkáte nedobrovolných, jak prožíváte tohle „nedobrovolné“ období?

No, těžce. Protože pěstounka jsem proto, abych měla doma v péči děti, a ne abych tady seděla a čekala několik týdnů ne-li měsíců, než nějaký dítě bude. A klidně jsem ochotná pro to dítě někam jet, pokud je to možný. Tady dětské centrum je dětí plné, nechápu, proč nedají dítě namísto tam ke mně. Víte, já tomu fakt věřím, že tohle má smysl, a pak je pro mě těžký pochopit, že sociální pracovnice klidně svěří dítě do ústavu, namísto mě, která mu dokážu dát to, co ten ústav nemůže, a s tím se pak prostě jen tak nesrovnáte.

18. Jakým způsobem dochází ke stanovení délky období, kdy budete opět připraveni přijmout další dítě do PPPD?

zodpovězeno v otázce č. 17

D. Spolupráce se zaangažovanými odborníky/subjekty

19. Jak hodnotíte spolupráci s dalšími zaangažovanými účastníky – OSPOD, doprovázející organizací, ev. dalšími odborníky (psychology, pediatry, apod.)?

Jak s kým, jak kde. Tady fakt ohromně záleží na lidech, nebo taky na praxi těch krajů. My vlastně ty děti, co jsme měli, tak byly i mimo tenhle kraj, a tam je praxe, jak jsme pochopili, trochu jiná, co si pak, myslím, bylo

těžký třeba i pro tu naši doprovázející pracovníci, se v tom vyznat. Ono je to i o informacích, co dostanete, protože někde vám prostě řeknou jen tohle, jinde se vás třeba i víc ptají, nebo nás třeba vzali na tu konferenci, abychom řekli, jak se námě daří v kontaktu s dítětem. No a to nemluví o soudech, to je podle mě vůbec hrozná, s prominutím, džungle, to nechápu, jak může jeden soudce rozhodovat takhle a druhý úplně jinak, já to sice chápu, tu nezávislost soudů, ale nevím, kde je pak ta odbornost, ale to by asi bylo nekonečná diskuse. Ale obecně asi dobře, až na tu první zkušenost, když jsem se byla ptát na tom prvním OSPODu, to je přívětivé přijetí, někdo vás dokonce ocení, a to zahřeje, i když to není to, proč to děláte.

20. Při jakých příležitostech/v jakých věcech se s Vámi zmiňovanými odborníky setkáváte?

Tak klasicky když si přebíráme dítě, pak když nám přijede OSPOD na návštěvu za dítětem, když potřebujeme nějakou službu, no a pak až při předávání, vlastně od začátku až do konce, někdy víc a někdy míň intenzivně.

21. Máte pocit, že jste někdy vystaveni neúměrnému tlaku? V jakých situacích? Jak se tento tlak odráží ve Vašem prožívání, chování?

To asi ani ne, jen asi když nevíme, co bude s dítětem, ale to je takový to naše vnitřní pnutí, než aby na nás někdo jako tlačil, s tím jsme se nepotkali. Ale jako že by se to nějak odráželo negativně na našem vztahu k dítěti, to určitě ne, to má možná člověk spíš tendenci to dítě víc mazlit, jako kdyby do zásoby, ale tam to smíření prostě není, že by to nemělo dopadnout, toho se snad, doufám, fakt nedočkáme.

22. Existuje v rámci fungování institutu pěstounské péče, včetně procesu zařazení do evidence, průběhu či zprostředkování, něco, co pro Vás je/bylo nesrozumitelné nebo netransparentní? Co konkrétně?

Asi ne, leda to proč se to někdy tak natahuje, na čem to drhne, že se někdy z přechodky stane nekonečný příběh. A to není o tom, že byste to dítě chtěla hnát pryč, to vůbec ne, ale když je to tak těžký pro nás, čím dýl to dítě u nás je, tak je asi tomu dítěti? Tomu já osobně nerozumím, co tomu brání, že se to dítě nemůže dát do rodiny dřív, aby to předání nebylo tak náročný.

23. Na jaké úrovni probíhají Vaše jednání – partnerské, klientské, jiné?

No doprovázející organizace je pro mě určitě partnerem, tam necítím, že by se na mě někdo, nechci říct, díval, ale jako že jsem nějakým klientem, tam je to spíš na té partnerské rovině. Ale co se týče úřadu, jako je kraj a OSPOD, tak tam si myslím, že pro ně nejsme rovnocenným partnerem.

E. Hodnocení přínosů a „ztrát“

24. V čem – pro Vás osobně/Vaši rodinu – spatřujete přínos PPPD? Co Vám výkon PPPD „dává/dal“?

Hezkej pocit, že prostě ty děti jdou a vy tak nějak zůstáváte jejich součástí, že jste odvedli kus smysluplný práce. Jako kdyby naplnění, možnost se realizovat v něčem, co má smysl, kde tak nějak přesáhnete sama sebe.

25. Jaká naopak spatřujete negativa výkonu PPPD? Co Vám výkon PPPD „bere/vzal“?

To asi nemůžu říct, že by mi to něco vyloženě vzalo. Možná to, že úplně změníte rytmus a fungování, že se třeba nedokážete přizpůsobit ostatním, takže přijdete o nějaké aktivity, co jste dělali, protože se prostě nemůžete sebrat, když máte měsíční dítě, co na vás visí. O co jsme tím možná přišli, tak bylo pár přátel, protože člověk má přátele na to, aby s nima sdílel něco, no a těch nám moc nezbylo, je jich hrozně málo, co chápou, co děláme. Ani nevím, kdo pořádně. Ale když vás naplňuje tahle práce, tak to hrozně snadno překonáte. Co na

tom není úplně jednoduchý, je, že vám nezbyde moc soukromí, hlavně když předáváte, protože se velká část toho procesu odehrává u nás, kde se to dítě cítí bezpečně, takže vlastně otevírá svůj domov úplně cizím lidem, a to je pro mě docela už hodně osobní, až intimní, věc, s tím se musíte umět taky srovnat. Ale rozhodně to všechno vyváží ty pozitivní, co vám tahle práce dává.

F. Vnímání PPPD

26. Změnil se v nějakém smyslu Váš pohled na PPPD, porovnáte-li Vaše smýšlení v době po zařazení do evidence PPD a nyní, po Vámi nabytých zkušenostech? V čem konkrétně?

Spíš potvrdil, že je to něco fakt úžasnýho, smysluplnýho, co čas nikam neodplaví. Takže takový to naplnění, co jsem čekala, tak to tam rozhodně je.

27. Jak vnímáte roli pěstounů na přechodnou dobu v kontextu diskuse zvyšování jejich odbornosti?

Tak jako by určitě měli vědět, co ty děti potřebují, v čem jsou od těch našich, co jsme si vymazlili, protože jsme se na ně těšili, jiný, co třeba budou všechno řešit, a tyhle věci kolem. Třeba jako s tou naší postiženou holčičkou, ale to bylo hodně za pochodu, ale to si teda neumím představit, že bych měla být jako odborník, a jinak že bych se jako přechodná pěstounka nechtyla. To si myslím, že je to víc o té lásce a péči, co tomu dítěti dáváte, protože s tím jde i to, že to chcete dělat nejlíp, jak pro to dítě dokážete. Tak jako určitě všechno to, co se člověk dozví v přípravě, a pak podle toho, co k vám přijde za dítě. Ale já tady mám být pro to, aby o to dítě dobře pečovala, a když pro to bude potřeba, abych se někam šla vyškolit a tak, tak já půjdu, ale tady si fakt nemyslím, že to stojí a padá s tím, že musí být člověk odborník, to víc vidím v tom pečujícím, že máte to dítě ráda a tak se k němu i chováte.

28. Jak Vy osobně vnímáte „místo/roli“ PPPD v systému sociálně právní ochrany dětí?

No za mě strašně důležitou, protože je pro mě hrozná představa, že ty miminka, co jsme měli, by prožily ty svoje první měsíce někde sami v postýlce v kojeňáku. I my víme, že by bylo nejlepší, kdyby mohly zůstat u mámy, nebo jít rovnou k pěstounům, ale když tohle takhle nejde, tak by mi ale určitě nepřišlo dobrý, kdyby neměly tuhle možnost, tady u nás.

29. Jak spatřujete budoucnost PPPD? Jakým tématem v souvislosti s PPPD by se měly, dle Vašeho názoru, zabírat odborné diskuse?

Myslím, že nejdůležitější je hlavně to, jak jsem tady říkala o těch úřadech a o soudech. A že by se to mělo nějak upravit a určitě by se měli víc podporovat ti dlouhodobí pěstouni, i z pohledu na jejich odměnu. To mi přijde pořád dost málo, kolik teda oni za to všechno, co musí, tak kolik za to dostávají, jako jakou mají odměnu, to mi přijde takový neporovnatelný. Dala bych jim taky trošku lepší podmínky. Jinak jsem tak vypovídána, že mě asi už nic dalšího nenapadá.

Příloha č. 11: Přepis rozhovorů – ukázka: sociální pracovníci

- 1. S kolika pěstouny na přechodnou dobu/rodinami máte uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu?**

Se čtyřmi rodinami, ze kterých se jedna bude překlápět na dlouhodobou pěstounskou péči.

- 2. Můžete mi, prosím, tyto pěstouny/rodiny stručně charakterizovat?**

Ve třech případech jde o manžele, všechny rodiny mají zletilé děti, jen čtvrtá je sama pěstounka, která do toho sama pečuje o svou nezletilou dceru.

A pokud jde o počet dětí, jejich věk a životní osudy, dokázala byste se rozvzpomenout?

Dobře, určitě to můžu zkusit, ale možná nebudu stoprocentně přesná. Když to vezmu postupně podle doby, po kterou se tomu věnuji, tak pěstounka, co je v evidenci půl roku, má aktuálně druhé dítě, s tím, že prvního měla novorozence z porodnice, který pak šel do osvojení, to druhé dítě je dvouleté, to přišlo ze zkrachovalé dlouhodobé pěstounské péče a tomu se rodina hledá. Pak máme rodinu, co je v evidenci jeden rok, ta má už téměř rok stále jedno dítě, ale tam je výhled, že by se mělo předávat do péče otce, to přišlo k pěstounům ve 4,5 letech ze ZDVOPu, takže teď je mu už skoro o rok víc. Další pěstouni měli v péči za dva a půl roku už tři děti, z toho dva novorozence, jeden šel do osvojení a druhý do dlouhodobé pěstounské péče, a teď třetí mají sedmiletou holčičku, která se odebírala z péče babičky z důvodu, že ji už nezvládala, a tam se hledá dlouhodobá rodina. No a pak tu máme rodinu, která funguje už tři a půl roku, ta má teď druhé dítě, obě z porodnice; první šlo do biologické rodiny, k otci, a druhé si budou nechávat, budou se překlápět na dlouhodobé pěstouny, protože tam se nenašla žádná rodina, která by si ho vzala.

Proč si myslíte, že se k tomu rodina rozhodla?

Protože ho nedokáží dát do ústavu, navíc už se na sebe navázali, a vyhodnotili to tak, že mají dost sil, aby to zvládli, ale zrovna tady mám za to, že šlo o zralou úvahu, že to nebyl výsledek tíhy té situace, což do určité míry samozřejmě ano, protože to vnímám tak, že by se k tomu jinak nerozhodli, ale byl tam ten náhled, to zhodnocení.

- 3. Jaké formy podpory tyto pěstouni/tyto rodiny zejména využívají?**

Standardně doprovázení klíčovým pracovníkem, pro pravidelné poradenství, sdílení, takže takovou tu běžnou podporu, a pak podle potřeb konzultace s psychologem, zvláště u nějak náročných dětí.

A kdybyste podporu nahlédla skrze jednotlivé fáze výkonu, je někde zastoupena více?

Dobře, tak takhle při adaptaci, i když to není tak úplně časté, respektive je hlavně u starších dětí, ale nejvíce rozhodně asistovaný kontakt a pak až přechod dítěte, včetně plánování postupu přechodu, aby dobře nasedal na možnosti a potřeby dítěte. A pak vzdělávání, buď podle zájmu, nebo pak podle skupiny dětí, pokud se na nějakou profilovali, ale obecně hodně témata identity dítěte, attachmentu, a takových praktických věcí, jako jsou procesní věci a tak podobně.

- 4. Nakolik se ve svých potřebách (podpory, služeb, apod.) liší? Z čeho se domníváte, že plyne ona odlišnost?**

Tak ten základ vidím podobně tomu, jak jsem řekla před chvílí, ale jinak to vidím podle náročnosti dítěte, určitě i o osobnosti pěstouna, jak je vnitřně nastavený, jak vnímá svoji roli, jak je ztotožněný s tím, že jeho úkolem je opečovat a předat dítě dál. Jinak si myslím, že jak se kumuluje zkušenost

v procesních věcech, tak to tak úplně neplatí pro prožitkovou oblast, tady si myslím, že se člověk nestává odolnějším, možná naopak.

5. Domníváte se, že se pěstounům/rodinám dostává potřebné podpory? V čem konkrétně ano/ne?

Mám pocit, že ano, protože si o tu pomoc dokáží už i sami říct. Sami se snažíme vést pěstouny k tomu, aby se nebáli přihlásit se o pomoc, vysvětlujeme jim, že ve chvíli, kdy cítí, že v něčem potřebují naši pomoc, je žádost o pomoc znakem jejich profesionality, ne selhání.

6. V jakých situacích jste, coby doprovázející pracovník, zpravidla angažovaný? Pokuste se, prosím, tyto situace popsat v kontextu průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, tedy:

a. při převzetí dítěte

Můžeme, a často jsme, při převzetí dítěte, kde zjišťujeme informace o dítěti, zatímco se pěstouni můžou už plně orientovat na dítě, protože my dohlédneme na předání všech potřebných dokumentů a informací, eventuálně pomáháme s faktickým převzetím dítěte, třeba konkrétně s odvozem.

b. v průběhu výkonu PPPD (období po převzetí až po přechod dítěte)

Tady se hodně snažíme být v kontaktu s OSPODem, aby zavčas konal, předáváme informace a jsme i poměrně angažovaní v plánu přechodu dítěte.

c. při přechodu dítěte do následné formy péče

Tak tady jsme jednoznačně nejvíce, no a vy jste sama pojmenovala, co tu náš pracovník dělá, pomáhá s věcmi kolem přechodu, dobrému nastavení, pomáhá třeba i posouvat komunikaci a domluvu mezi pěstouny.

d. v době mezi výkony PPPD (v tzv. době odpočinku)

Tady, pravda, příliš angažovaní nejsme, respektive naposledy při reflexi péče, a pak dle potřeb pěstouna.

7. Které ze situací, s nimiž se ve své praxi doprovázející pracovníka potýkáte, vnímáte něčím problematické?

Rozhodně ty procesní věci, rozhodování soudů a někdy spolupráce a součinnost OSPODů, které jsou znát hlavně u přechodů dítěte, které se ne vždycky daří pozvolně, protože OSPOD koná na základě předběžných opatření, a často tak ani není nastavený proces navykání, na který by teprve naběhly soudní opatření, a tam pak nejsou respektovány potřeby dítěte. Co se někdy děje, je, že když mají pěstouni pocit, že by rodič dítěte péči o něj zvládl, tak s nimi často navazují familiérní vztahy a biologičtí rodiče se pak na pěstouny navyknou obracet, takže pěstouni tady jakoby kompenzují roli pracovníka OSPOD. Taky je dost nepřehledné, co má správně dělat OSPOD, a určitě to udělá, co má dělat krajský úřad, co mám dělat já jako doprovodka a co má dělat pěstoun.

8. V jakých situacích by měl, dle Vašeho názoru, nezbytně figurovat doprovázející pracovník? Z jakého důvodu?

Těch situací je poměrně hodně, byla bych určitě pro podporu pěstouna po převzetí, když si dítě navyká, adaptuje se, při přípravě na přechod a přechodu, tam připravovat nejen pěstouna, ale i dítě, což se teď děje hlavně u starších dětí, a určitě při zaléčení pěstouna po odchodu dítěte. Vlastně krom toho doprovázení při převzetí dítěte se ostatní v praxi standardně dělá, a na co taky v praxi narážíme, tak je, že pěstouni se angažují v hledání řešení pro dítě, kde by vlastně pěstoun podle mě vůbec

figurovat neměl, protože pak supluje práci OSPOD. A asi všeobecně při změnách, které jsou, myslím, obecně náročné.

9. Jaké situace v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu byste označila za emočně nejnáročnější? Pokuste se prosím zahrnout jak pohled Váš, tak pěstouna/rodiny a dítěte samého.

Pro mě, jako doprovodku, když se neshoduju s názorem OSPODu, který nějak rozhodne, a nezbyvá než to akceptovat, a není to dle mě v zájmu dítěte, a když mám pocit, že OSPOD zapomíná na to, že hovoříme nejen o dětech, ale i o rodičích; pro mě je to lidsky hrozně těžký, když vidím, že se rodiče odepisují bez důvodu, nebo naopak druhý extrém, když se přeceňují práva rodičů proti právu dítěte.

Jak tuhle otázku vidíte optikou pěstounů?

Těžce prožívají, když mají pocit, že systém nekoná, že se nic v zájmu dítěte neděje, v situacích, kdy čekám, co bude. Takové to čekání na zázrak, který dlouho, pro pěstouny nekonečně dlouho, nepřichází. Často taky když mají dítě předat do péče někoho, s kým nesouzní, že mají třeba jiné představy o tom, jak by péče o dítě měla vypadat a fungovat, to je pro ně hodně frustrující. A to nejen do péče rodičů, to je pro ně velké téma, když vrací rodičům, kterým bylo dítě odebrané třeba pro zanedbávání péče, a oni mají pocit, že u nich to dítě nebude bezpečné a mají obavu, že to stejně nedopadne. A pak určitě samotný odchod dítěte, zvláště když ho nemají s kým zpracovat. A aby nám z toho nevypadlo dítě, tak u něho to, že si vytvoří vztah k pěstounce, a pak ztrácejí někoho, ke komu si vytvořily vztah, protože předávání nejsou vždy ideální a proces truchlení těžko zpracovávají.

10. Jak se, dle Vašich zkušeností, s těmito situacemi pěstouni/rodiny vypořádávají, ve smyslu péče o sebe sama/rodinný systém?

Hodně svépomocí, říkají, že o tom hodně mluví, někdo odjíždí mimo, někdo má nějaký rituál, třeba jedna pěstounka si vždycky dá výšlap na nějakou horu, někdo naopak spěchá na další dítě, ale tam mám velkou obavu, že tím lepší prázdné místo po předchozím dítěti novým dítětem. Co se začíná pomalu rozvíjet, jsou supervize, ty si myslím, že kdo je čerpá, tak hodně pomáhají.

11. Máte osobní zkušenost, kdy některý z Vámi provázených pěstounů/rodin, požádal(a) o vyřazení z evidence či o přerušení výkonu PPPD, ev. byl(a) z evidence vyřazen(a)? Pakliže ano, na základě jakých důvodů?

Že by byl přímo někdo vyřazený, tak to ne, ale vím, že se stává, že se pěstouni dobrovolně překlápějí na dlouhodobé, i když tady tu otázku dobrovolnosti vidím trochu spornou, protože kolikrát je to nesmíření se s tou představou, že dají dítě do ústavu, když je tam tenhle výhled. A to pak jsou jako přechodní končí. Tady si myslím, že se hodně otevírá místo pro nás, jako pro službu, že by v tom pěstoun neměl být nechaný sám, aby to rozhodnutí, které udělá, bylo dobré, i pro něho, i pro dítě.

12. Odpovídá dle Vás nastavení kritérií výběru pěstounů na přechodnou dobu potřebám praxe? Pakliže ne, jak by, dle Vás, měla být nastavena?

Víte, já mám spíš pocit, že kritéria moc nastavená nejsou, nebo takhle, kraj od kraje se hodně liší, protože je tam velká vůle, jak si kdo může kritéria vykládat. Často mi tam přijde, že jediné uplatňované kritérium je rodičovská zkušenost, což si myslím, že tak úplně stěžejní není, protože přece to, že jsem se stala rodičem, neznamena, že budu automaticky dobrým pěstounem. Taky není úplně šťastné to, že neumožňujeme pěstounům, aby se nějakým způsobem specializovali, protože nemůžeme očekávat, že

budou roboti a jako profesionálové budou schopni přijmout dítě nula až osmnáct, to je nebezpečné pro pěstouna i pro samotné dítě. Chceme po pěstounech, aby byli univerzálními vojáky, a zapomínáme na to, že jsou to lidi s nějakým potenciálem, a že nemusí být nutně schopní zvládnout všechny situace, všechny děti. Tady si myslím, že důležité je posouzení konkrétního člověka, systému, i situace, že je důležité hodnocení, ne pevné vymezení kritérií, a smysl by mělo přehodnocovat, jak se cítí, kam se posunuli.

13. Domníváte se, že pěstouni na přechodnou dobu jsou na svou roli adekvátně připraveni? Pakliže ne, v čem tkví, dle Vašeho názoru, tento problém?

Tak mě přijde, že poměrně dobře připravení jsou, ale oni sami hodnotí, že realita je jiná, že potřebovali víc připravit na přebírání a hlavně předávání, že to nebylo úplně dostatečné.

14. Jak se domníváte, že by mělo být k pěstounům/rodinám, v kontextu spolupráce přistupováno? Partnersky, klientsky, jinak?

Tu vidím tak něco mezi, snažím se brát pěstouny jako partnery, ale má to taky své hranice, já pro ně něco zprostředkovávám a zařizuji, a v tu chvíli jsou mým klientem. Partnerství vidím v tom, že každý máme svou roli, kterou je u pěstouna péče o dítě. Ale když dohlížím na to, jak plní svoje povinnosti, tak tady se posouvá do role klienta.

15. Jak hodnotíte fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu? Pokud negativně, v čem spatřujete původ této nefunkčnosti?

Pozitivně, a to především v tom, že dítě nemusí do ústavky, pozná, jak funguje rodina, jak se k sobě mají lidi chovat. A určitě i rychlost, i když ta vzhledem k nastavení systému někdy nefunguje, jak by měla. Ale aspoň tohle dítě, tenhle spis nestrčíte na dno skříně, protože prostě nemůžete. Ústav může být konečná, protože tam tohle můžete udělat, protože to může být ta definitivita. Tady to nejde, víte, že máte vyměřený čas, který Vám utíká.

16. Co vnímáte jako nejpálčivější problémy související s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu?

Tak fungování systému, nepružnost, neaktivnost a nezaangažovanost některých aktérů, vesměs co už jsme se bavily.

17. Co se domníváte, je předpokladem pro úspěšný průběh pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice na straně všech angažovaných subjektů?

Ochota učit se nové, zkoušet nepoznané, nebát se a mít chuť a elán, protože mám pocit, že se na tom často věci zabrzdí, nebo je rovnou zavrhneme, ochota hledat způsoby jak, a ne důvody proč ne, cesty k řešení. Tady si vybavuji situaci, kdy se nám podařilo umístit miminko za dva měsíce, protože kdybychom to nezkusili, a ten jeho výhled nebyl původně vůbec nadějný, dítěti by utekl čas, a Vám určitě nemusím říkat, jak rychle dětem běží.

18. V čem, v kontextu existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, spatřujete nejlepší zájem dítěte, resp. jak je, dle Vašeho názoru, v tomto rámci hájen nejlepší zájem dítěte?

Rozhodně péče člověka, pro kterého je starost o potřeby dítěte jeho hlavní program, dvacet čtyři hodin denně, sedm dní v týdnu. V tom, že se dítěti věnuje jedna osoba, pro kterou je dítě na prvním místě, že má dítě konečně někoho, koho v ústavu z logiky věci těžko může mít.

19. Kdo se domníváte, je kompetentní říci, že dítě je tzv. vhodné pro svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu? Na základě čeho?

Myslím, že každé dítě, otázkou je, když je to dítě s velkými potřebami, tak jak najít pěstouna, který to zvládne, a jak těmhle dětem najít další péči a zázemí, protože tady je to otázka mnohem větší než u malých dětí, u kterých to jde, podle mě, lehčeji. Každopádně pěstounka má větší šanci, aby to dítě zmákla, posunula, ale když ho dáme do ústavu, zvyšujeme pravděpodobnost, že tam zůstane celý život.

20. V čem spatřujete přínos (pozitiva) institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?

Jak jsem říkala, všechno, co zní trochu jako klišé, takže láskyplná péče, nejlepší možné naplnění potřeb dítěte.

21. V čem naopak spatřujete negativa institutu pěstounské péče na přechodnou dobu?

Tady už se budu asi zase opakovat, nepružnost, chybějící návaznost, že chybí efektivita v sanování rodin, pěstouni, takže pak osočujeme přechodné, že neustáli svoji roli a selhali v tom, když skončili, aby si vzali dítě do dlouhodobé péče.

Když už jste se tohoto tématu dotkla, je nějaká situace, ve které to Vy osobně považujete za selhání?

Když je to v procesu, že se našel pečovatelský, a pěstoun najednou cukne, buď že si uvědomí, že se na to dítě tolik navázał, nebo se mu nezdají pěstouni. Na druhou stranu chápu, že se to může stát, ale tohle by si měl pěstoun reflektovat, aby pak, třeba i nevědomky, nemařil úsilí ostatních. Ale když se na sebe s dítětem naváže a zavčas to komunikuje, a rozhodne se tak, že to všechno zvaží, i svoje síly, a probere to s partnerem a rodinou, s dětmi, když tam jsou, tak pak co můžeme vlastně pro to dítě chtít víc? To mě asi i trápí, že se na pěstouna pohlíží často jako na někoho, kdo nemůže pochybit, nemůže mít city, protože takhle to nahlížet nejde.

Příloha č. 12: Přepis rozhovorů – ukázka: psychologové

1. Kolika pěstounům na přechodnou dobu/rodinám poskytujete psychologické služby?

Dvěma rodinám, jedněm manželům a jedné pěstounce. Manželé jsou v evidenci od roku 2012, přebrali už deset dětí, většina z porodnice, některé byly odebrány z biologické rodiny a jedno dítě jim bylo přivezeno ze zařízení. Pěstounka je v evidenci od roku 2014, zatím měla tři děti, všechno novorozence z porodnice.

Říkáte, že rodinám, mám tomu rozumět tak, že jsou v rodinách také vlastní děti pěstounů?

U manželů je jedno zletilé dítě, to jezdí domů na víkendy, jinak je mimo, na koleji, a pěstounka sama má dítě v klasické pěstounské péči, a tam to vidím opravdu jako hraniční, tam to dítě potřebuje hodně ošetřit, aby ho to neznejšťovalo. Obecně souběh klasické a přechodné péče nevidím jako vhodný, protože mám pocit, že to nešťastně nasedá na nejistoty a strachy dítěte.

Vybavíte si, do jaké formy péče děti od přechodných pěstounů odcházely?

Asi ne úplně přesně, ale přibližně polovina do osvojení, a z té druhé poloviny tak čtvrtina do klasické pěstounky a čtvrtina zpátky do rodiny.

Vzpomínáte si, že by bylo těžké některé dítě umístit? Myslím ve smyslu nějakého handicapu, problematické anamnézy?

Co vím, tak minimálně tři děti přišly k pěstounům s abstinenčními příznaky, takže byly i nedonošené, ale na jejich umístění to, myslím, nemělo vliv. Problém vlastně nebyl ani s holčičkou jiného etnika, ale pravda je, že byla jednak malinká, a pak se nebylo zřejmé, jestli měla oba rodiče romské, což, jak asi víte, taky hraje u žadatelů roli, nebo alespoň nevím o velkém množství v tomhle směru tolerantních žadatelů.

Vyčkávalo se u některých dětí, kam budou umístěny, respektive že v počátku při umístění do přechodné péče nebyl jasný výhled?

Určitě u více než poloviny dětí, u těch dětí v porodnici je to vždycky sporné, jestli se matka přece jen nepřihlásí, ale když jde o miminka, navíc třeba s vizí, že budou právně volné a vhodné k adopci, tak je ten výhled veskrze pozitivní, pokud se samozřejmě neobjeví nějaký velký vývojový problém, ale to nebyl případ „našich“ dětí.

Dokážete si vzpomenout, jaká byla přibližně doba setrvání dětí u přechodných pěstounů?

Tak jednotlivě určitě ne, ale kdybych měla vzít alespoň průměr, tak asi kolem půl roku až roku.

2. Můžete mi, prosím, tyto pěstouny/rodiny stručně charakterizovat?

(zodpovězeno výše)

3. Jaké psychologické služby tyto pěstouni/tyto rodiny zejména využívají? Pokuste se, prosím, o jejich popis v kontextu průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, tedy:

a. při převzetí dítěte

Tak při převzetí jsou to hlavně konzultace doporučení, které dostali v porodnici, třeba v souvislosti s těmi abstinenčními příznaky, jinak tam to jde hlavně mimo psychologickou oblast, spíš ty technické nebo právní věci, co řeší s klíčovým pracovníkem.

b. v průběhu výkonu PPPD (období po převzetí až po přechod dítěte)

Tady často hlavně pomoc při nastavení vhodného kontaktu s biologickou rodinou, to vnímám, že je pro pěstouny těžké obecně, a hlavně pak, když má pocit, že ten kontakt dítěti nesejde a rozhodí ho to,

to pak mají pěstouni potřebu hodně řešit. No a pak třeba konzultace k adaptačním potížím, výchovným problémům nebo nějakým výrazným afektivním stavům.

c. při přechodu dítěte do následné formy péče

Přechod dítěte to je asi největší téma, tam se hodně řeší nastavování kroků při předávání dítěte a jak v tomhle procesu podpořit dítěte, jak ho na ten přechod co nejlépe připravit.

d. v době mezi výkony PPPD (v tzv. době odpočinku)

Tady je to hodně o pomoci si to celé zreflektovat a uzavřít, nějak i vyhodnotit kapacitu jedince nebo rodiny, jestli v tom dokáží dál dobře fungovat, aby neohrozili sebe nebo to příchozí dítě, které potřebuje připravené a vyrovnané pečovatele.

4. Nakolik se ve svých potřebách tito pěstouny/rodiny liší? Z čeho se domníváte, že plyne ona odlišnost?

Tak záleží určitě osobnosti a schopnostech pěstouna, tom, jak reaguje v zátěži a jak dokáže situace zvládat, na podpoře, kterou může čerpat z rodiny nebo od přátel, a určitě taky od náročnosti dítěte, které dostane. Obecně tam, kde jsou nějak zvýšené potřeby, třeba zvýšená zátěž u náročného dítěte, nebo u hlubokého navázání se na dítě.

5. Které situace v kontextu průběhu pěstounské péče na přechodnou dobu vnímáte z psychologického hlediska něčím problematické?

Tak když to vezmu od začátku, tak při posuzování vidím jako rizikovou oblast otázku motivace, otázku možná míry zpracování žadatele vlastních traumatických věcí žadatele a pak otázku nějaké osobnostní zralosti, to vidím asi jako nejpodstatnější. Sama o sobě motivace k tomu, že pěstoun přijme dítě, bude se na něj navazovat a pak ho předá dál, to musí mít člověk dobře prohlédnuté, co ho k tomu vede, mít to dobře zpracované a pokud se jedná o nějakou kompenzaci nenaplněné potřeby a nějakou snahu o sebenaplnění, která vyplývá z nějaké frustrace nebo traumatu, tak to pak komplikuje výkon pěstounské péče, to vidím asi jako nejrizikovější. Vesměs pěstouni, u kterých to vnímám jako nedobré, že to dělají, tak to nasedá na nedostatečnou osobnostní zralost, nedokončenou separaci, na nezpracovaná traumata. Člověk musí být schopen sebereflexy, i s ohledem na zpracování traumat při předávání dětí, protože když chybí, tak to samozřejmě komplikuje ty situace.

Dá se o určité motivaci hovořit jako o „zdravé“?

Asi jak jsem už říkala, nebo pro mě je to třeba i ta, že chtěli pracovat v pomáhajících nebo pedagogických profesích, ale neměli možnost to realizovat, a tohle je způsob jak se realizovat. Zdravá motivace určitě ve smyslu snahy pomoci dítěti v těžké životní situaci bez nároku na vlastní rodičovské naplnění, se zpracovaným vlastním životním příběhem, dostatečnou fyzickou a psychickou kapacitou na čtyřicetihodinovou péči a myslím, že zdravá motivace znamená i zdravou sebereflexi ve smyslu zhodnocení slabých stránek plus práce na sobě, která na to nasedá. Asi by tou zdravou motivací byla spojená nádobu upřímné snahy pomoci dítěti, ale bez toho nároku, a zároveň by se to mělo kloubit i s nějakým svědomím, že je to způsob, kterým já jsem schopen se seberealizovat, zdravě v něm fungovat. Ono i po odžití vlastních rodičovských zkušeností je potřeba, aby tohle nebylo kompenzací nějaké frustrace, typicky když ženě vylétávají děti z hnízda, je přítomná krize vztahu, středního věku, a ona tím, že bude pěstounkou, tu frustraci bude takhle řešit. Taky je zdravé, když tam není taková ta spásitelská motivace, ale ta motivace být součástí něčeho, protože pro pěstouna je i důležité, aby se

mohl vnímat jako součást nějakého týmu, který se stará o osud dítěte, protože přesto, že je tam on tou vazebnou osobou, tak ho to fungování v týmu jakoby vyvazuje z pocitu té velké odpovědnosti, kterou může prožívat.

6. V jakých situacích by měl, dle Vašeho názoru, nezbytně figurovat psycholog? Z jakého důvodu?

Určitě u psychologického vyšetření v rámci posuzování, v průběhu přípravy, pokud tam není jiný speciálně vyškolený pracovník, aby právě prohlédl zralost žadatele a zpracovaná traumata, aby se mu pak neotevírala vlastní, protože trauma dítěte může otevírat traumata dospělého, a ten, když to nemá zpracované, nemůže léčit to dítě, nebo ho je schopen léčit jen do míry, do které to není pro dítě dostatečné. Potom určitě pomoc v krizových situacích, při zpracování odchodu dětí a odpoutávání se, a péče zaměřená na psychohygienu. A u náročnějších dětí, s výchovnými problémy, handicap, nebo i dětí starších, tam by se s takovou rodinou mělo pravidelně pracovat, protože to se podle mě dá jinak těžko zvládnout, ale podaří se to spíš, když pěstounovi poskytneme dosažitelný, bezpečný servis, který bude vnímaný jako podpora, spolupráce, nejen ve vztahu k dítěti, ale i jim samotným.

A v jakých situacích vy osobně působíte nejčastěji?

Tak zpravidla u všech, které jsou pro pěstouna něčím náročné, myslím ve vztahu k jeho prožívání. S tím, že jsem tam buď já, nebo doprovázející pracovník, záleží na situaci a její závažnosti, jestli jsem tam opravdu potřeba já jako psycholog. A to je taky jeden z těch základních předpokladů, aby to fungovalo, mít v dosahu služby, kterých může pěstoun kdykoliv, podle potřeby, využít, a nejen pro dítě, ale hlavně i pro sebe, aby se brzy úplně nevyčerpal.

7. Jaké situace v průběhu výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu byste označila za emočně nejnáročnější? Pokuste se prosím zahrnout jak pohled Váš, tak pěstouna/rodiny a dítěte samého.

Takže, pro všechny asi příchod dítěte do rodiny, takže adaptační fáze, pak určitě jakékoliv potíže ve vývoji dítěte, když se objeví, tak to vidím jako náročné, no a pak hlavně vyladění kontaktů s biologickou rodinou a fáze předávání dítěte do další péče nebo návrat do rodiny, takže ošetření přípravy dítěte na přechod, plánování postupu a vyladění postupu dle potřeb dítěte, protože ty přechodové fáze jsou pro všechny, myslím si, nejnáročnější.

Jak se domníváte, že se v procesu předávání daří přenos vazby?

Tam bude podle mě vždycky platit odlišnost podle osobnosti dítěte, takže určitě budou děti, které to zvládnou bez hlubšího traumatizujícího dopadu, když se to dobře naplánuje, a pak tu bude skupina dětí, pro kterou to bude velmi zatěžující, dokonce si troufám říct, že bude skupina dětí, pro kterou to bude těžce traumatizující, ale v konečném důsledku, pokud by splnila přechodná péče svůj smysl v té podobě, že se tam to dítě opravdu zaléčí a dostane tam veškerou podporu k nějakému ozdravení a zklidnění a možná fakt k tomu zaléčení, tak si myslím, že je to potencionální trauma z následného odloučení se od pěstouna menším rizikem než kdyby mělo dítě zůstat v ústavu bez šance zaléčení a podpory, nebo když by mělo zůstat v těžkých nevyhovujících podmínkách. A stejně tak, jak je tu proměnná osobnosti dítěte, tak je tu proměnná osobnosti pěstouna, takže jak to různě budou zvládat děti, tak to různě budou zvládat pěstouni, proto bych se vždycky snažila dobře vyhodnotit potřeby dítěte. Asi se možná budu opakovat, ale za mě je menším zlem a menším rizikem z hlediska negativního dopadu, když se dítěti pomůže navázat se, byť je to s výhledem opuštění rodiny a

vypořádání se se ztrátou osob, na které se navázalo, přijde mi to pořád pro to dítě potřebnější, zažít si tu možnost se navázat a cítit se v bezpečí, než ho nechat v nejistotě, chaosu a nenávané, a vůbec si neumím představit, že by to měl pěstoun nastavené tak, aby se bránilo dítěti se navázat, nebo se pěstoun sám tomu bránil. To by pak popíralo smysl toho, proč svěřujeme děti k nim.

8. Jak se, dle Vašich zkušeností, s těmito situacemi pěstouni/rodiny vypořádávají, ve smyslu péče o sebe sama/rodinný systém?

Záleží případ od případu, znám případy pěstounů, kteří to zvládají bez častého hledání pomoci, pomáhají si vlastními mechanismy, mají rozvinuté způsoby relaxace, uvolnění, seberealizace i jiné, než jen péče o děti, mají podporu rodinných příslušníků, mají podporu ostatních pěstounů, je běžné, že si mezi sebou zavolají a třeba si i společně popláčají. Určitě si pomáhají i rituály, kdy při příchodu nebo při loučení si vytváří nějaký rituál, kterým se naučí to uzavírat, a to i v sobě. Co si myslíš, že se hodně osvědčuje, je, že si říkají o pomoc odborníkům, jak ve fázích příprav, tak adaptačních obtíží, kontaktních potíží s rodiči dítě, při přechodech i po skončení, obecně ve všech fázích a když cítí, že tu pomoc potřebují. Vidím tam takové tři zdroje, kdy jedna je ta svépomocná, práce sám se sebou, kde je hodně mechanismů, které pěstouni využívají, a to vidím jako tu cílenou práci sám se sebou, kdy si myslím, že by se pěstouni měli vědomě ošetřit, ať už je to pro někoho dovolená, doplnění energie formou aktivit, které mu to umožňují, druhý zdroj vidím ve sdílení a svépomocných skupinách vzájemné podpory od ostatních pěstounů a jako třetí zdroj, ale hodně důležitý, vidím pomoc odborníkům.

A v kontextu rodinného systému?

Ošetření v rámci rodiny jako systému, nějaké doplnění aktivit s vlastními dětmi, když tam jsou, aktivit společných s partnerem, to tam vidím jako důležité, péči o vztahy s blízkými pěstouna.

9. Jsou, na základě Vašich zkušeností, pěstouni/rodiny schopni potřebné sebereflexe, adekvátního zhodnocení výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu, např. v kontextu svých osobních/rodinných kapacit?

Řekla bych, že se často setkáváme s tím, že ta sebereflexe chybí, a hodně se to týká především rodin s vlastními nebo přijatými dětmi školního věku. Často jsem si říkala, že míra empatie, kterou by pěstoun měl mít, by bylo fajn, kdyby měl velikou, a pak si říkám, kde ta empatie vůbec je, když jí někdo nemá ani vůči vlastním dětem. Já tam nevidím jediný důvod, proč by děti v rodině měly tohle podstupovat, proč by se měly zatěžovat, když jsou rodiny, které jsou k tomu určitou svojí fází líp přizpůsobené. Mám pocit, že se mezi pěstouny vyskytují obě polohy, jak absence schopnosti sebereflexe, tak pěstouni se schopností dobré sebereflexe. Pro mě je poučení, když vidím ty bez, pro další výběr, jak moc důležité je pro jakýkoliv další výběr zkoumat, zda tuto schopnost budoucí pěstoun má či nemá, aby se to včas zastavilo.

10. Odpovídá dle Vás nastavení kritérií výběru pěstounů na přechodnou dobu potřebám praxe? Pakliže ne, jak by, dle Vás, měla být nastavena?

Myslím, že kritéria jsou docela dobře pojmenovaná s konkrétními žádoucími obsahy, kromě dětí – v rodině pěstounů by neměly být děti pod 15 let, ideálně rodiny s odrostlými dětmi, čímž neříkám, že taková rodina nemůže fungovat, ale je to rizikovější, navíc je tu absence studií, co to dělá s biologickými dětmi ve spojitosti s příchody a odchody dětí, proměnou konstelací. Do kategorií

určitě spadá i kapacita rodinného systému, očekávání, úroveň attachmentu u žadatelů. Kategorie jsou ale asi jinak dobře pojmenovaná, problémem vidím spíš možnost míry ověření sledovaných kritérií, nakolik skutečně lze pojmenovaná kritéria dobře zjistit, odhadnout je, změřit. A pořád se částečně budeme pohybovat v rovině i nezměřitelné, to je když tu rodinu vidíme v nějaké situaci, období, stavu, ale není tam přítomna ta zátěž spojená s příchodem dítěte, která se nedá dopředu změřit; jak zareagují členové rodiny na zátěž, jak bude velká, a je těžko změřitelné, co to s rodinou udělá po příchodu dítěte, protože to, že to rodinu zatíží, je jisté, jenže nakolik se dá přesně odhadnout či změřit dopředu? Takže je to spíš o zjišťování, než o nastavení, to si myslím, že celkem odpovídá.

11. Domníváte se, že pěstouni na přechodnou dobu jsou na svou roli adekvátně připraveni? Pakliže ne, v čem tkví, dle Vašeho názoru, tento problém?

Otázka je, co je to dobře? Hodně mi tam naskakuje, že by měl určitě znát, jak funguje **system**, v té racionální informační rovině vědět jednotlivé kroky, instituce, jak jsou vzájemně propojené, a dle toho i vědět, jaké jsou jeho **kompetence** z hlediska jeho role, co se od něj očekává, co bude náplní jeho aktivit; znamená to také mít velké množství informací o **dětech**, co jsou v tomto systému, o raném vývojovém traumatu a jeho poruchách, o odlišnosti výchovy a péče o děti vztahově zdravé, netýrané, nezanedbávané, od těchto dětí; pěstoun by měl být i vedený k tomu, že bude pravidelně spolupracovat s odborníky, dokáže si říci o odbornou pomoc a podporu. A to je taky otázka systémového nastavení, když se pěstoun bude bát označení selhávající, tak to nebude fungovat, a my si musíme uvědomit, že pěstouni mají právo dělat chyby a zvládat je, jako my všichni v systému. Ale jinak si myslím, že jsou i nejsou, protože se ani nedají plně připravit, ale úroveň příprav se lepší a víc cílí na skutečné problémy, běžné, typické problémy dětí v pěstounce, což je strašně dobře, že se na problematiku podává realističtější náhled, ale ta faktická zátěž, kterou to přinese, se asi úplně nedá přenést formou edukace.

12. Jak hodnotíte fungování institutu pěstounské péče na přechodnou dobu? Pokud negativně, v čem spatřujete původ této nefunkčnosti?

Pozitivně, ale je málo pružný, a teď to myslím hlavně z pohledu dlouhého setrvávání dětí v péči přechodných pěstounů a prodlužování jejich pobytu, co v některých případech vidím až jako poškozování dítěte. Ale za to asi nemůže institut jako takový, ale právní úprava, jinak ho vidím jednoznačně jako prospěšný a funkční, ale za nepružností si stojím, nejen z hlediska právního uvolnění dítěte, ale i v oblasti nedostatečného doladění pozice pěstouna na přechodnou dobu.

13. Co vnímáte jako nejpálčivější problémy související s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu?

Mně tam zase nejvíc skáče prodlužování pobytu dětí v přechodné péči, které je dáno zřejmě nejvíc právní úpravou, ale kde vidím i bohužel lidský faktor, jednak na straně pracovníků v podobě iniciativy řešení situace dítěte, a pak, a to hlavně, na straně soudů, protože jsem slyšela i argument, proč by pospíchali a snažili se o rychlejší postup, když je dítě v přechodné péči. Přitom i týdnů v životě dítěte jsou strašně moc, například s ohledem na nástup separační úzkosti, kdy je pro ně mnohem náročnější se odpoutat od přechodných pečovatелů, což mi přijde vůči dětem strašně nefér, to já vidím čistě jako poškozování toho dítěte. Pak vidím jako velký problém nedostatek pěstounů, kteří by byli schopni zvládnout i náročnější děti. Co vidím jako obrovský problém, je, že chybí následné rodiny, kam by

děti mohly odcházet, když není možný návrat do biologické rodiny. Bohužel myslím, že došlo k velké nerovnováze mezi přechodnou a dlouhodobou pěstounskou péčí jak z hlediska propagace, finančního ohodnocení, tak podpory. A ač to nemám spojené čistě s institutem přechodné péče, ale obecně s institutem pěstounství, obou forem, vidím práci s biologickou rodinou jako trend, který je v posledních letech podporovaný a zesilovaný, kdy se zájmy rodičů dětí dostávají nad zájmy dítěte a velmi často ve vyhodnocování situace dítěte a nastavování kontaktu dítěte s rodinou chybí zohlednění potřeb dítěte, traumatizace toho dítěte v minulosti. A pak, když se mluví o právech rodičů, říkám si, kde bylo právo dítěte, když mu tito rodiče ubližovali, trápili, zanedbané ho odebírali. Ve chvíli, kdy rodina selhává, že to dítě těžce poškodí zanedbáváním nebo týráním, pak by dítě mělo být velmi chráněno před tím, aby se na základě kontaktu s rodinou neprohlubovala jeho traumatizace, a to lze udělat tak, že souběžně bude zpracovávána historie dítěte a kontakt mu bude umožněn v takové míře, aby ho to netraumatizovalo, neotevíralo rány, ale u každého dítěte je třeba hodnotit, jakou míru kontaktu s rodinou zvládne, protože kontakt pro zpracování historie nutně nepotřebuje, není to o tom, že s historií nelze pracovat, když tam není častý kontakt, to musí být nastavené tak, aby to dítě zvládlo, aby to nenarušovalo jeho adaptaci u pěstouna. Jako psycholog vidím spojitost mezi tím, že ve chvíli, kdy se dítě začne navazovat na pěstouna, a v tuto dobu dojde ke kontaktu s rodinou, dojde k destabilizaci dítěte, otevření traumat s různou dobou trvání tohoto rozkolísání, a pak vidíme, že to, co dítě zvládalo, po tomto opět zvládat přestane; to pak nepomáhá v ničem, negativně to působí jak na vazbu k pěstounovi, tak na rodiče; a z jakého důvodu by se pak toto mělo dít? Nevidím tam pak jediný argument proč ano na straně dítěte, když mu to takto ubližuje, a v konečném důsledku to i poškozuje vztah s rodiči; až se dítě zaléčí, naváže na vazebnou osobu v náhradní rodině, až poté se připravuje na kontakt, formou zpracování osobní historie, ať se vše buduje jak má, ale nemusí se v této fázi nutně vídat. Mám pocit, že toto riziko se strašně podceňuje, že i „obyčejné zanedbání“ může vyvolat hluboké trauma, které, když se znovu setkává s rodiči, se může propojovat, a myslím si, že vystavovat tomu dítě není dobře. Myslím, že je dobře budovat identitu dítěte, pracovat s životním příběhem, ale dle potřeb dítěte. Až mi to přijde, že snažíme o dvě věci: uzdravit dítě z následků, které mu způsobili rodiče, a za každou cenu ho stále nechat navázané na rodiče, kteří mu tolik ublížili. Jsem pro to být v tom realistická, pravdivá, podpůrná, nekritizovat rodiče, nezahanbovat je, ale nemůže se vina nechat na dítěti. Takže když se bude vysvětlovat dítěti, proč nemohlo vyrůst ve své rodině, mluvit o tom otevřeně a upřímně, a kontakt s rodiči odvíjet jediné a pouze dle potřeb dítěte, jak moc potřebuje času a péče, aby se dobře zadaptovalo, vyhodnotit tak, aby kontakt s rodiči nenarušoval proces uzdravování dítěte.

14. Co se domníváte, že je předpokladem pro úspěšný průběh pěstounské péče na přechodnou dobu?

Asi bych tam viděla jako hrozně důležitý vyhodnocení situace dítěte, a to z hlediska jak sociálního, tak psychologického, a nastavení plánu péče, jak v zajištění všech potřeb dítěte, tak i nastavení kontaktu v podobě, aby to vyhovovalo dítěti. Důležité určitě je, aby OSPOD zavčas, rychle dělal kroky, aby se dítě mohlo z přechodné péče dostat do další, stálé formy péče. A už řešené pečlivě vyhodnocení situace možného návratu dítěte do rodiny, a pokud se tato možnost otevírá, tak co nejdříve ošetřit podmínky, za kterých by to šlo a nešlo, a pokud se ukáže, že toho rodič není schopen,

pak zbytečně nečekat a situaci neprotahovat; chybí mi v tom pružnost, vidím tam nepropojenost, nesladěnost – někdo udělá kroky kolem dítěte, ale kroky kolem rodiny stojí. Proto, když se dítě odebírá, měla by intenzivně běžet spolupráce s rodinou, nastavení podmínek návratu dítěte, podpory.

15. V čem, v kontextu existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, spatřujete nejlepší zájem dítěte, resp. jak je, dle Vašeho názoru, v tomto rámci hájen nejlepší zájem dítěte?

V zajištění podmínek k naplňování všech potřeb dítěte, které má, jejichž naplnění povede ke zdravému vývoji dítěte, které budou i v souladu s šancí na vyléčení traumatu dítěte z minulosti. Hodně tam cítím, že je důležité zohlednit dítě i s jeho minulostí, a vidím tam nejlepší zájem dítěte v zajištění jeho potřeb, že se bude moci vyvíjet v láskyplném a bezpečném prostředí a bude mít možnost se zotavit z traumat.

16. Kdo se domníváte, že je kompetentní říci, že dítě je tzv. vhodné pro svěření do pěstounské péče na přechodnou dobu? Na základě čeho?

Každé dítě by mělo mít šanci jít do přechodné péče. U dětí, u kterých bude komplikovaná situace, kde bude obava z toho, že je nebude kam umístit dál, nebo mají výrazné problémy, nebo je tu hodně nejistá osobní situace dítěte, tak si myslím, že podle těchto faktorů by měla být vybrána vhodná péče pěstounů, kteří budou specializováni na tyto problematické situace, ale to musí být profí, specializovaní, proškolení pěstouni, mající osobnostní výbavu, a kde bude dostatečná podpora. Já si pořád myslím, že je to lepší, když půjde dítě do přechodky nežli do ústavu. Za mě je lepší přechodná péče, ale musí to být taková, která zvládne naplnit potřeby dítěte.

17. V čem, z hlediska zdravého psychosociálního vývoje dítěte, spatřujete přínos pěstounské péče na přechodnou dobu?

Nejvíce v možnosti zažít bezpečné a láskyplné prostředí, kde mu bude nabídnuta možnost se navázat na blízkou osobu a naučí se vytvářet vztah, protože na to se navazuje rozvoj intelektu, schopností, všeho – když se ho podaří ošetřit vztahově, prospívá pak ve všech složkách vývoje. Taky pak z hlediska zdravého sebehodnocení, sebepojetí, prevence proti selhávání, v podstatě vše, co zahrnuje důsledky poruch vztahové vazby.

18. V čem, z uvedeného hlediska, spatřujete naopak negativa pěstounské péče na přechodnou dobu?

To už tu, myslím, padlo, takže lhůty, proč trvá přechod z přechodné péče tak dlouho, a ty věci kolem systému, o kterých jsme mluvily.

19. Jak na institut pěstounské péče na přechodnou dobu nahlížíte skrze uspokojování základních psychických potřeb dítěte?

V dobré kvalitní přechodné péči, které zajistí naplnění potřeb dítěte, nastavené v souladu s vyhodnocením jeho potřeb; jiná potřeba bude dítěte přicházejícího z porodnice, jiné budou u dvanáctiletého dítěte odebraného pro týrání, a tak dále. Je nutný prohlédnout, co dítě potřebuje a tyto potřeby naplnit, to ovšem nestojí jen na pěstounovi, ale na celém týmu.

20. Jak v kontextu pěstounské péče na přechodnou dobu nahlížíte na vytvoření a následné zpřetrhání citové vazby mezi dítětem a pěstounem? Vnímáte ji spíše jako přínos, či jako riziko další traumatizace dítěte?

Pořád si říkám, u miminek to přirozeně bereme jako nejlepší cestu, bereme to jako základ, kde se učí se navazovat, kde se vše tvoří, tak proč s tím pak máme problém u starších dětí? Asi se musím vrátit k tomu, co jsem řekla už před chvílí, že za mě tu převládá varianta dát všem dětem tu šanci.

Takže má dle Vás přednost vytvoření vazby i za cenu rizika traumatizace z odloučení, rozumím tomu správně?

Tak si říkám, co je lepší. Dát dítě do ústavu, kde bude samo? Sice mu naplní všechny fyzické potřeby, ale pořád bude samo. Takže ano, do přechodné péče, ale zase – držet krátkodobost trvání, aby se riziko traumatu z odloučení zmenšilo, a zohlednit všechno, co známe, při plánování dobrého přechodu dítěte.

21. Jakými tématy by se v souvislosti s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu měly, dle Vašeho názoru, zabírat odborné diskuse?

Specializace přechodné péče, pro ošetření dětí s traumatem zanedbání, zneužití, týrání, výchovnými problémy, ale současně za zvyšování odbornosti pěstounů, a s velkou podporou a základnou služeb.

Pak určitě hledání co nejšetrnějšího, nejbezpečnějšího způsobu zpracování přechodu dítěte do další formy péče. Já prostě nemůžu připustit, že ústav byl pro dítě lepší variantou, byť to riziko je tedy taky mnohdy veliký. Chce to přemýšlet, jak udělat systém pružnější z hlediska toho, aby se děti dostávaly co nejrychleji do rodin, kde pak budou moct setrvat nastálo.